

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ YAPISI VE
YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ
(1980-2017 DÖNEMİ)**

Hatice EKŞİ

Danışman

Prof. Dr. Doğan UYSAL

Manisa, 2019

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT PROGRAMI

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ YAPISI VE
YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ
(1980-2017 DÖNEMİ)

Hatice EKŞİ

Danışman
Prof. Dr. Doğan UYSAL

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21.05.2019 tarih ve 17/Ek21 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hatice EKŞİ'nin "Türkiye'de Gelir Dağılımının Yapısı ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri (1980-2017 Dönemi)" konulu tezi incelenmiş ve aday 14.06.2019 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..60.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE *P. A. D. D. D. D.*
BAŞKAN *Red. Dr. V. V. V. V.*
ÜYE *Dr. D. D. D. D.*

Evēt Havır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
Tez, mutlaka basılmalıdır.
Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.
Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.
Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.
** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan Enstitü Sekreteri Onaylayan Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Gelir Dağılımının Yapısı Ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri (1980-2017 Dönemi)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/06/2019

Hatice EKŞİ

ÖZET

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ YAPISI VE YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ (1980-2017 DÖNEMİ)

Gelir eşitsizliği ve yoksulluk, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çözüm bekleyen önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Türkiye'de gelir dağılımı konusu, her zaman gündemde olan ve tartışma konusu yapılan bir alan olmuştur. Bir ülkede gelirin dağılımı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun sosyal ve idari yapısı hakkında bir fikir verebilmektedir. Sosyal devletin önemli görevlerinin başında gelirin adil dağılımını sağlanması gelmektedir. Yoksulluk olgusu insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. En genel ifadeyle yoksulluk, insanların ihtiyaçlarını karşılama konusundaki yetersiz kalmalarıdır. Bu yetersizlik aslında kişinin yetersizliğinden değil küresel kaynakların adil dağılmamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile gelir dağılımının eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Yoksulluk temelde bireylerin değil ülkenin hatta bunun da üzerinde küresel bir sorundur. Bu nedenle devletler kamusal kaynaklarla ya da sivil toplum örgütleriyle yoksulluğun giderilmesine ilişkin politikalar ve uygulamalar geliştirmektedirler. Bu çalışmada Türkiye'de gelir dağılımının yapısı ve yoksullukla mücadele yöntemleri 1980-2017 yılları arasında ele alınmıştır. Çalışma sonucunda yeterli olmamakla birlikte ülkemizde yoksullukla mücadele için farklı politika ve uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Araştırma sonucunda mikrokredi desteklerinin kapsamının, miktarının ve geri ödeme sürelerinin genişletilmesi, bölgeler arası gelir dağılımı adaletsizliklerinin giderilmesine yönelik politika ve uygulamalara ağırlık verilmesi düşünülmektedir.

ABSTRACT

STRUCTURE OF INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY AND METHODS OF POVERTY REDUCTION (1980-2017 PERIODS)

Income inequality and poverty, in Turkey as well as all over the world are also among the important problems to be solved. The issue of income distribution in Turkey, which is always on the agenda has been an area that is being debated. The distribution of income in a country can give an idea of the level of development of that country and the social and administrative structure of the society. The primary task of the social state is to ensure a fair distribution of income. The poverty fact is as old as human history. In general terms, poverty is the inability of people to meet their needs. This inability is not due to the inadequacy of the person but due to the distribution of global resources. In other words, it is due to the inequality of income distribution. Poverty is not only the problem of individuals, but also problem of the countries to the point that it could be accepted as a global problem. For this reason, governments are developing policies and practices related to poverty reduction through public resources or non-governmental organizations. In this study, the structure of income distribution and poverty alleviation methods in Turkey between the years 1980-2017 are discussed. Although the results of the study are not sufficient, it is seen that different policies and practices have been implemented in order to combat poverty in our country. As a result of the research, it is planned to extend the scope, amount and reimbursement periods of microcredit supports, and to focus on policies and applications with regard to eliminating inequalities among the regional income distribution.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İçindekiler

İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
GELİR DAĞILIMI.....	3
1.1.GELİR DAĞILIMI KAVRAMI VE GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ	3
1.1.2.Gelir Dağılımı Çeşitleri	5
1.1.2.1.Fonksiyonel Gelir Dağılımı	5
1.1.2.2.Kişisel Gelir Dağılımı	6
1.1.2.3.Bölgesel Gelir Dağılımı.....	7
1.1.2.4.Sektörel Gelir Dağılımı	7
1.1.3.Gelir Dağılımı Ölçme Yöntemleri	8
1.1.3.1.Yüzde Payları.....	8
1.1.3.2.Lorenz Eğrisi.....	8
1.1.3.3.Gini Katsayısı.....	10
1.1.3.4.Pareto Katsayısı.....	11
1.1.3.5.Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü	11
1.1.3.6.Kuznets Katsayısı	12
1.1.3.7.Theil Endeksi	13
1.2.GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	13
1.2.1.Gelir Dağılımı Üzerinde Etkili Makro Ekonomik Faktörler	13
1.2.1.1.Ekonomik Büyüme	13
1.2.1.2.İşsizlik	15
1.2.1.3.Faiz.....	15
1.2.1.4.Enflasyon.....	16

1.2.1.5.Kamu Harcamaları	17
1.2.1.6.Vergiler	18
1.2.1.7.Kredi Politikaları.....	18
1.2.1.8.Dış Ticaret	19
1.2.2.Gelir Dağılımı Üzerinde Etkili Makro Ekonomik Olmayan Faktörler..	20
1.2.2.1.Eğitim	20
1.2.2.2.Sosyokültürel Faktörler	20
1.2.2.3.Demografik Etkenler.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	24
YOKSULLUK KAVRAMI	24
2.1.YOKSULLUK KAVRAMI	24
2.2.YOKSULLUĞUN TARİHÇESİ	24
2.3.YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	30
2.4.YOKSULLUK TÜRLERİ	31
2.4.1.Mutlak ve Görelî Yoksulluk	31
2.4.2.Objektif ve Sübjektif Yoksulluk	32
2.4.3.Kronik ve Geçici Yoksulluk.....	33
2.4.4.Kırsal ve Kentsel Yoksulluk	33
2.4.5.Gelir ve İnsani Yoksulluk	34
2.4.6.Küresel Yoksulluk ve Çalışan Yoksulluk.....	37
2.5.YOKSULLUK ÖLÇÜTLERİ	38
2.5.1.Foster-Greer-Thorbecke Endeksi	39
2.5.2.Kafa Sayısı Endeksi.....	40
2.5.3.Yoksulluk Açığı Endeksi.....	40
2.5.4.Sen Endeksi	41
2.6.YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ.....	42
2.6.1.Mikrokredi	42
2.6.2.Şartlı Nakit Transferi.....	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	46
TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMININ YAPISI VE YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ (1980-2017 DÖNEMİ).....	46
3.1.TÜRKİYE’DE GELİR DAĞILIMININ YAPISI.....	46
3.1.1.1923-1929 Dönemi	46
3.1.2.1930-1939 Devletçilik Dönemi	47

3.1.3.1940-1945 Yılları.....	48
3.1.4.1946-1953 Tarımın Öne Çıktığı Yıllar.....	50
3.1.5.1954-1961 Sanayinin Öne Çıktığı Yıllar.....	51
3.1.6.1962 Sonrası Dönem.....	53
3.1.6.1.Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı	53
3.1.6.2.Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	58
3.1.6.3.Türkiye’de Sektörel Gelir Dağılımı	61
3.1.6.4.Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımı	64
3.2.TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI (1980-2017).....	66
3.2.1.Türkiye’de Dolaylı Yoksullukla Mücadele: Ekonomik Büyüme	68
3.2.2.Türkiye’de Dolaysız Yoksullukla Mücadele	71
3.2.2.1.Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu	72
3.2.2.2.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Bünyesindeki Sosyal Yardımlar	78
3.2.2.3.Vakıflar Genel Müdürlüğü Bünyesindeki Sosyal Yardım Faaliyetleri.....	79
3.2.2.4.Alt Gelir Grubu ve Yoksul Konutları.....	80
3.2.2.5.Türkiye’de Şartlı Nakit Transferi.....	81
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	85
KAYNAKÇA	95

TABLO LİSTESİ

Tablo 2. 1: Türkiye'nin İGE Eğilimleri (1990-2017)	36
Tablo 3. 1: Milli Gelir İçinde Tarım, Sanayi, Hizmetler (%).....	50
Tablo 3. 2: Türkiye'de Kişisel gelir dağılımı (1983-2017).....	54
Tablo 3. 3: Toplam Gelirin Faktör Sahipleri Arasındaki Dağılımı (1987)	58
Tablo 3. 4: 1994-2017 Yılları Arası Kullanılabilir Gelirin Türlerine Göre Dağılımı60	
Tablo 3. 5: Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla GSYİH (1987 Temel fiyatlarıyla).....	62
Tablo 3. 6: İSO 500 Şirketlerinin Üretim ve Üretim Faaliyeti Dışı Gelirleri (2008-2017)	64
Tablo 3. 7: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı, 2006-2017	65
Tablo 3. 8: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı, 2016, 2017	69
Tablo 3. 9: Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri (2004-2018).....	70
Tablo 3. 10: Kadın İstihdam Durumu (2013-2017)	72
Tablo 3. 11: Nakdi Sosyal Koruma Yardımlarının Risk/İhtiyaç Gruplarına Göre Dağılımı (2000-2017).....	75
Tablo 3. 12: Ayni Sosyal Koruma Yardımlarının Risk/İhtiyaç Gruplarına Göre Dağılımı (2000-2017).....	77
Tablo 3. 13: Cinsiyete Göre Okullaşma Oranı.....	83
Tablo 3. 14: Cinsiyete göre Şartlı Eğitim Yardımı Alan Öğrenci Sayısı	83
Tablo 3. 15: Yıllar İtibarıyla Cinsiyete Göre Şartlı Eğitim Yardımı Miktarı	84

SEKİL LİSTESİ

Şekil 1. 1: Lorenz Eğrisi	9
Şekil 1. 2: Lorenz Baskın.....	10
Şekil 1. 3: Pareto Gelir Dağılımı	11
Şekil 3. 1: 1983-2017 Yılları Arası Gini Katsayısı.....	55
Şekil 3. 2: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirlerin Lorenz Eğrisi (1983-2010-2016-2017).....	55

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
BKH	: Binyıl Kalkınma Hedefleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DB	: Dünya Bankası
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KEDV	: Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
MG	: Milli Gelir
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SRAP	: Sosyal Riski Azaltma Projesi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
ŞNT	: Şartlı Nakit Transferi
ŞEY	: Şartlı Eğitim Yardımı
t.y.	: Tarih Yok
TL	: Türk Lirası
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi

TSK	: Teşvik-i Sanayi Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri
YSTK	: Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu

GİRİŞ

Türkiye’de süre gelen ekonomik krizler, enflasyon oranlarının yüksekliği ve iç göç gibi gerekçelerle oluşan ve akrabalık gibi ilişkilerden kaynaklanan dayanışma kültürünü artıran, yoksulluğun etkilerini azaltıcı, geleneksel usuller eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Bunun sonucunda devletin daha kapsayıcı bir rol üstlenerek yoksullukla mücadele etmesi gerekmektedir. Ancak 24 Ocak kararları ile ülkemizde de uygulanmaya başlanan neo-liberal iktisat politikaları ile devletin rolü azalmıştır. Diğer taraftan, yoksullukla mücadele edebilmek için ayrılan kaynak kısıtlıdır, uygulamalar dağınıktır. Bu durum, devletin yoksullukla mücadelede istikrarsız yaklaşımlarının göstergesidir. (Önder ve Şenses, 2006).

Sadece ülkemizde değil dünyada da yaşanan ekonomik krizler ve bunların sonucunda ortaya çıkan, ekonomik ve sosyal sorunlar ile neo-liberal ekonomi politikaları tepki çekmektedir. Özellikle sivil toplum kuruluşları (STK) ile Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF-International Money Found), “koşulluluk” temeline dayanan stratejilerini gözden geçirmiştir. Dünya Bankası, ‘yoksulluğun olmadığı bir dünya’yı ana amacı olarak belirleyip yoksullukla mücadele politikasını değiştirmiştir. IMF ise fakirlik üzerindeki etkileri için yürüteceği stratejilerle ilgili Dünya Bankası ile işbirliği yapmayı benimsemiştir. Ancak bu kuruluşların finanse ettiği Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) gibi yoksullukla mücadele politikalarının neo-liberal anlayıştan ayrıldığı belirtilerek eleştiri konusu olmuştur. SRAP, “Kara Çarşamba” diye de tanımlayabileceğimiz Cumhuriyet tarihimizin en büyük ekonomik krizi olan 21 Şubat 2001 Ekonomik Krizi’nden sonra uygulamaya konulmuştur. Sosyal Riski Azaltma Projesi, krizin yoksul kesimdeki olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla uygulamaya girmiştir.

1980 yılı yapısal transformasyon sağlayan iktisadi politikalarının yürürlüğe girdiği yıl olmasından dolayı Türkiye ekonomisi için önemlidir. 24 Ocak Kararlarından sonra yaşanan yapısal dönüşümler ile Türkiye ekonomisi, tarıma dayalı bir ekonomi olmaktan çıkmış ve Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) içinde tarım sektörünün payı hızla azalmıştır. Fakat tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı aynı oranda azalmadığı gibi tarım sektörü, en çok istihdam ve fert başına düşük

gelirin elde edildiği sektör olma özelliğini korumuştur. Gelir dağılımı, tarım sektöründen istihdam edilenlerin aleyhine değişim göstermiştir. Günümüzde, ülkemizdeki yoksulların büyük bir kısmını tarım sektöründe çalışan nüfus oluşturmaktadır (Akyüz, 2002).

Yoksulluk ve bu halin yarattığı hatta yaratacağı sorunların farkında olan ülkeler ve hükümetleri, çeşitli yoksullukla mücadele projeleri uygulamaya koymaktadırlar. Yoksulluk olgusu, ülkelerin tek başına baş edebilecekleri bir sorun olmadığından ve küresel bir nitelik taşıdığından uluslararası işbirliğini ve koordinasyonu zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple, devletler ve hükümetler yoksullukla mücadele amacıyla bir takım programlar uygulamakta ya da yoksullukla mücadele programları yürüten devletlere ve hükümetlere destek vermektedirler.

Dünyada ve ülkemizde yoksulluğa dair yürütülen çok çeşitli programlar ve projeler vardır. Tüm bu program ve projelere rağmen, yoksulluk sorun olmaya devam etmektedir. Yoksulluk, çok boyutlu bir sorun olup kolayca üstesinden gelinebilecek bir sorun da değildir. Fakat devletler ve hükümetleri uygulamaya koyacakları uygun programlar ile bu yoksulluk sorununu tümüyle ortadan kaldıramazlarsa da, hafifletebilirler.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de gelir dağılımının yapısı ve yoksullukla mücadele yöntemlerini 1980-2017 yılları arasında incelemektir. Bu amaçla yapılan çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde gelir dağılımı kavramlarına değinilecek ve gelir dağılımını etkileyen faktörler tartışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise tarihi gelişimi içerisinde yoksulluk kavramı ve yoksullukla mücadele yöntemleri irdelenecektir. Çalışmanın son bölümünü oluşturan üçüncü bölümünde ise birinci ve ikinci bölümde değinilen gelir dağılımı yoksulluk kavramlarının, 1980 ve 2017 yılları arasındaki süreçte Türkiye özelinde incelenerek bu iki kavramın ülkemiz mevcut durumu ile ilgili bir analiz yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI

1.1.GELİR DAĞILIMI KAVRAMI VE GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ

Çalışmanın bu başlığı altında gelir dağılımı kavramı ve gelir dağılımının önemine, gelir dağılımı çeşitlerine ve gelir dağılımı ölçme yöntemleri ele alınmıştır.

1.1.1.Gelir Dağılımı Kavramı ve Gelir Dağılımının Önemi

İlkel toplumlardan günümüzün modern ve büyük toplumlarına kadar insanlar hayatlarını devam ettirmek için üretim faaliyetlerinde bulunmuşlar ve üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkan toplamı, üretim faaliyetine katılanlar arasında belli objektif sosyal kurallara göre paylaşmışlardır. Alışverişlerde paranın hâkim olduğu ekonomilerde üretim sonucunda elde edilen üretim ve üretim araçlarının kimin olacağı sorusu, yani bir bölüşüm problemi gündeme gelmiştir (Boratav, 1976:8).

Ürünlerin veya gelirlerin bireyler veya sosyal gruplar arasında paylaşılma tarzını tayin eden sosyal ilişkiler, bölüşüm ilişkileri olarak tanımlanır (Öztürk ve İnan, 2014:44). Bir toplumda “gelir dağılımı“ bölüşüm ilişkilerinin bir sonucu, sayısal bir göstergedir.

Bilindiği gibi toplumlarda birçok zengin ve birçok da fakir insan vardır. Bu durum niçin bazı insanların diğerlerinden daha fazla kazandığı sorusunu gündeme getirmektedir (Miller, 1991:8). Ekonomistler gelir dağılımını açıklayan teoriler geliştirmiş, gelirin niçin eşit dağılmadığını araştırmışlardır.

Her ürün paralı alış verişin konusu olduğundan para ile ifade edilen bir fiyat taşır ve belirli bir dönemde toplum içerisinde üretilenler toplamı parayla ifade edilerek milli gelir olarak tanımlanır (Boratav, 1976:8).

Gelir, insan olan ve olmayan varlıkların getirisidir. Temel olarak bireyler geliri kiraladıkları emek hizmetlerinin getirisi ücret olarak elde ederler. Bu nedenle ücret, insan varlığının kullanımının getirisidir. Bilindiği gibi dört prodüktif kaynak; emek, toprak, sermaye, müteşebbistir ve gelir onların hepsinden sağlanabilir, fakat bireylerin çoğu sadece emeklerini satabilirler. Toprak sahibi bireyler getiri olarak kira

elde ederler. Sermaye sahipleri ise getiri olarak faiz geliri elde ederler. Mütteşebbisler, mütteşebbis yeteneklerinin sonucu olarak insan varlığının getirisi formunda kâr elde ederler. Bina, makine, toprak, araba, ev gibi dokunulabilir nesnelere insan olmayan varlığı ve de vafı; bilgiye, inisiyatife, yeteneğe sahip insanlar ise insanlık varlığını, toplam olarak ulusun sermaye stokunu oluştururlar (Miller, 1991:807-808). İnsanların varlık pozisyonunda meydana gelen değişmelerin çoğu gelirlerindeki değişmelerden kaynaklanır.

Ekonomide kişi veya kurumların, üretilmiş tüketim veya üretim araçlarından bir miktarını elde etmesi, yani pay alması para harcamasıyla mümkün olur. Ürünlerin paylaşılması; harcama gücü ile belirlenir (Boratav, 1976:8).

Piyasa sisteminde gelir, kaynak sahiplerine göre dağılır. Bu nedenle çok değerli kaynaklara sahip olanlar daha yüksek gelire sahip olurlar. Piyasa sisteminin bir sonucu olarak gelir eşitsiz dağılır (Boyes, 1996:883). Piyasa sistemindeki her ülkede fakirler ve zenginler vardır. Eğer zengin ve fakir arasında bir fark yoksa o zaman gelirin eşit dağıtıldığından söz edilir. Fakat gelir eşit dağılmaz. Bununla birlikte gelir adaletsizliğinin ölçüsü ülkeden ülkeye değişir.

Gelir dağılımı, belli bir dönemde, genelde ülke içerisinde bir yılda üretilen malların ve hizmetlerin toplamı olan milli gelirin, kişiler ya da üretimde yer alan üretim faktörleri arasındaki dağılımın ifadesidir. Gelir dağılımını incelemenin amacı, gelir farklılaşmalarını nedenleri ve sonuçlarıyla açıklamaktır. Bu sonuçların ortaya konması, ekonomik ve sosyal olarak gelir dağılımının, ülke ekonomilerine etkilerinin ölçülmesi bakımından son derece önemlidir (Şahin, 2006:569).

Gelir dağılımı her zaman düşünülmesi gereken önemli bir konu olarak var olmuştur. Çünkü gelir dağılımında adalet problemi aynı zamanda sosyal bir paylaşım problemidir. Gelir dağılımı; ekonomik, toplumsal, siyasal, psikolojik ve teknik koşulların birlikte belirlediği bir süreçtir. Ekonomik düzenin seçimi, özel mülkiyet kurumunun varlığının belirlenmesinden dolayı bir ülkede gelir dağılımının belirlenmesinde en önemli etkidir. Diğer önemli bir etken devletin ekonomik ve sosyal politikasıdır. Özel mülkiyet hakkını tanıyan ekonomi düzeninin aşırı liberal veya sosyal piyasa ekonomisi ağırlıklı olması ve bu yapılarda devletin ekonomiye müdahalesinin derecesinin farklılaşması sadece ikincil gelir dağılımını değil, birincil gelir dağılımını da etkiler (Dilik, 1976:155).

Gelir dağılımının etkilenmesi;

- Birincil gelir dağılımının etkilenmesi,
- Gelirin yeniden dağıtılması,
- Eğitimde fırsat eşitliği sağlanması.

ile gerçekleştirilir.

Eğitimde fırsat eşitliği sağlanması, birincil gelir dağılımını önemli ölçüde etkilemektedir. Kişilere eğitimde fırsat eşitliği yaratılmasıyla piyasanın geliri dağıtımında (birincil gelir dağıtımı) da fırsat eşitliği imkanı sağlanmış olmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliği yaratılması ise düşük gelir gruplarına devletçe eğitim olanakları sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Birincil gelir dağılımı (piyasa geliri), ekonomi süreci içinde ücret, faiz, rant ve kar olmak üzere brüt faktör gelirlerinin doğuşu olayıdır. Bu nedenle gelirin etkilenmesi bu unsurlardan her birinin etkilenmesi yolu ile olabilecektir (Tiryaki, 2013:86).

1.1.2.Gelir Dağılımı Çeşitleri

Bu bölümde gelir dağılımının çeşitli kriterlere göre sınıflandırılması yapılacaktır. Temel olarak gelir dağılımı; kişisel, fonksiyonel, bölgesel ve sektörel olmak üzere dört şekilde sınıflandırılmaktadır.

1.1.2.1.Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim faktörlerinin belirli bir dönemde (yılıda) milli gelirden aldıkları payı, bu faktörlerin üretime katkıda bulunurken yaptıkları fonksiyona göre ayıran bir dağılımdır. Bir başka deyişle, fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin üretilmesine katkıda bulunan üretim faktörlerinin: emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimcinin üretim süreci sonunda toplam gelirden aldıkları payları, yani milli gelirin ücret, faiz, rant ve kâr arasındaki dağılımı gösterir. (Aktan ve Vural, 2002: 1). *Birincil gelir dağılımı* da diyebileceğimiz fonksiyonel gelir dağılımı gelirin emek geliri (ücret) ve emek dışı gelir (rant, faiz, kâr) biçimindeki dağılımını, gelirin farklı sosyal kesimler arasındaki paylaşımını gösteren iyi bir ölçüttür (Ünsal, 2004: 543).

Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin sosyal sınıflar arasındaki dağılımını gösteren iyi bir ölçüt olmasına rağmen çeşitli sosyal grupların milli gelirden aldıkları

payları ancak ana hatlarıyla gösterebilir. Çünkü sosyal gruplaşma fonksiyonel gelir dağılımının dörtlü sınıflandırmasına giremeyecek kadar karmaşıktır. Çünkü bu sınıflandırmaya göre küçük tüccarla büyük tüccar, küçük çiftçiyle büyük çiftçi, memurla sanayi ve tarım işçileri arasında fark yoktur. Benzer olarak büyük bir şirketin koordinatörlüğünü yapan bir kişi fonksiyonel gelir dağılımına göre ücretli sınıftan olması gerekirken, sosyolojik bakımdan işçi sınıfından sayılmaz (Türk, 1992:292).

1.1.2.2.Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir kişilerin bütün kaynaklardan sağladığı cari gelirdir. Kişisel gelir devlet ve iş sektöründen alınan transfer harcamalarını kapsar fakat kişilerden sağlananları kapsamaz, vergi öncesi ölçülür, ücret, maaş, ticari gelir, kira geliri, faiz, kâr payı ve transfer ödemelerini kapsar. Kişisel gelir, ulusal gelirden şirket gelir vergilerinin dağıtılmamış kârların çıkarılmasıyla bulunur. Çünkü bu tür şirket kârları kişilere intikal etmez. Şirket dividendleri ve kişisel faiz gelirleri toplama eklenir, sosyal güvenlik harcamaları ve net faizler çıkarılır (Hailstones and Mastrianna, 1988:209).

Kişisel gelir, milli gelirin, belirli bir dönemde toplum içindeki gruplar, aileler ve bireyler arasındaki dağılımıdır. Bireysel gelir dağılımı da diyebileceğimiz bu dağılım türünde bireylerin ekonomik faaliyetleri dikkate alınmaz, sosyal sınıf farklılıkları göz önünde tutulmaz ve bireyler eşit olarak düşünülür. Yani gelirin nasıl, nerede ve ne yapılarak elde edildiği değil sadece bireylerin veya tüketici birimlerinin belirli bir dönemde elde ettikleri gelir miktarları dikkate alınır. Kişisel gelir dağılımı sayesinde tüketici grupları arasındaki dengesizlikleri tespit edebilmek mümkündür (Türk, 1992:292). *İkincil gelir dağılımı* olarak da bildiğimiz kişisel gelir dağılımının önemli hususu elde edilen gelirin kaynağı değil miktarıdır. Kişisel gelir dağılımında gelir dağılımındaki eşitsizliğin düzeyi ve eşitsizliğin nedenleri incelenir. (Ünsal, 2004: 544).

Kişisel gelir dağılımı incelenirken metot açısından iki husus dikkate alınmalıdır. Bunlardan ilki kişisel gelir dağılımının incelenmesinde birim olarak kişinin mi yoksa tüketici biriminin mi esas alınacağı ile ilgilidir. Bu hususta genellikle tüketici birimleri kabul edilmektedir. İkinci husus ise kişisel gelir

dağılımının incelenmesinde uygulanacak olan yöntemde gelir elde etmeyenlerin yani işsizlerin gösterilmesidir. Bu sebeple kişisel gelir dağılımıyla ilgili çalışmalarda birim olarak aile esas alınmaktadır (Aras, 2012:8).

Devlet, sermaye birikimini kısıtlamadan bireyler arasındaki gelir dengesizliğini gidermek için kişisel gelirin oluşumundan önce ve kişisel gelirin oluşumundan sonra bazı tedbirler alır. Bu tedbirler emek gelirlerini yükseltmek, faiz oranlarını değiştirerek faiz geliri elde edenlerin durumunu ayarlamak, kâr oranlarını sınırlayarak aşırı kâr kazançlarının önüne geçmek ve rant gelirleri ile ilgilidir (Dirimtekin, 1985:141).

1.1.2.3.Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin sınırları içinde üretilen gelirin, coğrafi dağılımını gösteren gelir dağılımı türüdür. Bölgesel gelir dağılımı ile bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların toplam gelirden ne kadar pay aldıkları görülür. Ülke coğrafyasında tüm bölgeler aynı şekilde kalkınmışlık derecesine sahip değildir. Bazı bölgeler gelirden daha fazla pay alırken, bazı bölgeler gelirden yeteri kadar pay alamamaktadır. Ülke içerisinde bölgeler arası gelir dağılımının ölçülmesinde gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki gelir dağılımı farklılıklarının ölçülmesinde bölgesel gelir dağılımından yararlanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bölgeler arası gelir dağılımı nispi olarak daha adil iken az gelişmiş ülkelerde bölgeler arası gelir adaletsizliklerinin fazla olduğu görülmektedir (Öztürk, 2012:428).

1.1.2.4.Sektörel Gelir Dağılımı

Milli gelir içinde üretim sektörlerinin payını incelemek için kullanılan bu yöntemde, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payı, uzun dönemde değişimleri, sektörlerden hangisinin milli gelirden daha fazla pay aldığını görebilmek mümkün olur. Bu dağılım aynı zamanda milli gelirin kamu ve özel sektör arasındaki dağılımını da gösterdiğinden devletin ekonomiye müdahale derecesini ve ekonomik sistemin yapısını da temsil eder. Ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde tarım kesiminin milli gelir içerisinde payı düşük, az gelişmiş ülkelerdeyse bu pay yüksektir. Ekonomik kalkınma sıralamasında tarım sektörünü sanayi sektörü ve daha sonra da hizmet sektörü izlemektedir (Türk, 1992:291).

1.1.3.Gelir Dağılımı Ölçme Yöntemleri

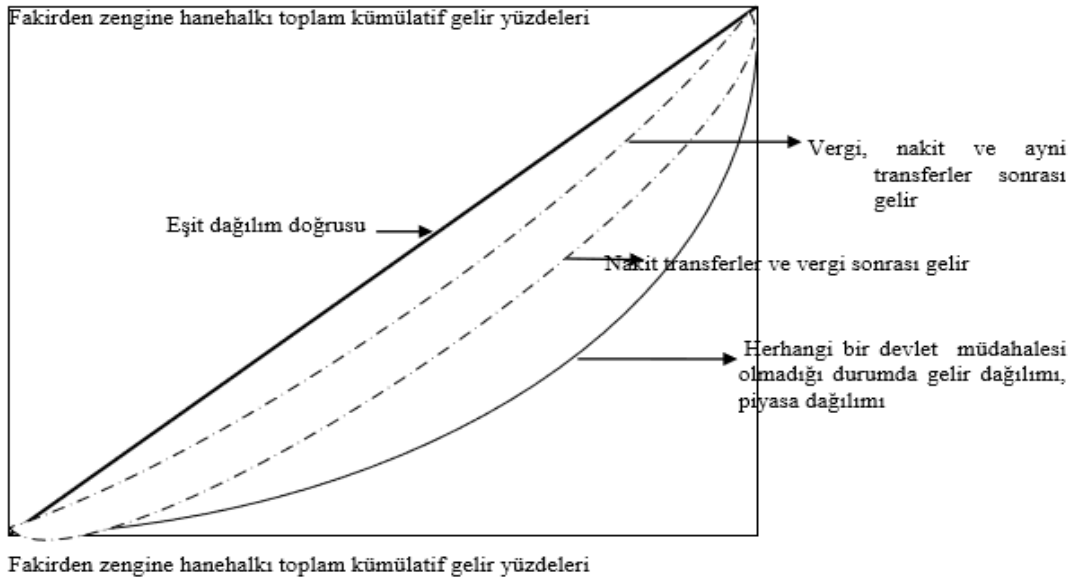
Gelir dağılımının ölçülmesi ile ilgili olarak literatürde pek çok yöntem bulunmaktadır. Bunların içinde en sık kullanılanlar ise Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı ve Pareto formülüdür. Gelir dağılımı tablolarla gösterilmek istenirse yüzdeler yöntemi; diyagram ile ifade edilmek istenirse Lorenz Eğrisi, tek bir adaletsizlik ölçüsü kullanılırsa Gini Katsayısı en çok tercih edilen yöntemlerdendir. Bununla birlikte gelir dağılımı ölçümlerinde son yıllarda yeni yöntemler de geliştirilmiştir. Bunlardan Simon Kuznets' in öncülüğünü yaptığı ve Atkinson' un katkıları ile geliştirilen yöntemler gelir dağılımlarının karşılaştırılabilirliğini artırmıştır. Bu başlıkta sözü edilen tüm yöntemler anlatılmaya çalışılmıştır.

1.1.3.1.Yüzde Payları

Yüzde payları analizi yöntemi, kişisel gelir dağılımı ölçütleri arasında diğerlerine göre oldukça basit ve kolay kullanımı olan yöntemdir. Bu yöntemde hanehalkları kullanılabilir hanehalkı gelirin veya eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10 veya %20'lik 5 gruba bölünerek yüzdelik hanehalkı grupları oluşturulmaktadır. Bu analiz yöntemine göre gelirin eşit dağılımının anlamı her bir grubun gelirden ve nüfustan aldığı payın aynı olmasını ifade etmektedir (Öztürk, 2012:432).

1.1.3.2.Lorenz Eğrisi

Gelir dağılımı adaletsizliğini ölçmenin grafiksel ifadesi olan Lorenz eğrisi, Max Otto Lorenz tarafından geliştirilmiştir. Şeklin yatay ekseninde nüfusun birikimli yüzdelik payları, dikey eksenindeyse aynı nüfusun elde ettiği gelirlerin birikimli yüzdelik payları yer alır (Froyen and Greer, 1990:689).

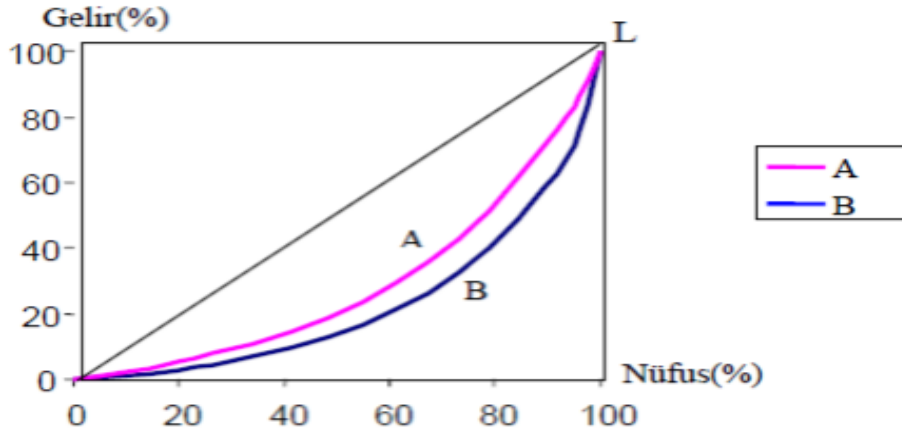

(Kaynak: Bozdağ ve Bozdağ, 2005:8)

Şekil 1. 1: Lorenz Eğrisi

Şekil 1.1'de görüldüğü üzere Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuyla mutlak eşitsizlik doğruları arasında kalan eğridir. Söz konusu iki doğru arasındaki tüm eğriler Lorenz Eğrisini temsil eder ve gelirin tüm dağılım olasılıklarını gösterir. Basit olarak Lorenz eğrisi, ülkedeki toplam gelirin nüfusun yüzde kaçı tarafından alındığını göstermektedir. Mutlak eşitlik doğrusu nüfusun tamamının gelirden eşit pay aldığını ifade eder. Lorenz eğrisinin mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaşarak çukurlaşması, diğer bir deyişle, mutlak eşitsizlik doğrusuna yaklaşması, gelir paylaşımında adaletsizlik olduğu anlamına gelmektedir (Öztürk, 2012:434).

Şekil 1.2'de bir dağılımın diğer bir dağılıma göre olan konumunun "Lorenz Baskın" olarak adlandırıldığı durum gösterilmektedir. Buna göre iki gelir dağılımı karşılaştırıldığında birinci dağılımın Lorenz Eğrisi, dağılımın her noktasında ikinci dağılımın Lorenz Eğrisinin üstünyse bu durumda birinci dağılım eşitliğe daha yakındır. Şekilde A ile gösterilen ilk dağılım, B ile gösterilen ikinci dağılımın Lorenz eğrisine göre tüm noktalarında üstünde olduğundan A dağılımı B dağılımına "Lorenz baskındır" denilir (Bozdağ ve Bozdağ, <http://www.nihatbozdog.net/pdf/ulkeler.pdf>).

(Kaynak: Bozdağ ve Bozdağ, 2005:4)

Şekil 1. 2: Lorenz Baskın

1.1.3.3.Gini Katsayısı

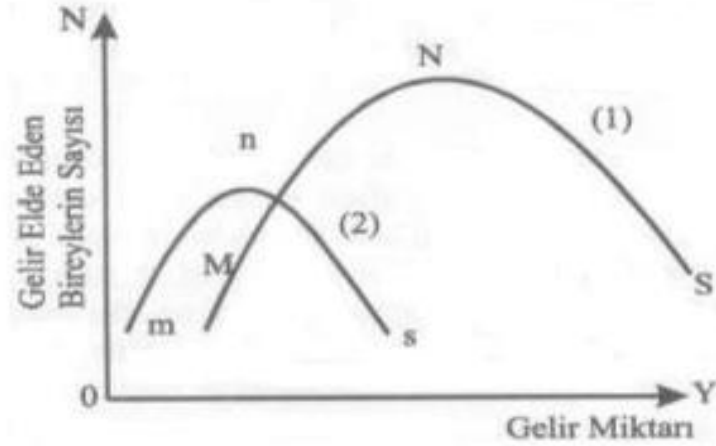
Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ölçmek için literatürdeki yöntemlerden birisi de Gini katsayısıdır. İtalyan iktisatçı Corrado Gini tarafından geliştirilmiş olup dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçütlerdendir. Katsayı, Lorenz Eğrisi ile eş dağılım eğrisi arasında kalan alanın, eş dağılım eğrisi altında kalan üçgen alana oranını temsil etmektedir (Çolak ve Aktaş, 2010:14). Buna göre Şekil 2.'deki A alanının A+B alanına bölünmesi ile Gini Katsayısı elde edilmektedir. Gini katsayısı aşağıda gösterildiği gibi formüle edilebilir:

$$G = \frac{\text{Lorenz Eğrisi ve Mutlak Eşitlik Doğrusu Arasındaki Alan (A)}}{\text{Mutlak Eşitlik Doğrusu ile Eksenler Tarafından Çevrilmiş Alan (A + B)}}$$

Katsayı 0 ile 1 arasında değişen değerler almaktadır. Bir toplumda gelir adil olarak paylaşılmışsa katsayı 0'a yakın bir değer alacaktır. Buna karşılık gelir dağılımında adaletsizliğin arttığı durumlarda katsayının değeri 1'e yaklaşacaktır. Uç örnekler olmakla birlikte toplam gelirin tam adil dağıldığı bir durumda katsayının değeri 0 olurken, tüm gelirin yalnız bir kişide toplanması durumunda katsayı 1 olarak hesaplanacaktır.

1.1.3.4.Pareto Katsayısı

Pareto, bir toplumda milli gelirin dağılımının piramit benzeri bir görünümde olacağını iddia etmektedir. Pareto' nun görüşleri şekil 3'de gösterilmektedir. Şekilde piramidin tepesi yani zirve noktası o toplumun en yüksek gelir seviyesine ulaşmış birkaç aileyi temsil etmektedir. Piramidin zirvesinden aşağıya gidildikçe daha düşük gelir seviyesine sahip gruplar vardır. Piramidin tabanı ise en düşük gelir seviyesine sahip en çok sayıdaki aileyi temsil etmektedir. Pareto, bireysel kapasitelerdeki farklılıklar nedeniyle gelirin, kişiler arasında eşit bir biçimde dağılmayacağını düşünmektedir. Şekil 3'de yer alan 2 numaralı eğri 1 numaralı eğriye göre gelir dağılımının daha adil olduğu durumu ve daha fakir bir toplumu temsil etmektedir. Bunun nedeni 1 numaralı eğrinin daha yayılmış olmasıdır. Alt gelir grubundaki bireylerin sayısını kapsayan dikey eksenle MN arasındaki uzaklık kısa olduğu oranda fakirlik derecesi de yüksek olacaktır (Karakayalı, 2002:72-73).

(Kaynak: Karakayalı, 2002:72)

Şekil 1. 3: Pareto Gelir Dağılımı

1.1.3.5.Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü

Atkinson, toplumsal refah fonksiyonuna dayalı bir gelir dağılımı ölçütü önermiştir. Bu sosyal refah fonksiyonu ise gelirin topluma sağladığı ortak faydanın ortalama gelir artışıyla pozitif yönde fakat gelir dağılımındaki eşitsizliğin artması ile negatif yönde etkilendiği gibi bir varsayıma dayanır. Sosyal refah fonksiyonu, her

bireyin elde ettiği gelirden toplumun sağladığı faydaların toplamından oluşmaktadır. Bireysel faydaların karşılaştırılabilir olduğunu varsayan Atkinson her bireyin gelirini sosyal marjinal faydası ile ağırlıklandırmıştır. Düşük gelirlilerin gelirden aldığı pay arttıkça toplumsal refahın artacağı kabulü sosyal refah fonksiyonunun içbükey olması varsayımına dayanmaktadır. İçbükeylik varsayımı daha yüksek gelirli birinin gelirine daha düşük bir sosyal ağırlık vermektedir (Kaya, 2008:27).

Atkinson indeksinde hem ölçekten bağımsızlık ilkesi hem de transfer ilkesi birlikte sağlanmaktadır. Gelir düzeyinden bağımsız olarak indeks gelirdeki artış oranı ile marjinal sosyal faydanın aynı oranda azalacağı varsayımına dayanmaktadır. Gelir dağılımını gelir büyüklüğünden bağımsız olarak ölçen indeks bu nedenle ölçekten bağımsızlık ilkesini sağlamaktadır. Bunun yanında indeks, gelir grupları arasındaki gelir aktarımlarının gelir dağılımındaki eşitsizliğe etkisini yansıtılabilmektedir. Her ne kadar Atkinson indeksinde değer toplumun eşitsizlikten kaçınma parametresine bağlı olsa da transfer ilkesini sağlayan bir ölçüttür. Atkinson eşitsizlik ölçütü ayrıştırma analizleri için de uygundur. Ayrıca sosyal gruplar içinde gelir eşitsizliğindeki değişimleri gelir dağılımı göstergesine yansıtılma özelliğine de sahiptir (Aykaç vd., 2013:52).

1.1.3.6.Kuznets Katsayısı

Kuznets' in 1955'te diğerlerine alternatif olarak ileri sürdüğü hipotezi ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Bu metot Lorenz eğrisinin eğimini temel alır. (Kakwani, 1980: 7) Kuznets Katsayısı, Gini Katsayısı gibi sektörlere göre sınıflandırılmış bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür. Katsayı 0 ile 1 arasında bir değer alır ve sadece iki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilir. Sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse katsayı sıfıra eşit olur. Toplam üretimin tek bir sektör tarafından yapılması ve bu sektörün istihdamdaki payı son derece önemsiz ise katsayının değeri 1 olur. Kuznets, sektörel dengesizlikleri toplam üretimin sektörel yüzde dağılımıyla ilişkilendirerek özetleyen bir formül geliştirmiştir. Kuznets katsayısının formülizasyonu aşağıdaki şekildedir. (Aktan ve Vural, 2002).

$$K = Y_i \left[\left(\frac{X_i}{Y_i} \right) - 1 \right]$$

X_i = i. sektörün üretimdeki payı

$Y_i = i.$ sektörün istihdamdaki payı

Kuznets Katsayısı, sektörel işgücü ve üretim arasındaki farkların mutlak değerlerinin her bir sektörün işgücündeki payı ile ağırlıklandırılarak toplanması, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır. Örneğin, sanayi sektörü toplam üretimin %60'ını üretir ve toplam işgücünün %50'sini istihdam ederse, aradaki fark (%10) sanayi sektöründe işçi başına ürünün, toplam işgücündeki sanayi payı ile ağırlıklandırılmış olarak, ülke ortalaması oranı farkına eşit olur (Tiryaki, 2013:111).

1.1.3.7.Theil Endeksi

Lorenz eğrisinde, dağıtımın kısmi düzeni sağlansa da gelir eşitsizliğinin ölçümlerinde tüm düzenin sağlanması planlanırken, bu ölçümlerin tümünde Gini Katsayısı çok yaygın kullanılmaktadır. Ek olarak, varyasyon katsayısı, ilgili ortalama sapma ve gelirin logaritmasındaki standart sapma sık sık deneysel literatürde kullanılır. 1967'de Theil bilgi teorisindeki entropinin eğiliminden türeyen 2 yeni eşitsizlik ölçümü geliştirdi (Kakwani, 1980: 63).

Theil ölçümü, “nüfus oranları arasındaki eşitsizliğe atfedilen ve yüksek gelirli gruplar arasındaki eşitsizliğe karşı duyarsız fakat düşük gelirli gruplar arasındaki eşitsizliğe daha duyarlı olan bir ölçüm olduğu ifade edilmektedir” (Malan, 1998: 13).

1.2.GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Gelir dağılımını etkileyen faktörler iki grupta ele alınabilir. Bunlar; makro ve makro olmayan ekonomik faktörler başlıkları altında aşağıda verilmiştir.

1.2.1.Gelir Dağılımı Üzerinde Etkili Makro Ekonomik Faktörler

Gelir dağılımı pek çok makroekonomik faktörden etkilenmektedir. Bunlar arasında; ekonomik büyüme, işsizlik, faiz, enflasyon, kamu harcamaları, vergiler, kredi politikaları ve dış ticaret gibi faktörler sayılabilir. Aşağıda bu faktörlere değinilmiştir.

1.2.1.1.Ekonomik Büyüme

İktisadi gelişmenin gelir dağılımını da düzelttiği yolundaki düşünceler 1950'ler ve 1960'lar incelendiğinde doğrulanmadığı gibi çürütülmüştür. Sanayileşme

süreci içinde gelir dağılımının uzunca bir süre düzelmediği, aksine bozulduğu izlenmiştir (Bulutoğlu, 1988:243).

Büyüme ve gelir dağılımı arasındaki bağ Kuznets hipotezi ile ifade edilir. Kuznets bu hipotezinde düşük gelir düzeyindeki ülkelerde gelir dağılımının daha iyi olduğunu ancak ekonomik büyüme ve fert başına gelir çoğaldıkça gelir dağılımının bozulacağını ileri sürer. Ekonomik büyümenin daha ileriki aşamalarında ise gelir dağılımındaki adaletsizlik azalmaya başlayacaktır. Önce artan sonra azalan şeklindeki bu tanımlama ters U eğrisi ile bilinmektedir. Kuznets' in hipotezini geliştiren Robinson ise tarım-kırsal sektör ile sanayi-kentsel sektör karşılaştırması yapmıştır. Buna göre başlangıçta ekonomide tarım ve kırsal sektör ağırlıklı olduğundan ve bu sektörde kişi başına düşen gelir az olduğundan bu sektörde gelir dağılımı nispeten daha iyidir. Ancak sanayide ve kentsel sektörde fert başına düşen gelir yüksek olup gelir adaletsizliği daha fazladır. Böylece gelişmenin ilk aşamalarında gelir artarken gelir adaletsizliği de artar. Ancak gelişme devam ettikçe kırsal kesimlerden kentsel kesimlere doğru olan göç ile birlikte tarımda gizli işsizlik yok olur, marjinal verimlilikler artar ve tarım işçilerinin de geliri yükselir. Böylece toplam gelir yükselirken gelirler arasında bir yakınlaşma ortaya çıkar (Özdemir vd., 2011:440).

Küresel açıdan düşünüldüğünde gelir dağılımı ve fırsat eşitliği alanlarında iyileştirici önlemlerin yetersiz olması küresel büyümenin önemli belirleyicileri olan piyasa entegrasyonu ve dışa açıklık süreçlerine siyasi çevrelerin ve halkın destek vermesine engel olarak dünya ekonomisindeki büyümenin önünde bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olması büyüme ve yatırım için gerekli olan iktisadi kurumların oluşturulmasını da güçleştirmektedir. Yüksek gelir dağılımı eşitsizliğinin büyümeyi olumsuz etkilemesinin bir diğer nedeni olarak gelir dağılımı eşitsizliği ile artan kişiler arasındaki yabancılaşmanın siyasi ve sosyal istikrarı bozmasının büyümeyi olumsuz etkilemesi gösterilmektedir (Derviş,

t.y.,
http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresell_esme_buyume_gelir_dagilimi.pdf).

Yoksulluk/ fakirlikle ilgili çalışmalarda genel ekonomik koşulların fakirlik oranının en önemli belirleyicisi olduğu kabul edilmiştir. İyi zamanlarda fakirlik oranını düştüğü, kötü zamanlarda işsizliğin ve fakirlik oranının arttığı izlenir. İyi

ekonomik koşullarda gelir transferleri azalır, iş olanakları artar, işsizlik azalır (Lipsey vd., 1993:388).

1.2.1.2.İşsizlik

İşsizlik, alışma yeteneğinde, isteğinde ve çalışmaya hazır olup da gelir sağlayan bir işe sahip olmamakla ilgilidir. Bu nedenle bedensel çalışma yeteneğinde olmayanlar ile çalışmaya istekli ve hazır olmayanlar işsiz sayılmazlar. İşsizlik, alışma isteğinde ve yeteneğinde olup da işsiz kalmak olarak değerlendirildiğinde işsizliğin bireysel olarak önemli sonuçları olduğu gibi toplumsal olarak da maliyeti yüksek bir ekonomik problem olduğu daha iyi anlaşılabilir. Her şeyden önce işsizliğin toplumsal bakımdan anlamı üretici kaynakların ki başta işgücü olmak üzere bir bölümünün kullanılamamasıdır. Kendisi veya ailesinin geçim olanaklarını sağlayan bir kimse için çalışma hakkı, yaşama hakkının devamı niteliğindedir (Talas, 1997:128-129).

Gelir dağılımında adaleti sağlama ve yoksullukla mücadelede işsizlikle mücadele ve daha iyi istihdam olanakları oluşturma son derece önemlidir. İş imkânı sağlanması ailelerin mutlaka yoksulluktan kurtulmaları anlamına gelmemekle birlikte çalışan yoksulların becerilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve öğrenim programları düzenlenerek bu kişilere yönelik uygun işler sağlanabilir. Ayrıca bu ailelerin çocuklarına sağlanacak eğitim fırsatları da onları yoksulluktan kurtaracaktır (Yıldırım, 2001:483).

1.2.1.3.Faiz

Faiz, iktisadi sistemlerdeki temel fiyatlardan birisi olarak sahip olunan mali kaynakların bugün ile gelecek arasındaki dağılımını sağlar. Bu nedenle faiz iktisadi sistemdeki zaman tercihinin bir göstergesidir ve kaynakların kullanım zamanını düzenlemektedir. Faizlerin düşük olması kaynakları kullanırken bugünün yarına tercih edilmesi, faizlerin yüksek olması ise yarının bugüne tercih edilmesi anlamına gelir. Düşük faiz oranları ile iktisadi birimlerin tasarrufları azalırken mali kaynak kullanımı ise artmıştır. Artan mali kaynak kullanımı ya tüketime ya da sahip olunan kaynakları geliştirici yatırım alanlarına yönlendirilebilir. Mali kaynak kullanımının yatırım alanına yönlendirilmesi ülkenin üretim potansiyelini artıracakđ gibi ülkeye

döviz getirici etkisi nedeniyle ülkenin döviz gelir potansiyelini de artıracaktır. Düşük faizlere karşı alt gelir grupları tasarruflarını azaltarak ve tüketimlerini artırarak karşılık verirken üst gelir gruplarının tasarrufları ise nispi olarak değişmeyebilir ve/veya artabilir. Bu ise tasarrufların ve bu tasarruflara konu olan mevduatın gelir grupları arasındaki dağılımında farklılaşmalara ve üst gelir gruplarının lehine olur (Selim vd., 2014:156).

Mevduat faizlerinin yüksek olması rantıye sınıfının oluşmasına ve bu sınıfın servetinin olağanüstü artmasına neden olurken gelir ve servet dağılımını da üst gelir grupları lehine değiştirmektedir. Kredi faizlerinin yüksek olması ise firmaların faiz giderlerini nihai fiyatlara yansıtarak enflasyonist eğilimlerin güçlenmesine neden olmaktadır (Uzunhasanoğlu, 2007:21).

Benzer biçimde yüksek reel faiz spekülâtif kâr amaçlı sıcak paranın ülkeye girişini teşvik eder ki bunun sonucunda borsada kağıt fiyatları şişer ve bu "iyi kâr" olanakları yaratır. Bu ise sıcak para sahiplerinin kârı olup geri kalanın "ütülmesi" yani bölüşümün daha fazla bozulması anlamına gelir (Kazgan, 2008:331-332).

1.2.1.4.Enflasyon

Enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisi çok belirgin değildir. Enflasyonun yüksek olması gelir dağılımındaki adaletsizliği artırmakta olsa da düşük enflasyon oranlarında gelir dağılımının adaletli olduğu da söylenemez. Çünkü enflasyonun düşük olması gelirin adil dağıtıldığını göstermez ancak enflasyon gelir dağılımında adaleti olumsuz etkiler. Özellikle beklenmeyen enflasyonun gelir ve servet dağılımı üzerinde etkisi vardır. Kişilerin ellerindeki arazi, konut, hisse senetleri ve dayanıklı mal gibi aktifler fiyatlar genel düzeyine endekslidir. Parasal ve para benzeri disponibiliteler, likit tasarruf ve endekslenmemiş borç senetleri ise enflasyona karşı endekli değildir. Enflasyon dönemlerinde endekli aktifleri endekli pasiflerinden daha fazla olanların zenginlikleri artacaktır. Örneğin borçlu olan banka kazançlı, mevduat sahipleri kayıplı çıkacaktır. Sonuç olarak öngörülemeyen enflasyonun yeniden dağıtıcı etkisi vardır (Parasız, 2006:426). Bu umulan enflasyon ve gerçekleşen enflasyon farkı nedeniyle olur.

Enflasyon, nominal anlamda sabitleştirilmiş varlıkların reel değerini değiştirir. Enflasyon eksik öngörülmüşse fiyat düzeyindeki bir artış servetin ödünç verenlerden

veya elde tahvil tutanlardan borç alanlara aktarır. Servetin enflasyon ile yeniden dağıtıcı bu etkisi nominal olarak sabitlendirilmiş tüm finansal varlıklar (özellikle para, tahvil, tasarruf hesapları, sigorta sözleşmeleri ve bazı emeklilik programları) için geçerlidir. Öngörülmeyen bir enflasyon durumunda borç alanlar kazançlı çıkarken ödünç verenler kaybeder. Bu nedenle fiyatlar genel düzeyindeki bir değişme sadece sektörler arasında değil sektörler içinde de servetin yeniden dağılımına neden olur (Dornbusch and Fischer, 1998:524-526).

Enflasyon, nisbi fiyatlar üzerindeki etkisi nedeniyle de farklı kesimlerin gelirlerinde farklı şekilde etkili olmaktadır. Çünkü enflasyonun yüksek olduğu bir dönemde her bir faktör gelirinin enflasyona uyum hızları farklı olmaktadır. Enflasyona hızlı uyum gösteren kesimlerin enflasyondan etkilenmesi daha az olmakta ve buna bağlı olarak gelir kayıpları da düşük olmaktadır. Ancak enflasyona yavaş uyum gösteren grupların gelir kayıpları daha fazla olmakta ve gelir dağılımı bu grupların aleyhine bozulmaktadır. Örneğin sabit gelirlilerin ücretleri dönemsel değiştiğinden bu grupların reel gelirlerinde enflasyon nedeniyle kayıplar yaşanacak ve gelirden aldıkları pay düşecektir. Ancak faiz gibi değişkenliği yüksek bir gelir grubunun enflasyona uyum süreci daha hızlı olduğundan bu gelir gruplarının gelirlerinin enflasyondan çok fazla etkilenmemesine ve hatta gelirlerinin yükselmesine neden olacaktır. Bu ise gelir adaletsizliğinin artmasına anlamına gelir (Selim vd., 2014:53).

1.2.1.5.Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları gelir dağılımı üzerinde etkiye sahiptir fakat bu etkinin hangi yönde ve hangi ölçüde olacağı harcamaların türüne göre değişme göstermektedir. Yapılan kamu harcamalarından düşük gelirli gruplar daha fazla yararlanıyorsa kamu harcamalarının gelir dağılımını düzeltici etkisi, tersi durumda yani kamu harcamalarından göreceli olarak maddi durumları iyi olanlar yararlanıyorsa bu durumda kamu harcamalarının gelir dağılımını bozucu etkisi söz konusu olur.

Vergi/kamu harcamaları yapısının gelir dağılımı üzerindeki etkileri üzerine hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerde yapılan araştırmalar; vergi yükü dağılımının daha orantılı, kamu harcamaları dağılımının ise daha çok yoksula yarar

sağlayan nitelikte olduğunu göstermiştir. Birçok ülke için hala yapılacak birçok şey olmasına karşın özellikle sanayileşmiş ülkelerde bütçe harcamaları yolu ile gelir dağılımının daha büyük ölçüde etkilenemeyeceği görüşü ağırlık kazanmıştır (Bulutoğlu, 1988:243-244).

1.2.1.6.Vergiler

Vergilerin geliri yeniden dağıtma etkisinde vergi sistemindeki dolaylı ve dolaysız vergilerin oranı önemlidir. Dolaylı vergiler, mal ve hizmetler ile iktisadi ve hukuki işlemler üzerinden alınan vergiler, dolaysız vergiler ise, gelir ve servet unsurlarından alınan vergiler olarak kabul edilmektedir. Dolaysız vergilerin dolaylı vergilere göre gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından daha etkili bir araç olduğu kabul edilmektedir. Bunun nedeni öncelikle dolaysız vergileri kimlerin ödeyeceğinin belli olması, bu vergileri mükellefin mali gücü ile uyumlu olması veya uyumlu hale getirilmesinin mümkün olmasıdır. Ayrıca bu vergiler gelir ve servet üzerinden alındıkları için ödeme gücünü harcamalara göre daha gerçekçi olarak yansıtırlar. Dolaysız vergiler yükümlünün vergi ödeme gücünü tam olarak gözetecek şekilde düzenlenebilir. Bu vergilerde; en az geçim indirimi, diğer kişisel ve aileye ait yükler için çeşitli indirimler, gelir ve servetin artış oranında artan oranlı tarifelerin uygulanması, gelirin niteliği ve kaynağına göre farklı vergilendirme yani ayırım ilkesi uygulanabilir (Edizdoğan, 1991:189).

Dolaylı vergiler ise, tüketim üzerinden alındığından ve bu vergiyi ödeyenler belli olmadığı için şahsileştirilmesi zor olan vergilerdir. Dolaylı vergiler, bunu ödeyenin gelir ve servetinden bağımsız olarak herkes için eşit uygulanmaktadır. Bu nedenle regresif/gerileyen yapıdadırlar, genel olarak yükümlünün vergi ödeme gücü arttıkça dolaylı vergi olarak ödediği tutarlar nispi olarak azalır. Bu nedenlerle dolaylı vergilerin adaletsiz ve antidemokratik vergiler olduğu ifade edilir (Susam ve Oktayer, 2007:106).

1.2.1.7.Kredi Politikaları

Kredi politikaları, para politikasının bir alt unsuru olarak değerlendirilebilir. Bilindiği gibi para politikası, açık piyasa işlemleri ve yasal karşılık oranları gibi araçlarla pazarın nakit talebinin ayarlanması amacı ile tercih edilir. Ekonomide

duraklama gibi eğilimler oluşmaya başladığında merkez bankaları çoğunlukla para arzını arttırıcı ve faiz oranlarını azaltıcı para politikaları kullanırlar. Literatürde bu "gevşek kredi politikası" veya "gevşek para politikası" şeklinde tanımlanmaktadır. Ekonomide enflasyonist eğilimler olduğu dönemlerdeyse merkez bankaları para arzını azaltıcı ve faiz oranlarını genişletici politikalar yürütürler. Bu politikalar da "sıkı kredi politikası" veya "sıkı para politikası" olarak adlandırılır (Orhan ve Erdoğan, 2007:60-61).

Para ve kredi politikaları kapsamında gelir dağılımı üzerinde etkili olabilecek bir araç selektif kredi politikasıdır. Selektif kredi politikası geliştirilmesi istenen sektörlerin teşviki için uygulanan bir para ve kredi politikasıdır. Merkez bankası, ticari bankaların verdikleri kredileri, ülkenin kalkınma politikasına uygun bir şekilde sektörel dağılımını yönlendirerek gelir dağılımını etkiler. Bunun yanında Merkez Bankası bazı alanlara açılacak kredilere daha düşük faiz veya daha uzun vade uygulayarak, belli sektörlerle ait senetlere farklı reeskont oranları uygulayarak da sektörel ve bölgesel gelir dağılımını değiştirebilir (Dinler, 2006:447-448).

1.2.1.8.Dış Ticaret

Gelir dağılımı açısından diğer bir önemli faktör dış ticaret politikalarıdır. Gelir dağılımı ve dış ticaret arasındaki ilişki Stolper- Samuelson gelir dağılımı teorisi ile açıklanabilir. Stolper-Samuelson gelir dağılımı teorisine göre serbest ticaret ihracat endüstrilerinde yoğun olarak kullanılan faktörün lehine, oysa korumacılık ithalata rakip endüstride yoğun olarak kullanılan faktörlerin aleyhinedir. Geçmişte Avustralya gibi bazı ülkeler gelir dağılımını kıt olan işgücü faktörü lehine değiştirmek için gümrük tarifeleri ile serbest ticareti kısıtlama yoluna gitmişlerdir. Özet olarak normal şartlarda serbest ticaret politikası ülkedeki bol faktörü, korumacılık ise kıt faktörü yararlandırır (Seyidoğlu, 2003:72-73). Ancak bu durum dış ticarete ülkenin ihracatının ithalatından fazla olması durumunda geçerlidir. Ters bir durumda yani ülkenin ithalatı ihracatından fazla olursa bu durumda ulusal ülkenin dış ticaret yaptığı ülkelerdeki istihdam düzeyleri yükselirken ulusal ülkede korunmayan sektörler rekabet edecek güçte değillerse ulusal ülke istihdamı düşecektir. Dış ticaretin gelir dağılımını düzeltici etkide bulunması dış ticaret sonucu sağlanan gelirin adil dağılmasını sağlayan politikaların uygulanmasıyla mümkündür.

1.2.2.Gelir Dağılımı Üzerinde Etkili Makro Ekonomik Olmayan Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen makroekonomik olmayan unsurlar arasında eğitim, sosyokültürel faktörler ve demografik etkenler sayılabilir. Aşağıda bu faktörlere kısaca değinilmiştir.

1.2.2.1.Eğitim

Gelir dağılımı farklılıklarının bir nedeni de bireyler arasında emeğin niteliğinin farklı olmasıdır. Bu açıdan devlet, bireylere eğitim olanakları tanıyarak gelir dağılımını adaletsizliklerinin emeğin nitelik farklılıklarından doğan sebebini ortadan kaldırmaya çalışır. Günümüzde vasıflı emeğe sahip olmak için yüksek bir eğitime ihtiyaç vardır. Eğitim reformu ile devlet yüksek gelir getiren mesleklere girmeyi engelleyen sebepleri ortadan kaldırır. Bu nedenle devlet, tüm vatandaşlarını eğitim imkânlarından yararlandıracak şekilde bir eğitim sistemini kurmak zorundadır. Bunun için ise eğitim hizmetlerinin parasız veya düşük gelirli ailelerin çocuklarına burs vererek sağlanması gerekir (Türk, 1992:303).

1.2.2.2.Sosyokültürel Faktörler

Sadece ekonomik faktörlerin değil sosyokültürel faktörlerin de gelir dağılımı üzerinde etkisi vardır. Özellikle Türkiye gibi çok uzun yıllara dayanan kültüre sahip toplumlarda dengeli ve dayanışmacı özelliklerin ağırlıklı olması toplumun sınıfsallaşmadan yapınmasına ve zenginlik süreçlerinin törpülenmesine neden olmaktadır. Bu özellik aynı zamanda toplumda bireyden çok aile ve akrabalık ilişkilerinin gelişmesini de sağlamaktadır. Bu dayanışma kültürü gelir dağılımının iyileşmesinde ve yoksulluğu önlemede bir savunma mekanizması olarak etkili olmaktadır. Bunun yanında geleneksel yardımlaşma kurumlarının gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltma yönünde olumlu katkı yaptıklarını da belirtmek gerekmektedir (Büyükdere, 2014:200-201).

Ayrıca özellikle Müslüman, Hristiyan ve Musevi toplumlardaki cami, kilise ve havra gibi kurumlarının varlığı da gelir dağılımı üzerinde düzeltici yönde etkiye sahiptir. Sosyal güvenlik kurumlarının olmadığı dönemlerde bu kurumlar gelir dağılımını olumlu etkilemişlerdir.

1.2.2.3.Demografik Etkenler

Demografik etkenler de gelir dağılımı üzerinde etkilere sahiptir. Bunlardan gelir dağılımı üzerinde en fazla etkiye sahip olan iki faktör; kentleşme ve nüfus artışıdır. Kentleşmeyle birlikte gelir dağılımı dengesizliğinin artacağı yönünde genel bir kanı mevcuttur.

Nüfusun hızla artması, bebek doğumlarının patlaması emek gücünde tecrübesiz ve de vasıfsız emekte artışa yol açarak gelir adaletsizliğinin artmasına katkı sağlamaktadır. Büyük sayıda genç insanın emek gücüne katılması orta yaşta ortalama işçinin işgücü içindeki oranını düşürmektedir. Genç işçilerin daha yaşlı işçilerden az kazanması gelir adaletsizliğini arttırmaktadır. Yüksek gelire sahip aile reislerinin eşlerinin emek gücüne katılmasının düşük gelirli aile reislerine göre daha yüksek oranda olması, aile gelir eşitsizliğini daha da bozmaktadır. Düşük gelire sahip olduklarından evlenmemiş kadın ve boşanmış kadın sayısının artması da gelir dağılımında adaletin bozulmasına yol açan nedenleri oluşturmaktadır (McConnell ve Brue, 1993:669).

Göç de gelir dağılımı üzerinde etkilere sahiptir. Göç akımı refah içinde olan bölgelere doğru gerçekleşir, göçmenler yoğun çalışma, sade bir yaşamla arzu edilen düzeyde birikim sağlamayı ve tekrar göç ettikleri memleketlerine dönerek kendi teşebbüslerini tesis etmeyi düşünürler, göç süreleri boyunca ailelerine para havalesi yaparlar. Bu nedenlerle göçün yeniden dağılım etkisi mevcuttur (Yüce, 2002:2). Göç akımı kazançların değişmesine neden olur.

Göçün nedenleri hakkında farklı görüşler olsa da genel olarak üzerinde anlaşmaya varılan nedenler; sanayileşme süreci, tarım ve sanayi sektörlerindeki gelir farklılıkları, kırsal-kent ayrımı ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarıdır (Güreşçi, 2012:46-50). Söz konusu nedenler dikkate alındığında kentleşme ve kentleşmenin neden olduğu gelir dağılımı adaletsizlikleri ile mücadelede bölgesel politikaların önemi ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda göç veren bölgelerin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olduğundan bu sektördeki sorunların giderilmesi atılması gereken öncelikli adımdır. Tarım arazilerinin miras yoluyla küçülmesini önlemeye yönelik miras kanununda değişikliklerin yapılması, kiracılık ve ortakçılık sisteminin işlevsel olması, köylü nüfusun artması sonucu parçalanmış tarımsal arazilerin birleştirilmesine

yönelik arazi toplulaştırmanın yasal ve teknik altyapısının oluşturulması, tarımsal üretimin girdi, teknik destek ve pazarlama koşullarının düzenlenmesi, hayvancılıkla uğraşan kişilerin veya işletmelerin ahır ve diğer barınak sorunlarının çözümlenmesi, tarımsal işletme binalarının yeniden yapılması gibi önlemler kırsal kesimden kente göçü azaltacaktır.

Ayrıca devletin bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik bazı politikalar uygulaması da gereklidir. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltabilmek için dört farklı araç kullanılabilir. Aşağıda verilen bu araçlardan ilk üçü, geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına, dördüncüsüyse aşırı kalabalık bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılmasına yöneliktir (Özel, t.y., <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/937/11672.pdf>):

- “Ekonomik faaliyetlerin, her şeyden evvel bazı teşvik tedbirleri ile (mali ve vergisel avantajlar) belli bölgelere yönlendirilmesini sağlamak”,
- “Bölgesel kalkınma için gereken devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi”,
- “Yönetim örgütünün bölgesel kalkınma sorunlarına uyumunun sağlanması”,
- “Metropolitan bölgelerin gelişmesinin sınırlandırılması”.

Konuyu ülkemizde son yıllarda artan dış göç üzerinden ele alacak olursak, özellikle Suriye’de yaşanan iç savaş sebebiyle yaşanan göçü ve bu göçün ülkemiz açısından sonuçları sadece ekonomik özellikli değil aynı zamanda sosyal sorundur. Özellikle işsiz nüfusun oranını artırması ve sosyal yardımlar konusunda bütçe olarak zorluk çıkarması yarattığı ekonomik problemlerdendir. “Dilsel, kültürel, sosyal ve siyasal uyumsuzluklara bir de ülke içindeki ekonomik sorunlar eklenince, Türkiye içinde bir bütünleşememe sorununu beraberinde getirmektedir. Göçün yol açtığı sorunlarla mücadelede devlete ve kurumlara düşen rol ise, yine Mitrany’e referansla, ekonomik ve sosyal politikalarda daha rasyonel, esnek ve pragmatik bir yönetim sergilenmesidir. Deutsch hatırlandığında ise, devlet farklılıkları belirlemek yerine, farklılıklarını, bir diğer farklı olana dayatan anlayışın karşısında farklılıkların birlikteliğini ihdas etmek zorundadır.”. (*“Mitrany, ekonomik ve sosyal politikalarda faydacı, rasyonel, esnek bir yönetime ihtiyaç duyulduğunu ifade ederken, tek bir ihtiyaca*

cevap veren, ideolojiden arındırılmış, uzmanlaşmış işbirliklerinin olduğu bir bütünlük modeli öngörmektedir; bütünlüşmeyi bir durum olarak gören Karl Deutsch, entegrasyonun devletlerin, farklılıklarını belirlemenin bir aracı olarak şiddet kullanımına gitmesi olduğunu ifade etmektedir.”) (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016; 4-5)

Kadın girişimcilerin etkisi; Günümüz dünyasının iş ortamına baktığımızda kadının önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. Hem sürdürülebilir bir büyüme için hem de sosyal ilerleme için önemli bir rol üstlenerek, potansiyel bir işgücü kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. (Jayakumar, 2016:1). Dünya ekonomisinde, oluşturduğu işgücü ile toplumdaki refahı artırmaktadır. Kadınlar, düşük gelirliler gibi dezavantajlı gruplar için iktisadi olanaklar da sağlamaktadırlar (Ascher, 2012:100).). “Gelişmiş ülkelerde kadın girişimcileri motivasyon etkeni fırsatlar iken, gelişmekte olan ülkelerde zorunlulukların ve ihtiyaçların motive ettiği görülmektedir” (Pınar, 2015:64). Mesleki ve yönetsel işlerde kadın sayısının hızla artmasına rağmen kadınlar halen yeni iş kurmaya erkeklere göre daha az yatkındırlar. Kadın girişimcilerin sayısı artsa da eğitimsizliğin temel alınabileceği bazı nedenlerden dolayı kadın girişimciliği istenilen düzeye gelememiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI

2.1.YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluğun ve zenginliğin temelde sübjektif nitelikte olması sebebiyle yoksulluğun üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı bulunmamaktadır (Erdoğan, 2004:23). En basit tanımı ile yoksulluk asgari yaşam standartlarına erişememe halidir.

Yoksulluk kavramının temeli, insani gereksinimler kavramına dayanmaktadır. İnsanlar toplumsal varlıklardır ve bu sebeple fiziksel varlıklarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları beslenme ihtiyaçlarının yanında barınma, giyim, sağlık, eğitim, kültür, dinlenme, estetik vb. sosyo-kültürel ihtiyaçları olan varlıklardır. İnsanlar doğal olayları kendi gereksinimleri için değiştirebilme yeteneğine sahip olduklarından yaratıcı yeteneklerinin gelişimi yeni gereksinimlerin ortaya çıkmasına ve mevcut gereksinimlerin değişime uğramasına neden olmaktadır. Bu sebeple insani gereksinimler ve insanların yaratıcı yetenekleri toplumsal ve tarihi koşullarla belirlenir (Aktan ve Vural, 2002).

2.2.YOKSULLUĞUN TARİHÇESİ

Yoksulluk, dünyada yeni bir olgu değildir. Tarihte her çağın kendine özgü yoksulluk biçimleri olmuştur ve bunlara özgün tutumlar göstermiştir. Ama genel kural olarak yoksul olarak tanımlanan kişiler hiçbir zaman toplumun kalan bölümünden ayrılmamıştır.

16. yy'dan sonra ağırlık kazanan yoksullukla ilgili çalışmaların başta John Locke tarafından 17. yy'da, mülkiyet hakları kapsamında başlattığı tartışmalar, liberalizmin siyasi bir kuram olarak gelişmesinde büyük bir yer tutmaktadır. Liberal siyasal görüş içerisindeki gerilimler bu dönemde en iyi yoksulluk kavramını yansıtır. Liberal kuramcılar, bir taraftan özel mülkiyeti savunurken, öte taraftan da (muhafazakâr kuramcılarının aksine) bunun yoksullara yardımı dışlamaması gerektiğini ve kişisel refahın yanı sıra sosyal refahın önemini vurgulamışlardır. Geleneksel

liberaller, Doğa Yasalarına dayalı ve yoksulları dışlamayan bir mülkiyet hakları yaklaşımını benimsemişlerdir. Adam Smith'in "dünya ve onun olgunlaşmış bütünlüğü bütün nesillere aittir" sözleri bu bakımdan son derece anlamlıdır. Liberallerin yoksulluk sorununa eğildikleri ve geçimlik yaşam hakkının sosyal düzenin güvenliğinin sağlanması bakımından gerektiği ve bunun toplumun, yoksulların refahını sağlayacak bir artış yaratmasıyla sağlanabileceği yaklaşımı içinde oldukları söylenebilir. Kapitalist gelişme süreci, kısa sürede, bu beklentilerinin fazlaca iyimser olduğunu gösterir. Örneğin 18. yy. ortalarında Büyük Britanya zenginleşirken durumları kötüleşen ve sayıları giderek artan bir yoksulluk kitlesi oluşmuştur. Önemli düşünürlerin ve kuramcılarının, yoksulluk ve bölüşüm sorunlarına karşı yakın ilgisinin sanayileşmeye dayalı kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda giderek arttığı gözlenmektedir. Bu dönemde Avrupa'nın batısı ticari sermaye birikimi ile zenginleşirken, dünyanın diğer bölgeleri yoksullaşmaya ve zenginliklerini Batı Avrupa lehine kaybetmeye başlamışlardır. Buna da Ernest Mandel kısaca "eşit olmayan değerlerin eşit olmayan değişimi" adını vermiştir (Başkaya, 2001:68).

Geleneksel liberalizm yaklaşımında A. Smith'in Milletlerin Zenginliği (Wealth of Nations) kitabı yol gösterici niteliktedir. Smith'e göre, ülkeler zenginleşirken fakirliğin artması önemli bir paradokstur. Buna iktisadi sistemin önemli bir aksaklığı olarak bakar. Ve bir iktisadi sistemin başarısının değerlendirilmesinde en fakir vatandaşların durumlarının hangi oranda iyileştiğinin tespiti için temel ölçüt olmasını önerir. Benthami Burke ve Malthus gibi muhafazakârlar bu yaklaşımı reddederler (Şenses, 2001:33).

Malthus, yoksulların yardım istemeye hiçbir "doğal hak" larının olmadığı görüşünü öne sürmüştür. "Daha şimdiden sahiplenilmiş bir dünyaya gözlerini açan adam, ana-babasından haklı olarak kabul edeceği bir geçim olanağı sağlamıyorsa ve toplum onun emeğini istemiyorsa, yiyeceklerden en ufak bir pay isteme hakkının olduğunu öne süremez ve hatta gerçekte onun bulunduğu yerde işi yoktur. Doğanın o görkemli şöleninde ona yer yoktur. Doğa ona defolmasını söyler ve sofradaki bazı konukların acıma duygularını uyandırmayacak olursa, kendi buyruğunu derhal yerine getirir. Ama eğer bu konuklar sıkışarak yeni gelene yer açarsa, ortaya derhal başka yabancılar çıkacak ve aynı iyiliği onlarda isteyeceklerdir. Tüm konukların bolca yiyip

içmelerini dileyen, ama sınırsız sayıda insanı besleyemeyeceğini bildiği için, sofrada yer kalmamışken, yeni gelenleri insanca reddeden şölen sahibesinin, tüm davetsiz konuklara karşı verdiği o kesin buyruğa karşı gelmekle, sofradaki konuklar, yaptıkları hatayı çok geç anlarlar”. Malthus, “kişiyi bağımlı yapan yoksulluk utanç verici olarak kabul edilmelidir” diyor ve bunun mümkün olduğu kadar kabul edilemez hale getirilmesi gerektiğini öne sürüyor. Bu fikirler sonunda, eli iş tutan herkes için dışarıdan yardım almayı yasaklayarak düşkünleri işlevlerinden yardım etmek zorunda bırakan ve böylece dokumacıları, küçük zanaatçı ve mevsimlik tarım işçilerini zorla fabrikalara doluşturan 1834 tarihli yeni Yoksullar Yasası’nda yer alır. Sanayileşmiş İngiltere’nin “İşevi Sistemi” Malthusçu nüfus teorilerinin ilk meyvelerinden biri olur (Meek, 1976:15-16).

Karl Marx, “1884 yılında Malthusçu nüfus teorisi ile İngiliz Yoksullar Yasası’nın getirilerini eleştirmiştir. Çünkü yoksulluk, Malthus teorisi uyarınca doğanın ölümsüz yasası olarak görülmüştür. Marx’ ın eleştirisinin odak noktası yoksulların artmasının sistemin yarattığı bir sonuç olarak görülmemesi üzerinde yoğunlaşır. Marx’ a göre yoksulluk, sistem içinde gelişen bir olgudur.” “Marx sistem içi yoksulluk konusunda en önemli kuramsal bakışlardan birini geliştirmeyi başarmıştır. Genel anlatısının çerçevesi sınıfsaldır ve yoksulluk sömürü ile açıklanır.” “Sistem kendisinin yeniden üretebilmek için düşük ücretler ile çalışacak belli bir işçi sınıfına gereksinim duyar. Bu sistemin dışında kalanlar için Marx’ ın kullandığı terim üretim gücü olmayan, bu sebeple pek de sempati duyulmayıp göz ardı edilen dolayısı ile marjinal olarak nitelendirilen lümpen proletaryadır” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002:68).

Proleter yoksulluk üzerine çalışma yapmış olan Marx’ın sistem içi yoksulluk konusunda çığır açmayı başardığını ve önemli bir kuramsal başarı kazandığı görülmektedir.

Aynı asırda, yoksulluk ile ilgili yöntem ortaya koyan bir başka filozof ise Herbert Spencer’ dır. Yoksulluk içinde yaşayan “zavallı birey” e ilgi gösterenlerin görüşüne karşı gelmektedir. Spencer’a göre “sefil yaşam” içinde yaşayanların davranışlarını ortadan kaldırmak için onlara yardımcı olmak doğal değildir. Belli bireylerin yoksul olmasının açıklanmasında temel anlam, onların ahlaki karakterlerinin sebeplerinin incelenmesinde bulunabilir. Spencer, devletin bireylerin

yaşamına muhtemel ölçüde az müdahalede bulunması gerektiğini düşünmektedir. Eğer yoksul yasası yada refah sistemi yoksullara tamamen en az miktardan biraz fazla verirse, tembellik tam nüfuza yayılabilir. Bireyler kendi yaşamlarını idame ettirebilmek için çalışmanın yerine kendilerine sunulan kolay yaşamı benimsemeyi cazip bulabilirler. Burada sonuç olarak toplum zararlı çıkabilir ve ekonomisi başarılı olamaz. Ona göre, eğer toplumun gelişmesi ve daha başarılı olması isteniyorsa güçlü olan ve çok çalışanların gücünün karşılığı olan ödüle sahip olabilmesine izin verilmelidir. Yoksulluk olmadan çalışmak için ödül ortadan kalkacağı için yoksulluk toplum için bir gerekliliktir (Haralambos ve Holborn, 2001:85-86).

Tüm bu yaklaşımlar, yoksulluğun “ne olduğu” ve yoksulun, “toplumda şu an ve sonrası için ne anlam ifade ettiği” sorularına cevap vermektedir. Bu cevapların arkasından yoksulluk çalışmaları ve araştırmaları eklenmiştir.

İlk kez 1986’da İngiltere’de Charles Booth tarafından yoksullukla ilgili anketler yapılmış ve 1902’de araştırmacı Rowntree tarafından sonuçlar yayınlanmıştır. İngiliz armatör olan Booth, çalışanların yaşam şartlarını ve yoksulluk boyutunu araştırma çalışmalarını başlatan kişi olmuştur. Çalışmayı ilk olarak kendi çalışanları üzerinde uygulamıştır. Çalışmasını üç önemli aşamadan geçirmiştir:

- i) çalışan kesimin barınma, iş ve kazanç durumları hakkında bilgiler elde edilmiş,
- ii) çalışan kesimin aileleriyle görüşmeler yapılmış,
- iii) yoksul aileler “birinci ve ikinci dereceden yoksullar” olarak iki sınıfa ayrılmıştır.

“Birinci dereceden yoksullar”, yaşamlarını sürdürebilmek için asgari temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kazanamayanlar olarak sınıflanırlarken, “ikinci dereceden yoksullar”, temel ihtiyaçları yanında başka harcamalar yapabilen hanehalkları olarak sınıflandırılmıştır. Asgari ihtiyaçlar olarak gıda, giyim gibi harcamalar baz alınmıştır. Bu harcamaların maliyeti yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir (Erdoğan, 2002:4).

“Pozitivist yoksulluk araştırmalarının kurucusu sayılan Rowntree’nin 19. yüzyıl sonu İngiltere’si üzerinde çalışmaları ilginç bulgular sunmaktadır. Rowntree’nin çalışması öncelikle yetersiz gelirin nedenlerine odaklanır.” “Bu çalışmada, yoksul olarak seçilen grubun dörtte üçünün yetersiz ücret ve ağır aile

yükleri nedeniyle yoksulluk çektiği belirtilmektedir.” “Geri kalanların çok büyük bir bölümü hastalık, ölüm, kısa ve düzensiz iş ya da geçici işsizlik gibi sebeplerle yoksulluk çeken kesimleridir.” Rowntree'nin 1950'de İngiltere'de aynı yerde yaptığı bir başka alan çalışması yoksulluğun değişen yapısının ilk işaretlerini vermektedir. Gerçekten de 2. Dünya Savaşı'nın hemen arkasından başlayan refah devleti uygulamaları bu portreyi değiştirecektir. Yeni alan çalışmasının sonuçları, artık sistem içerisinde çalışanların çok büyük bir grubu yükselen reel ücretler ve hızla artan istihdam sayesinde yoksulluktan kurtulmaya başlarken, yoksul grupların çok büyük bir parçasının yaşlılar – çoğunluğunu çocuklarını ve kocasını savaşta kaybeden kadınlar- oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda refah devleti ülkelerinde yapılan çalışmalar sistem dışında kalanların yoksulluğuna yönelecektir: mesela 1960'larda kalkınma ekonomisinin mimarlarından Gunnar Myrdal'ın Amerika üzerine çalışmalarındaki esas vurgu sistemden ihraç edilenlerin ciddi yoksulluk içerisinde bulunması ve toplumda bir ayrımın oluşmasıdır. Bu ayrım Amerikan toplumunda mekânsal, ekonomik ve sosyal olarak izlenebilir hale gelmeye başlamıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002:68-69).

Gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk konusuna ilgi, 2. Dünya Savaşını takip eden yıllarda, hızlanan bağımsızlık hareketlerinin de etkisi ile büyük ölçüde az gelişmiş ülkelere kaymıştır. Azgelişmişlik olgusu ile özdeşleşmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrasında yoksulluk kavramına yeni bazı çalışmalarla literatürünün gelişmesi sağlanmıştır. Bu kavramlardan en önemlilerinden birisi de Oscar Lewis tarafından dile getirilen “yoksulluk alt kültürü” yaklaşımıdır.

Lewis, yoksulluk kültürünü, sınıfsal tabakaların ve üst düzeyde bireyselliğin olduğu toplumda yoksulların düşük konumlarına tepki olarak görür. Ona göre yoksulluk kültürünün, eski sömürge toplumlarda ya da üçüncü dünya ülkelerindeki kapitalizmin erken dönemindeki yoksulların konumlarıyla en iyi şekilde tanımlayıp açıklanabileceğini iddia eder. Yoksulluk kültürünün, gelişmiş kapitalist ve sosyalist toplumlarda ya olmadığını ya da oldukça zayıf geliştiğini öne sürerken diğer bir grup yoksulluğun gelişmiş sanayi toplumlarındaki yoksullara da uygulanabileceğini iddia ederler (Haralambos ve Holborn, 2001:88-89).

1970'lere gelindiğinde, sistem içi yoksullara bakış açısıyla sistem dışındakilere kol kanat germek yaklaşımının yanında gelişmiş ülkelerde sınıfsal

olgusu belirlemeye başlamıştır. Sistem içi ve sistem dışı yaklaşımı ikililiğinin ortaya çıkması 1970'lerden itibaren girilen krizle olmuştur. Krizle beraber, yoksullara destek olabilecek refah devletinin çöküşü, imalat sanayinin gelişmekte olan ülkelere göçü, post endüstriyalizmin ortaya çıkışı ve sonucunda uzun dönem işsizliğin doğuşu sınıfsız bir kitlenin ortaya çıkmasının temel sebebidir. Gelişmiş ülkelerde ağırlığı giderek azalan imalat sanayinin yerini doldurmaya çalışan hizmet sektöründeki iş imkânlarının niteliği de sınıfsız oluşumunda etkili olmuştur. Hayli yetenek gerektiren işgücü piyasasında yukarı yönelişler olurken, asgari eğitim ve yetenek gerektiren işgücü piyasalarında çalışanlar için hemen sürekliliğe dönüşebilecek bir işsizlik riski olmuştur. Ayrıca gelişmiş ülkelerin son yirmi yıllık deneyiminde ortaya çıkan yeni yoksullar yalnızca uzun dönem işsizlik yolu ile ekonomik dışlanmayla karşılaşmamakta, politik denklemin tamamen dışına çıkma ve her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadır. İşte dışlanan bu kesimler artık sınıf bile olamayan sınıf altını, yani yeni yoksulları oluşturmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002:70). Burada karşımıza çıkan en önemli yenilik, artık yoksulluğun sistem problemi değil de daha çok insani bir sorun olduğu yönünde çıkarılabilecek yaklaşımdır. 1970'li yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerin problemi olmaya başlayan ve artık uluslararasılaşmaya başlayan yoksulluk bu yıllarla birlikte uluslararası en büyük kurumlardan olan Dünya Bankası'nın çalışmalarında önemli bir yer alır. 1970'li yılların başlarında Dünya Bankası, o zamana kadar uygulanan ve hızlı sermaye birikimine ve sanayileşmeye dayalı büyüme modelinin gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm bulamadığı gerekçesi ile yoksulluk konusunun gelişme gündeminin başına geçmesinde ve daha önce de ifade edildiği gibi, "Temel İhtiyaçlar ve Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağıtım" stratejilerinin oluşmasında ve ağırlık kazanmasında önemli bir rol oynadı (Şenses, 2001:39).

Dünya Bankası 70li yıllarda yoksulluğun öne çıkmasında önemli bir rol üstlenmişken 80li yıllarda konuyu göz ardı ederek Az Gelişmiş Ülkelerde (AGÜ) uygulanan politikaları göz ardı etmiştir. 70lerin sonunda 80li yıllarda Türkiye ile birlikte, Latin Amerika ülkeleri ve birkaç ülkede dış borç krizi patlak vermiş, ülkeler dış ödeme sorunu ile karşılaşmıştır. Dış kaynak ihtiyacı, Bretton Woods kuruluşlarına istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığı ile AGÜ'lere (yoksulluk yerine) neo-liberal politikalara yönelmelerini dikte ettirmek için önemli bir fırsat vermiştir.

Dünya Bankası güdümünde uygulanan yapısal uyum politikalarının temel unsurlarından birisinin ithalat liberasyonu olması ve bunun dış borç kriziyle karşılaşmış yeni sanayileşmiş ülkelere de GATT ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde benimsetilmiş olması AGÜ'lerin temel ekonomi politikalarının, Bretton Woods kuruluşları aracılığıyla gelişmiş ülke çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesinden ve bu yolla ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleştirilmesidir (Şenses, 2001:49-51).

2.3.YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluğun birçok nedeni vardır: enflasyon, resesyon, ekonomik krizler, işsizlik, gelir dağılımı adaletsizliği, savaşlar, afetler, göç, eğitimsizlik gibi birçok faktör saymak mümkündür.

Yoksulların çoğunluğunun 65 yaş üzerinde olması, yaşlılığın ve hastalığın, bireyi işgücü ve emek piyasasının dışına çıkmaya zorladığını gösterir. Yoksulluğa düşen öteki gruplar, topraklarda iyi para kazanmak için boşa uğraşan kır yoksulları; “kendilerini ve ailelerini yoksulluk düzeyinin üstünde tutmaya yetecek ücreti elde edecek becerisi olmayan kentli çalışan yoksullar; hizmetlerine olan talebin sayılarından daha hızla düştüğü meslek ve alanlardan yaşları ve demode becerileri nedeniyle çıkamayan akışkan olmayan yoksullar ve en önemlisi, birde ayrımcılık engeline çarpan yoksullardır” (Lipsev vd., 1984: 400).

“Yoksulluk, fazla üretemeden ve aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler arasında, bölgeler arasında, sektörler arasında vs. adil bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanır. İlk olarak, fazla üretim yapamamanın nedenlerini incelemek gerekir. En başta iklim ve doğa koşulları yönünden bazı bölgeler daha fazla üretme kapasitesinden yoksun olabilirler. Bu durumda o ülkede ya da bölgede yaşayan insanlar ister istemez daha yoksul olurlar. Hızlı nüfus artışı, bir yandan ülkelerin daha fazla üretim yapmalarına imkân sağlarken, öte yandan ülkelerin daha fazla tüketmelerine de neden olur. Üstelik iklim ve doğal koşulları açısından çok iyi konumda bulunmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcutsa, yoksullaşma kaçınılmaz olur”. (Aktan, 2002;1)

2.4.YOKSULLUK TÜRLERİ

Yoksulluk türleri aşağıda mutlak ve görelî yoksulluk, objektif ve sübjektif yoksulluk, kronik ve geçici yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluk, gelir ve insani yoksulluk, küresel yoksulluk ve çalışan yoksulluk başlıkları altında kısaca ele alınmıştır.

2.4.1.Mutlak ve Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk bir insanın hayatını minimum seviyede sürdürmesidir. Başka bir deyişle yaşaması için gerekli olan biyolojik olarak ihtiyaç duyduğu besinleri sağlayacak düzeyde olmasıdır. Temel gereksinimlerin karşılanmasından yoksun nakdi ve aynı geliri olanlar, mutlak yoksulluk sınırı altında kabul edilmektedirler.

Görelî yoksulluk insanın toplumsal olarak kendini üretebilmesi için gereken tüketimi ve yaşama biçimini ifade etmektedir. Buna göre bir toplumda kabul edilebilir temel ihtiyaç seviyesinin altında gelir elde edenler, görelî yoksuldurlar. Yoksulluk içeriği açısından da iki şekilde tanımlanabilir. Dar anlamda yoksulluk, insanın yalnızca hayatını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan gıda barınma ve giyime sahip olmasıyken, geniş anlamda insanın ihtiyaçlarının karşılanmasında toplumun genel düzeyinden geride olması halidir (Gülçubuk, 2005).

“Görelî yoksulluk sınırının belirlenmesinde ise öncelikle toplumun ortalama refah seviyesinin belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu refah ölçüsü genellikle eşdeğer fert başına düşen gelir veya harcama esas alınarak belirlenir. Görelî yoksulluk sınırı belirlenirken en çok kullanılan yöntem medyan veya ortalama gelirin belirli bir yüzdesinin yoksulluk sınırı olarak alınmasıdır. Bu sınırın altında kalan bireyler görelî yoksul olarak tanımlanır” (Doğan, 2014:35).

TÜİK' e göre 2002-2017 yılları arasında; eşdeğer kişi başı tüketim harcaması ortalama değerinin %50'si de görelî yoksulluk sınırı şeklinde tanımlanmıştır. Görelî yoksulluk oranıysa, eşdeğer kişi başı tüketim harcaması, görelî yoksulluk sınırının altında kalan hanehalklarının oluşturduğu nüfusun, toplam nüfustaki payı olarak hesaplanmıştır. 2002 yılından sonra yapılan çalışmada, dünya bankası tarafından belirlenen ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk sınırlarına göre eşdeğer kişi başı günlük tüketim harcaması, cari satınalma gücü paritesi cinsinden 1\$, 2.15\$ ve 4.30\$ olarak tanımlanan yoksulluk sınırları altında kalan,

yoksul olarak kabul edilmiştir. Bu sınırların altında kalan nüfus oranı hesaplanmakta ve eğitim durumu, cinsiyet, çalışma durumu gibi yoksullukla ilgili temel özelliklerin bilgisi verilmektedir. Türkiye’de yoksulluk sınırı olan 1\$ altında birey kalmadığından 2006 yılından bu yana TÜİK bu sınırı hesaplamamaktadır. Ayrıca satın alma gücü pariteleri ((Purchasing power parities) PPP'ler), ülkeler arasındaki fiyat seviyelerindeki farklılıkları ortadan kaldırarak farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen para birimi dönüştürme oranlarıdır. OECD istatistiklerine göre Türkiye’nin satın alma gücü paritesi 2017 yılında 1.374 TL/ABD Doları olmuştur. (<https://data.oecd.org/conversion/purchasing-power-parities-ppp.htm#indicator-chart>)

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk ölçümlerinde yöntem olarak daha çok mutlak yoksulluk yaklaşımı kullanılmakta iken göreceli yoksulluk daha çok sanayileşmiş ülkelerde kullanılmaktadır. “Mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir, ancak, yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak ele alan ve gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendirilen göreceli yoksulluk kavramına göre toplumda her zaman yoksul olan bir kesim bulunacaktır. Göreceli yoksulluğu azaltmanın tek yolu eşitsizliği azaltmaktır”. (Kabaş, 2014: 20; Şenses, 2001: 92)

2.4.2.Objektif ve Sübjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk (refah yaklaşımı) refah ölçütü olarak asgari gereksinim düzeyinin normatif ölçülerle oluşturulmasıdır. Normatif ölçütlerle kastedilen, tüketim harcamaları, alınması zorunlu olan günlük kalori miktarı gibi somut değişkenlerdir (Okumuş, 2010: 74).

Yoksulluğun açıklanmasında objektif yaklaşım; yoksulluğu meydana getiren unsurların ne olduğunu ve bireylerin yoksulluktan kurtarılmaları için neler yapılması gerektiği konusunda baştan tespit edilen ideal değerlendirmeleri barındırmaktadır. Objektif yoksulluk, mutlak ve nispi bazı standartlardan mahrum kalmaktır (Aras, 2012: 38).

Sübjektif yaklaşım (fayda yaklaşımı) yoksulluğun açıklanmasında bireylerin tercihlerine önem verir. Bireyin sağladığı toplam faydanın ölçülmesinde karşılaşılan zorluk sebebiyle iktisatçılar, geleneksel bir şekilde bu yaklaşımı benimsiyorlar. Bu yaklaşımda bireyler her zaman neyin onlar için olumlu neyin olumsuz olduğuna karar veremezler. Örneğin, yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan bütün yöntemler objektif

yaklaşımı temel olarak bireylerin günlük tüketmesi gereken asgari besin konusu üzerine yoğunlaşarak, esasen her kişi tükettiği yiyecek türleri ve miktarı konusunda farklı bakış açılarına sahipler ve tercihleri farklıdır (Okumuş, 2010: 74-75).

2.4.3.Kronik ve Geçici Yoksulluk

Kronik yoksulluk, yoksulluk durumunun hayatın uzun bir dilimini kapsamaması olarak bilinir. Kronik yoksulluk, uzun bir zaman kişi başına gelirin mutlak yoksulluk sınırının altında olan kişiler olarak tanımlanır.

Kronik yoksulluk, yoksulluğun genişliği, süresi, derinliği itibarıyla yoksulluk türlerinden farklılık göstermektedir. Yoksulluğun genişliği maddi olan; gelir, harcama, tüketim düzeyi, somut servet, beşeri sermaye göstergeleri ve yetersiz beslenme, sağlık, eğitim fırsatları diğer taraftan var olan hizmetlere ulaşamama, güçsüzlük ve benzeri durumları ortaya çıkarmaktadır. Yoksulluğun derinliği, yoksulluk sınırının çok aşağısında bulunmayı; yoksulluğun süresi ise yoksulluk durumunun uzunluğunu belirtir (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 11).

Kronik yoksulluğa maruz kalmanın beş temel nedeni olmakla birlikte bunlar temel yoksulluk nedenleri olarak da bilinir; güvensizlik, yaşama alanının olumsuz avantajları, sınırlı vatandaşlık, ayrımcılık ve uygun olmayan çalışma şartları şeklinde sıralanabilir. Geçici yoksulluk, gelirin yoksulluk sınırının altına inmesi ve üstüne çıkması şeklinde tanımlanır (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 12).

2.4.4.Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Kırsal ve kentsel yoksulluk; yaşanan coğrafi alana göre geliştirilen bir yoksulluk türüdür. Kentsel yoksulluk, kent özelinde yaşanan yoksulluk şeklinde ifade edilmektedir. Kentsel yoksulluk, kalori ihtiyacı değişmese de kentsel alanlardaki tüketim kalıplarıyla mal ve hizmet fiyatları itibarıyla kırsal yoksulluktan farklıdır. Bir kentin oluşturduğu mal, hizmet, hukuki sistem ve kent olanakları o kentte yaşayan bireylere ulaşım ulaşılamaması kent yoksulluk sınırını oluşturmaktadır. Kentsel sorunların başında ilk etapta ekonomik yetersizlikler gelmekte, bunun da asıl sebebi politik istikrarsızlıktır. Eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanakların kıt

olması gibi temel ihtiyaçların giderilmemesi kentsel yoksulluğu beraberinde getirmektedir (Sipahi, 2006: 176-177).

Kırsal yoksulluk genellikle tarım, hayvancılık ve küçük çaplı işletmelerde çalışan ve kendini ifade etmekte güçlük çeken bir kesim olarak bilinir (Odabaşı, 2009: 16).

Yoksullukla karşı kaşıya gelme riskinin kırsal kesimde, çok çocuklu geniş ailelerde, tarımsal işçiler ve eğitim düzeyi az olan bireylerde daha fazla olmaktadır. Kırsal yoksullukta çocukların küçük yaşta çalıştırılması görece yoksulluk riskini de arttırmaktadır (Dalgıç, İyidoğan ve Güven, 2015: 53).

Kırdan kente göç eden yoksullar, gelir elde etmek için kayıt dışı sektörlerde, kötü çalışma koşullarında, güvensiz işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum düzensiz bir gelir elde edilmesine ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır (Karadeniz, 2017: 179).

2.4.5. Gelir ve İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu, yaşamını devam edebilmek için asgari düzeyde bir yaşama sahip olmak için kişi veya hanehalkının gerek duyduğu zorunlu ihtiyaçları karşılayabilecek miktarda bir gelire sahip olmayanlar gelir yoksulluğuna maruz kalmaktadırlar. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında çoğunlukla asgari bir yaşam düzeyi elde edebilmek için gereken gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanır (Okumuş, 2010: 75).

İnsani yoksulluk, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) 1990'da yayınladığı "İnsani Gelişme Raporu" nda da yer alan mutlak ve görece yoksulluk tanımlarını da barındıran bir yoksulluk türüdür (Kızıler, 2017: 81). İnsani yoksulluk kavramında iyi bir yaşam standardında uzun, sağlıklı ve üretken bir yaşam sürdürebilme imkân ve seçeneklerinden mahrum olma durumu olarak ifade edilmektedir (Güneş, 2009: 19).

Yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan Amartya Sen'in 'Kapasite Yaklaşımı' son yıllarda yoksulluğun, insan gelişiminin ve eşitsizliğin anlaşılmasında önemli bir yöntem olmuştur. Sen'in yaklaşımına göre yoksulluk temel kapasitelere yani sağlık, iyi eğitim, iyi beslenmek, toplum içerisinde yer alabilmek gibi önemli kapasitelere

ulaşamamaktır. UNDP tarafından geliştirilen İnsani Yoksulluk İndeksleri ‘Kapasite Yaklaşımı’na dayanmaktadır (Kabaş, 2014: 19-20).

UNDP’ nin 1990 İnsani Gelişme Raporuyla ilk defa ortaya atılan İnsani Yoksulluk, gelir yoksulluğuyla ilgili bulunmuş olsa da farklıdır. Gelir yoksulluğu ölçümlerinde mutlak gelir üzerinde durulurken, insani yoksulluğun ölçülmesinde temel alınan konular eğitim düzeyi, iş olanakları, sağlık ve temiz su kaynaklarına erişebilme gibi konulardır. Sözü edilen rapora göre insani yoksulluğu ölçmek için “İnsani Yoksulluk İndeksi” geliştirilmiştir. Bu indeks “gelişmekte olan ülkeler için (HPI-I)” 3 kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır:

- “Yaşam süresi: 40 yaşın altında yaşam beklentisi olanların oranı”
- “Eğitim: Okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranı”
- “Makul bir yaşam standardı: Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfusun oranı; Temel sağlık imkânlarından yoksun olan nüfusun oranı; 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfusun oranı”.

İnsani Yoksulluk İndeksi’ni “Gelişmiş ülkeler (HPI-II)” için hesaplamadaki kriterleriye aşağıdaki gibidir:

- “Yaşam süresi: 60 yaşın altında yaşam beklentisi olanların oranı”
- “Eğitim: OECD tarafından tanımlanan fonksiyonel cahillik oranı”
- “Makul bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı”
- Sosyal Dışlanma: “Uzun dönem işsizlik oranı” (Gündoğan ve diğerleri, 2013: 127)

İnsani yoksulluk indeksi, toplumdaki en yoksul kişilerin durumlarını ve gösterecekleri ilerlemeleri ele alır. İnsani gelişme indeksi ise, bir toplumdaki gelişme ile bütün olarak ilgilenir. Bütüncüdür. Bu indeks, “yaşam beklentisi, yetişkin okuryazarlığı ve hem bireyin hem hanehalkının satınalma gücü paritesine göre düzeltilmiş kişi başı reel GSYİH’yi de içeren bir bileşik indekstir”. Bu indekste, 0’dan 1’e kadar alınan değerler aynı zamanda kalkınmışlık düzeyini gösterir (Hatipler ve Aytaç, 2011: 27).

UNDP’nin 2018 yılında yayınladığı “İnsani Gelişme Raporu” na göre Türkiye’nin 2017 yılındaki İGE değeri 0,791 olmuştur. Bu değer ile Türkiye, yüksek insani gelişme kategorisinde yer alarak 189 ülke ve toprak arasında 64. olmuştur.

1990-2017 arasında Türkiye'nin İGE değeri toplamda %36,6'lık bir artış ile 0,579'dan 0,791'e çıkmıştır. Yine aynı rapora göre aşağıda verilen tabloda 2.1'de de görüleceği üzere 1990-2017 yılları arasında Türkiye'deki ortalama öğrenim süresinin 3,5 yıl arttığı, beklenen öğrenim süresinin 6,3 yıl arttığı, beklenen yaşam süresinin 12,7 yıl arttığı, GSMH'nın bu yıllar arasında %121,2 arttığı görülmektedir. (https://www.undp.org/content/dam/turkey/hdr2018/tr/Turkey%20Briefing%20Note_Turkey%20Briefing%20Note_TR_v01.pdf)

Tablo 2. 1: Türkiye'nin İGE Eğilimleri (1990-2017)

Yıl	Beklenen Yaşam Süresi	Beklenen Öğrenim Süresi	Ortalama Öğrenim Süresi	Kişi Başına GSMH (2011 SGP Dolar)	İGE Değeri
1990	64,3	8,9	4,5	11.214	0,579
1995	67,0	9,6	4,8	12.089	0,607
2000	70,0	11,1	5,5	13.656	0,655
2005	72,5	11,9	6,0	16.129	0,690
2010	74,2	13,8	6,7	17.804	0,734
2015	75,5	15,2	7,8	23.125	0,783
2016	75,8	15,2	8,0	23.500	0,787
2017	76,0	15,2	8,0	24.804	0,791

Kaynak:https://www.undp.org/content/dam/turkey/hdr2018/tr/Turkey%20Briefing%20Note_Turkey%20Briefing%20Note_TR_v01.pdf

İnsani yoksullukta yaşam süresinin kısa olması, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yoksun olma, iş imkânlarından mahrum kalma, ana-çocuk sağlığının yetersiz olması, önlenemez hastalıklara maruz kalmak gibi temel insani ihtiyaçlardan yoksun olma durumu olarak açıklanmaktadır (Okumuş, 2010: 76).

Buna göre bireyin, yaşamını sürdürmesi için insani yaşam endeksine uygun bir şekilde yaşayabilmesi için mal, hizmet ve altyapı yetersizliği, sağlık ve eğitim yetersizliği, içme suyu erişiminin yokluğu yoksulluğun insani boyutu olarak adlandırılır (Güneş, 2009: 20).

Yoksullar yalnızca gelir veya kaynaklardan yoksun kalmazlar, bunların dışında yaşamın sunduğu imkânlardan da mahrum kalırlar. Bu kişilerin sosyal dışlanmaları ve

oalanaklarının da k t olması sebebiyle, iş bulamama ve finansal piyasalara erişim zorluğu gelir ve insani yoksulluğu beraberinde getirmektedir (Okumuş, 2010: 76).

Yoksulluk zor ve karmaŐık bir konudur. Çok sayıda farklı  lim yönteminin varlığı, yoksulluk konusunun, ekonomik etkilerinin ötesinde, sosyal ve siyasal ortamlarla yakından bağlantılı olmasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. “Yoksulluğun tanım olarak gelir/ tüketim düzeyinin ötesinde, birçok farklı kıstası içerebileceği g r Őu, genellikle benimsenmekte ancak eklenecek kıstasların sayısı ve niteliği konusunda henüz kesin sonuca varılmadığı anlaşılmaktadır” (Şenses, 2001: 105).

2.4.6.Küresel Yoksulluk ve alıŐan Yoksulluk

1980’li yıllarda küresel sermayenin yayılmasıyla, sanayi toplumlarının yapısında derin değişiklikler ve yapısal değişimlerin ortaya çıkmasıyla beraber, toplumsal birleŐmeyi oluŐurmaya devam eden işsizlik, gecekondulaŐmanın yaygınlaŐması ve aile yapısında değişiklikler gibi yeni sorunların ortaya çıkmaya baŐlamasıyla küresel yoksulluğu beraberinde getirmiştir. Küresel yoksulluk genellikle gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Var olan küresel sistemin içine dâhil olamayan sosyal, siyasal ve ekonomik olarak hor görülen bireylerden oluşmaktadır (Tunç, 2014: 244-245).

Küreselleşme, Batı’nın dünyadaki pazar payını artırmak maksadıyla, kapitalizmin dünya ülkelerine dağılması durumudur. Bunun sonucu dünya genelinde gelir dağılımı bozulmakta ve yoksulluk artmaktadır.  lkelerde işsizlik çatıŐmalarının artması yoksulluk, açlık ve sefaletin artması gibi birçok Őeyi beraberinde getirmiştir (Memiş, 2014: 147).

Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT); “yılın yarıdan fazlasında ücretli, maaŐlı ya da bizzat kendi hesabına çalışan ve ulusal ortalama gelirin % 60’nın altında harcanabilir gelire sahip olan bireyler çalışan yoksul” olarak adlandırılmıŐtır (Kapar, 2010: 53). alıŐan yoksullar olarak betimlenen bu durum tüm ülkelerde görülmektedir. alıŐmak bireyleri yoksulluktan kurtarmamaktadır. alıŐan yoksullular iŐsizlerden bile daha d Őuk yaşam düzeyine sahiptirler. Bunun sebebi ise çalıŐmayanlara maddi ve manevi yönde destek olan devlet yoksullara ev, sağlık ve

gıda yardımı gibi hizmetler sunması ve çalışan yoksulların devletin yaptığı birçok yardımdan mahrum kalmasıdır. (Şenkal, 2017: 239).

Çalışan yoksulluk, çalışma neticesinde başlıca ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde gelirin elde edilmemesine sebep vermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geniş çalışan gruplar çalışmaları karşılığında elde ettikleri gelir ile başlıca ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve bu durum çalışan yoksulluğa sebebiyet vermektedir (Tunç, 2014: 235).

Küreselleşme yoksul olan kitleyi çalışma yaşamına çekmeyi amaçlıyordu. Fakat kapitalist sistem büyürken yeterince istihdam oluşturmuyordu ve işçileştirmeye çalışan kapitalist sistem iş imkânı oluşturmuyor veya düşük ücrette işçi çalıştırmayı hedefliyordu, bu durumda işsizlik ve düşük ücret beraberinde yoksulluğu getirmiştir. Asgari tüketimlerini karşılayamayan emekçiler, düşük ücretle çalışan işçiler ve kısmi zamanlı çalışan ücretliler çaresiz bir şekilde borçlanmaya gitmekte bu şekilde sermaye onların yalnızca cari değil gelecekteki emek güçlerini de ipotek altına almaktadır. Küreselleşme, yoksulluğu çalışmayan ve çalışmak istemeyen kesimin değil bizzat çalışan kesimin sırtına adeta koca bir yük gibi bindirmiştir (Bahçe ve Köse, 2012: 23-30-31).

2.5.YOKSULLUK ÖLÇÜTLERİ

Yoksulluk ölçütü, yoksulluğu ölçmek için ayna görüntüsü niteliğindedir. Yoksulluk ölçütü yoksulları ve fakirleri birbirinden ayırmak için kullanılmaktadır (Subramanian, 2009: 90).

Yoksulluk ölçütleri: ülkelerarası yoksulluğun ne düzeyde olduğunu anlamak için yoksulluğu ölçen metotlar bütünüdür. Yoksulluk ölçütünün iki önemli özeliği bulunmaktadır. Biri tekdüzelik ve bir diğeri de Pigou- Dalton Transfer kuralıdır.

1) Tekdüzelik İlkesi: Yoksulluk sınırının aşağısında olan bir bireyin gelirdeki azalmanın yoksulluk ölçütünü yükselttiğini savunan bir ilkedir. Bu ilke gereği gelir yoksullar arasındaki dağılıma duyarlı olmalıdır.

2) Pigou-Dalton Transfer İlkesi: Bu ilke, ilk olarak Dalton tarafından 1920’li yıllarda ortaya atılmış bir ilkedir. Bu ilke gereği yoksulluk sınırının altındaki yoksul kişinin gelirinden gelir düzeyi yüksek birine doğru aktarılan gelir transferinin yoksulluk ölçütünü daha da yükselteceğini savunmaktadır. Yoksuldan daha yoksul

bireye ve yoksuldan daha zengin bireylere yapılan gelir transferlerine daha duyarlı olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu transfer adil olmayıp yoksulluk eşitsizliklerini daha da arttıracaktır. Dalton' un düşüncesi gelir düzeyi yüksek olanlardan yoksullara aktarılan gelir transferleri ile sosyal yardımlarla yoksulluk ölçütünün dengeli bir şekilde düzenlenmesi gerektiği düşüncesindedir (Yücel, 2011: 70-71). Genellikle kullanılan yoksulluk ölçütleri Foster- Greer- Thorbeck İndeksi (FGT), Kafa Sayısı Endeksi, Yoksulluk Açığı Endeksi ve Sen Endeksi'dir.

2.5.1.Foster-Greer-Thorbecke Endeksi

Toplam yoksulluğun, alt gruplarının yoksulluk düzeylerinin ölçüm ortalaması biçiminde kullanılan bir yoksulluk ölçütüdür. Bu ölçütte yoksulluğun yoğunluğu göz önünde bulundurulur (Ekonomihukuku.com, 2017).

“Farklı gruplar arasındaki yoksulluğun etkisini karşılaştırmaya yönelik bir ölçüttür. Genel yoksulluk ölçüsünü farklı coğrafi bölgelerdeki ve farklı aile tiplerindeki yoksulluk ölçütleri gibi alt gelir gruplarını ayırıştırabildiği için sıklıkla kullanılan bir yoksulluk ölçütüdür” (TÜSİAD, 2000: 101).

P_{α} ölçütü, sen endeksi gibi bir bireyin gelir açığını diğer bireylerin gelir açığına bağlı olarak ölçmektedir. Herhangi birinin gelir bakımından ölçümünün sadece yoksulluk sınırına ve o kişinin gelirine bağlı olması gerektiğini savunmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 29).

FGT İndeks' de kesin bir değer aralığı bulunmamaktadır. Burada belirli bir değer aralığında olan P_{α} ölçütüdür. Yapılan araştırmalar sonucunda FGT İndeks aşırı yoksullukla mücadelede kesin bir sonuca ulaşmada yetersiz kalmaktadır (Osberg ve Xu, 2007: 7).

$$P_{\alpha}(y, z) = \frac{(1)}{(N)} \sum_{y_i=1}^m \frac{[z - y_i]^{\alpha}}{[z]}, \alpha \geq 0$$

Yukarıdaki formülde:

N nüfusu (ya da ele alınan örnek kitleyi) bireyin ortalama reel harcaması,

Z yoksulluk sınırı,

M yoksul insanların sayısı,

α eşitsizlikten hoşlanılmamasının, bir ölçümü olarak düşünülebilir (Gönel, 2010: 38).

$\alpha=0$ ise sadece yoksul kişilerin sayısı önemlidir ve bu vaziyette ölçüt, Kafa Sayısı oranına dönüşür ($P=H$) ve yoksul bireylerin sayısının toplam nüfustaki oranını vermektedir. Bu durum dışında bütün P ölçütü ailesi yoksulların durumlarındaki değişikliklere karşı duyarlıdır (Aktan ve Vural, 2002: 30).

2.5.2.Kafa Sayısı Endeksi

Kafa sayısı endeksi, yoksulluk oranı endeksi olarak bilinmektedir. Kişi başına tüketim veya gelirin yoksulluk sınırının aşağısında olan kişilerin toplam nüfusa oranını belirlemektedir. Eleştirilmesine rağmen çok fazla kullanılan bir yoksulluk ölçütüdür (Yücel, 2011: 72).

Kafa sayısı yoksulluk endeksi, yoksulluğun derecesi ve yoksulluğun dağılımı hakkında bilgi vermez. Diğer taraftan, yoksulluk sınırı altında bulunan kişi veya hanehalkının gelirlerindeki azalmalar ve gelir transferine karşı duyarsızdır. Bu ölçüt, yoksulluk sınırı altında kalan kişi veya hanehalkının oranında meydana gelen değişimlerin izlenmesinde kullanılabilir. Aynı zamanda bilgi yoksulluğunu azaltmak için uygulamaya konulan politikaların ne derecede başarı gösterdiğini göstermek için de kullanılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 27).

Kafa sayısı endeksi şu şekilde formüle edilebilir. N, toplam nüfusu ve Y, yoksulluk sınırı altındaki nüfusu göstermektedir. Bu durumda Kafa Sayısı Endeksi, Q olsun $Q= Y/N$ biçiminde formüle edilebilir. Burada, yoksulluk sınırının belirli olduğu düşünülmektedir. Çünkü Y, yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusu belirtmekte ve yoksulluk endeksini hesaplamaktadır (Okten ve Kale, 2009: 66).

2.5.3.Yoksulluk Açığı Endeksi

Yoksulların yaşam standardı veya gelir ve yoksulluk sınırı arasındaki farka yoksulluk açığı endeksi denir. Bir kişinin geliri yoksulluk sınırının üstündeyseniz gelir açığı negatif bir sayı olmaz genellikle sifira eşitlenir (Dağdemir, 1999: 27). Ortalama yoksulluk açığını, nüfusun gelir açıklarının toplamının, nüfusa oranı verir. Yoksulluk

açığının artması yoksulluğun derinleştiğini ve şiddetlendiğini göstermektedir (Gönel, 2010: 38).

$$\text{Yoksulluk Açığı Endeksi; } P_1(y, z) = \frac{1}{N} \sum_{y_i < z} \frac{(z - y_i)^1}{(z)} = H1$$

Şeklinde formüleştirebiliriz. H, Kafa sayısı endeksi, I, Yoksulların ortalama yoksulluk açığını vermektedir. Yoksulların ortalama yoksulluk açığı, yoksulların ortalama gelirinin yoksulluk sınırdan uzaklığını ölçmektedir. Toplam nüfustaki ortalama yoksulluk açığı (FGT) endeksi daha kapsayıcı bir hesaplama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda P_{α} 'daki $\alpha = 1$ olmaktadır (Yücel, 2011: 74).

Yoksulluk açığı endeksi kafa sayısı endeksine benzer. Bu benzerlikleri gelir dağılımı dengesizliklerine duyarsız olmalarıdır. Toplamda kaç kişinin yoksul olduğu konusunda bilgi vermez. Bu endeksin olumsuz olan bir özelliği de gelir transferi söz konusu olduğunda, yoksulların durumunda olan değişimlere duyarsız olmasıdır (Yücel, 2011: 74).

2.5.4.Sen Endeksi

Amartya Sen tarafından 1976 yılında geliştirilmiş bir endekstir. Sen endeksi (S), yoksulluk oranı, yoksulluk açığı ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını beraber incelemiştir (Gönel, 2010: 38-39). Sen endeksi diğer yoksulluk ölçütlerinin eksiklerini gideren ve yoksulluk şiddetini daha objektif şekilde yansıtan bir ölçümdür (Yücel, 2011: 74).

Sen endeksinde üç teorem meydana gelmiştir:

- 1) Yoksulluk ölçütü yalnızca yoksulların gelirlerine endeksli olacak.
- 2) Yoksulların içinde buldukları durumda olumsuzluklar artarsa, yoksulluk oranları da artar.
- 3) Gelir transferleri yoksulların gelirlerindeki azalış ve artışlara karşı duyarlı olan yoksulluk ölçütlerini zorunlu kılmaktadır. Yoksullar arasında yapılan gelir transferleri yoksullar arasında gelir eşitsizliğini arttırmaktadır. Bundan dolayı yoksulluk ölçütünde bir yükselme yaşanmaktadır (Şenses, 2001: 66).

$$\text{Sen endeksi: } P_s = PG_p + YA (1 - G_p)$$

P , yoksulluk oranı, YA , yoksulluk açığı ve GP , yoksullar arasındaki gelir dağılımının Gini Katsayısıdır. $Gp = 1$ olduğunda yoksullar arasında tam eşitsizlik hali söz konusudur. Böylelikle endeksi P 'ye yani yoksulluk oranına eşit olacaktır. $Gp = 0$ olduğu zaman yoksullar arasında tam eşitlik meydana gelecektir. Böylece sen endeksi, yoksulluk açığı oranına eşitlenecektir (Şeker, 2008: 15-16).

2.6.YOKSULLUKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Yoksulluğun çok boyutlu yapısı nedeniyle, yoksul olanlar yalnız ekonomik anlamda yoksun kalmazlar, aynı zamanda yaşamın diğer alanlarında çözülmeyen sorunlar ve çaresizliklerle de mücadele etmek için manevi yoksullukla baş başa kalırlar (Arabacı, 2017: 145). İşte bu noktada yoksullukla mücadele yöntemleri geliştirilmiştir. Bunların bir kısmını devlet desteklemekte iken bazılarını da sosyoekonomik kuruluşlar desteklemektedir. Yoksullukla mücadele yöntemleri; mikro finansman yöntemi, şartlı nakit transferler yöntemi, nakit gelir (temel gelir) desteği yöntemi negatif gelir vergisi gibi yöntemlerdir.

2.6.1.Mikrokredi

Genel olarak mikrokredi; iş yapma fikirleri olup, gelir sağlayıcı bir faaliyette bulunmaları için, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyaç duyan yoksullara imkân verilmesi projesidir. Yalnızca aradaki güvene dayanan, teminat gerektirmeyen ve kefilsiz olarak verilen küçük sermaye şeklindeki mikrokrediler, yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulabilmeleri için uygulanabilecek etkili bir stratejidir.

Mikrokredi, bir mikro finansman kuruluşu tarafından bir mikro girişimciye, işini geliştirmesi amacı ile verilen kredidir. Mikrokredi çoğunlukla işletme sermayesi gereksiniminin karşılanması, hammadde ve malzeme alımı, imalat için gereken sabit teçhizatın alımı gibi amaçlar ile verilmektedir. Çoğunlukla örnek olarak şu verilir; Mikrokredi sistemi aracılığıyla kişilere yemeleri için bir balık verilmez. Onlara nasıl balık tutulacağı da öğretilmez. Fakat bunun ötesinde, yoksulların balık tutmak için bir ağ almaları ya da kayık kiralamaları sağlanır. İnsanların yaratılışlarında bir yeteneklerinin olduğunu kabul eden mikrokredi sistemi, insanların atıl kapasitelerinin

açığa çıkarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ortaya çıkarılan bu atıl kapasiteyle içerisinde buldukları yoksulluk bir miktar olsun iyileştirilebilmektedir (Dündar, 2007:2).

Günümüzde mikro finans ile mikrokredi terimleri eş anlamda kullanıldığı göze çarpmaktadır. Fakat mikro finans, mikrokrediyi de kapsayan ve tasarruf, para transferi, sigorta gibi diğer finansal hizmetleri de içerisine alan bir kavramdır (Kırbıyık, 2009:4).

Mikrokredi uygulamalarının başlangıcı iki şekilde olmuştur. Bunlardan biri birçok ülkedeki din ve gelenek kaynaklı yardımlaşma ve dayanışmalardır. Diğer ise kırsal kesimdeki üreticilerin informel finansal ortamdan borçlanmasıdır. Örneğin, 1990'da Endonezya kırsalında yapılan bir araştırma hane halklarının %70' inin informel sektörden borçlandıklarını ortaya koymuştur. Yine Manchester Üniversitesi'nin yaptığı bir çalışmada Hindistan ve Bangladeş'teki hane halklarının yılda iki hafta finansal işlem gerçekleştirdiği kaydedilmiştir. Bu işlemler informel yarı formel ya da formel biçimde gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki borçlanmalar kredi kooperatifleri ve ROSCA' lar (Rotating Savings and Credit Assosiations) aracılığıyla örgütlenmeye çalışılmış ise de bu piyasada düzenli bir para piyasasından söz etmek mümkün değildir. İlişki genellikle “sen şimdi bana borç ver ben de zamanı geldiğinde ve ihtiyaç duyduğunda sana borç veririm” şeklinde yürümekte idi. Bu aynı zamanda informel alanda kredi ve mevduatın iç içe geçmesi anlamına geliyordu (de Aghion ve Morduck, 2005:57-59).

Dünyada mikrokredi uygulamalarının modern bankacılık anlamındaki ilk işaretleri Prof. Muhammet Yunus tarafından 1976'da Bangladeş'te başlamıştır. Yoksul kadınları girişimci yapmak amacı ile 27 ABD dolarlık sermayeyle kurulan ve bugün 81 ülkede faaliyet gösteren Grameen Bank'ın ilk kredi alan kadın müşterisi bir dilenciydi. Bu kadına 1 ABD doları verildi ve aldığı para ile dilencilik yaparken çikolata, sakız gibi şeyleri de satmaya başladı.

Türkiye'de mikrokredi uygulamaları 1980'li yıllardan günümüze Halk Bankası ve Ziraat Bankası gibi kamu bankaları tarafından çiftçiye ve dar gelirliye sübvans edilmiş krediler şeklinde uygulanmaktadır. Bunların dışında esnaf kooperatifleri de çiftçi ve esnaflara kredi kaynağı sağlamaktadır. Fakat tam manasıyla mikrokredi çalışmaları “Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV) ile Türkiye İsrافی Önleme

Vakfi tarafından başlatılmıştır. 1995-1997 yılları arasında İstanbul'un dar gelirli bölgelerinde 100 kadına iş yapmaları için küçük miktarlarda krediler verilmiştir. Bu kredilerde geri dönüş oranının %98 oranında gerçekleşen kredilerden yararlanan kadınlar aktif ekonominin içine girmişlerdir. Fakat 1999 Marmara depreminden sonra ülkenin ve KEDV' in öncelikleri değişmiş, söz konusu projelerin devamlılığı için fon arayışları ertelenmiştir. 2002'de mikrokredi projesi için gerekli olan fonun bulunması ile KEDV, Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi'ni kurarak mikrokredi programını başlatmıştır" (Ayyıldız, 2010:114).

2.6.2.Şartlı Nakit Transferi

Latin Amerika ülkelerinde 1990'lı yıllarda ortaya çıkan şartlı nakit transferi, geleneksel nakit yardım programlarından yardım için başvuran kişilerin belli şartları taşıması açısından farklılık göstermektedir. Şartlılık ilkesi temelde süre, maliyet ve kapsam açısından bazı sınırlılıkların ortaya çıkması sonucu doğmuştur (Ortakaya, 2009:4).

Şartlılık ilkesi, ulaşılmak istenen sonuçlara ulaşmak için politikacıların ellerinde tuttıkları en büyük kozdur. Çünkü bu ilke hedef kitlelere sunulan yardımların amacına uygun hizmet etmesini sağlamaktadır. Aksi durumda yardım aldığı halde çocuklarını okula göndermeyen, çalışma gücünü kaybettiği için yardım aldığı halde kayıt dışı olarak çalışmaya devam eden kişilerin olması halinde insan sermayesine yapılan yatırımlar maalesef işleme imkânı bulamayacaktır. Bu durumda yapılan yatırımların düzenliliği sağlamadığı gibi amaçlarından da sapmış olacaktır. Dolayısı ile şartlılık ilkesi yardım programlarının içsel tutarlılıkları için de gerekli olmaktadır. Nitekim şartlılık ilkesi sağlık, temel eğitim gibi sosyal hizmet talebi için de teşvik edici olmaktadır (Medeiros, Britto, Soares, 2008: 9). Şartlılık ilkesiyle en yoksul nüfusun temel sosyal haklara erişimleri kolaylaştırılmakta ve hizmetlere erişimlerin artmasıyla bu hizmetlerin hem arzlarında hem kalitelerinde artış olması beklenmektedir.

Belli şartları yerine getirmediğinde yardımdan yararlanamayacaklarını bilen kişilerin içinde buldukları zor durumdan kurtulabilmek için elde ettiği bu fırsatı kaybedecek davranışlarda bulunmayacakları tahmin edilmektedir. Nitekim şartlı nakit transferinin sağlık ve eğitim şartlarıyla ailelerin çocuklarını okula göndermeleri veya

çocuklarının aşılarını yaptırmaları gibi doğal sorumlulukları da pekiştirilmektedir. Şartlı nakit transferinden yararlananların davranışlarında olumlu sonuçlar doğuran şartlılık ilkesi, uygulamadan örnekler incelendiği zaman programdan yararlanamayanların davranışlarında da önemli etkiler yarattığı gözlemlenmiştir (Lehmann, 2010).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ YAPISI VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

YÖNTEMLERİ (1980-2017 DÖNEMİ)

3.1.TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ YAPISI

3.1.1.1923-1929 Dönemi

1923, Anadolu'da yeni bir devletin doğduğu yıldır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı siyasi bir devrimi temsil etmekle birlikte Cumhuriyet yılları kendinden önceki Osmanlı ekonomik dönemlerin devamı şeklindedir ve bu bölüşüm ilişkilerine de yansımıştır.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye'nin toplam nüfusu 13,6 milyondur ve bunun 10,3 milyonu köylerde yaşamaktadır. Küçük köylülerin köylülüğün büyük bölümünü oluşturduğu ama sahip oldukları toprağın geçimlerini sağlamadığı görülmektedir. Köylünün önemli bir bölümü büyük toprak sahiplerinin yarıcısı veya kiracısı olduğu görülmektedir (Köymen, 1999:1-4).

1923-1929 dönemi tarım kesimi için oldukça parlak bir dönem olmuştur. Savaş döneminde hemen hemen yarıya düşen üretim, Cumhuriyetin ilk yıllarında savaş öncesi dönem seviyesine yükselme göstermiş, erkekler savaştan tarlaya dönmüş, fiyat ve vergi politikaları tarımsal üretime ivme kazandırmıştır. 1925 yılında bütçe gelirlerinin %22'sini teşkil eden (Sönmez, 1990:72) tarım üzerindeki Aşar vergisi kaldırılmış (Boratav, 2003:47) ve bu, gelir dağılımını etkileyen en önemli karar olmuştur. Aşar'ın yerini dolaylı vergiler almış ve şeker, gazyağı tüketen tüm tüketici kesimine yüklenmiştir. Tarım kesimi lehine olan bu düzenlemelerden daha çok büyük çiftçiler yararlanmışlardır. Ekonomi içinde görece durumları iyileşme gösterenler tarım kesimindeki sınıf ve tabakalar olmuşlardır. 17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı yasayla kaldırılan Aşar'ın yerine, tarım kesimi kazançları üzerine uygulanan tek ve kısa süreli uygulanan vergi 1943 yılında 4429 ve 4553 sayılı yasalarla Tarım Mahsulleri Vergisi olmuştur (Önder, 1999:70).

1923-1929 yılları arasında ithalatın GSYH' ye oranı %14,4 iken ihracatın %10,6 olmuştur (Sönmez, 1990:73), tarım üretiminden dışa satılan miktar %20'ye ulaşmaktaydı. 1924-1930 yılları arasında kamu harcamalarının büyük bölümü tren yolları inşasına ayrılmış, tren yollarında yabancı şirketlerle çalışacak müteahhitler ve bu ortaklıklar sonucu Türkiye'nin ilk müteahhitlerini yaratacaktır (Tezel, 1994:234). Demir ve kara yolu yapımı iç pazarların ölçeğini genişleterek Türkiye'deki kapitalist birikimi hızlandırmıştır.

1923-1929 dönemi için güvenilir işçi ücretleri istatistikleri olmaması, işçilerin milli gelirden aldıkları pay ile ilgili yargıları güçleştirmektedir. Fakat devlet memurlarının milli gelirden aldıkları pay, önceki dönemlere göre değişmeden %6 civarında seyretmiştir. 1923-1929 dönemi %8,5'lik büyüme gösteren bir ekonominin sağladığı göreceli refahtan daha ziyade tarım kesimi yararlanmıştır (Sönmez, 1990:73).

1925 yılında Sanayii Maadin Bankası kurularak sanayileşme yolunda ilk adımlar atılmıştır. 1927 yılında ise Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış; sanayiye tahsis edilen arazinin devlet tarafından parasız olarak verilmesi, mali bağışıklıklar (vergi istisnaları) sağlanması, sanayi kurulması için gerekli teçhizat ve makinelerin ithalatında gümrük bağışıklıkları tanınması, bu konularda kamu araçlarından yararlanılması halinde ücret indirimi, hepsinden önemli olarak devlet daireleri ve belediyeler için ithal edilen mallardan %10'a kadar pahalı olsa bile yerli ikamelerin kullanılması şartı, milli burjuvazinin ciddi yatırımlara gitmeksizin bu olanaklardan yararlanmasına neden olmuş (Yerasimos, 1989:115) ve gelir dağılımını değiştiren bir gelir transferi gerçekleşmiştir.

3.1.2.1930-1939 Devletçilik Dönemi

Dünya ekonomisinin krize girdiği bu yıllarda, ekonomide korumacılığın arttığı ve devlet müdahalelerinin yoğunlaştığı ve sanayileşmenin ilk adımlarının da atıldığı yıllardır. Lozan Anlaşması'na ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi nedeniyle dışa açık olarak sürdürülen 5 yıl süre dolmuş ve korumacılık, devletçilik, sanayileşme bu dönemi karakterize eden yıllar olmuştur. Dünya ekonomisine hâkim korumacılık Türkiye'de de ithalatın 1929'da 256 milyon TL'den 1939'da bunun %50'sinin altına, milli gelir içindeki payının %15'ten %7'nin altına düştüğü izlenir. İhracatın milli

gelir içindeki payı da %11'den %8'e düşmüştür. İthal malların iç pazarlarda daha yüksek fiyatlarla satılması dış ticaret getirilerini kısmen düzeltmişse de bu dönemin en zararlı çıkan kesimi dışa dönük ticaret burjuvazisi olmuştur (Sönmez, 1990:74). Büyük Bunalım, Dünya ekonomisine hammadde ihracatçısı, sınaî ürün (çoğunlukla da tüketim malı) ithalatçısı olan Latin Amerika ve Türkiye gibi ülkelerin dış ticaretlerini; hammadde fiyatlarını, sanayi ürünleri fiyatlarından daha fazla düşürerek olumsuz etkilemiş, tarım kesimi bu tarım ürünleri fiyatlarının düşüşünden olumsuz etkilenmiş ve 1932'de korumacılık devletçi önlemlerle tamamlanmıştır. 1930, 1931 yılları iç ekonomiye yönelik müdahalelerin alınmadığı, sadece dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin denetlendiği yıllardır. Bu olumlu koruma koşulları yeni gelişen sanayici kesimi tarafından insafsızca sömürülmüştür (Boratav, 2003:64-67).

Devlet öncülüğünde kurulan sanayi ile rekabetten çok tamamlayıcılık ilişkisi olan irili ufaklı sanayi işletmeleri, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun (TSK) sağladığı olanaklarla bu dönemde dikkate değer birikimler sağlamışlardır. Kanun kapsamındaki işletmelerin gayri safi karları 3,2 ve katma değerleri 3 kat artış göstermiştir. GSMH artışının %76 olduğu dikkate alınırse teşvik gören sanayicilerin sağladığı kar artışları MG içindeki paylarının arttığını ifade eder (Sönmez, 1990:74).

İşçi kesimiyle ilgili veriler sadece TSK' dan yararlanan gruplar özel sanayi ve madencilik kesimini kapsamaktadır. Bu verilere göre ücretlerin MG' den aldığı pay 1932-1939 dönemi için %1,3'ten %1,7'ye çıkmıştır. 1929-1933 döneminde nominal ücretler aynı kalırken fiyatların %50 düşmesi reel ücretlerde yükselmeye sonuçlanmıştır (Boratav, 2003:76). Memurların MG' den aldıkları pay da 1929-1934 arasında düşüş, 1934-1939 arasında artış göstermiştir. 1930'lu yıllarda Dünya Buhranı'nın Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkiye çözüm sanayileşmeye dönük hızlı büyüme olmuştur. 1930-1939 yılları arasında Türkiye, sanayileşme doğrultusunda ilk ciddi adımları gerçekleştirmiş, sermaye birikimi milli gelirin %101'i civarında gerçekleşmiştir.

3.1.3.1940-1945 Yılları

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'na katılmadı ama savaşıyormuş gibi sıkıntılı bir dönem yaşadı. 1930'lu yılların politikaları nedeniyle daralan ithalat daha da azaldı. Savunma harcamaları nedeniyle planlama, sınaî yatırım programları ertelendi. Siyasi

kadrolara ve üst bürokrasiye geniş yetkiler veren iktisat politikaları ve savaş yıllarının yarattığı darlık koşulları gelir dağılımı üzerinde önemli değişiklikler yaratmış (Boratav, 2003:82) ve bu değişiklikler sosyal ve siyasi açıdan gelecek dönemleri şekillendirmiştir.

İthalat 1930'lu yıllar devlet politikacılığı yılları olması doğrultusunda devlet müdahaleleri genişletilirken devlet müdahaleciliğinin özel sektöre zarar vermemesine de özen gösterilmiştir. 1940'larda yürürlüğe sokulan Milli Koruma Kanunu, gerektiğinde zorunlu ücretli çalışma getirirken, ekilen her 40 dekar arazi için bir çift öküzün milli müdafaaya katkı amaçlı olarak devlete verilmesini öngörüyordu (Köymen, 1999:13). 1942 Varlık Vergisi ise savaştan kaynaklanan haksız kazançları bir defalığına vergilendirme amaçlı olarak hayata geçirilmişti (DİE, 1973:156). Savaş yılları koşulları ve enflasyon nedeniyle sermaye birikimi, özellikle de tarımdan kaynaklanan sermaye birikimi hızlanmıştır. Bu dönemde piyasalara büyük ölçekte buğday sağlayabilen çiftçi ve tüccar büyük karlar sağlamıştır. Bu da gelir dağılımında çarpımları yansıtır.

2. Dünya Savaşı, Türkiye'nin ihracatında da büyük azalmaya yol açmıştır. 1948 fiyatları ile hesaplanan ihracat 1938 yılında 724 milyon TL'den 1944'te 277 milyon TL'ye düşmüştür. İhracatın 1948 fiyatlarıyla değeri 1957 yılında bile 1937 değerinin altında kaldı (Tezel, 1994:112).

Savaş yılları yükünü çekenlerin başında ücretliler vardır. Sabit fiyatlarla sanayi üretiminde %22, milli gelirden %25 düşmenin görüldüğü dönemde reel ücretler de yarı yarıya azalmış, işçilerin yaşam standartları da düşme göstermiştir (Sönmez, 1990:77). Memur maaşları, işçi ücretlerine nispeten alım gücünü korumuştur.

Ülkenin en büyük sanayi işletmesinde çalışan işçinin alım gücü zaten tatmin edici olmaktan uzak ilk seviyesine varması zaten zaman almışken, satın alma gücü %30 yıpranmıştır. Savaş yılları, sermaye kesimi içinde gayrimüslimler lehinde olan dengelerin Varlık Vergisi kanalıyla Müslüman tüccarlar lehine değiştirildiği bir dönemdir. Kıtlık koşullarında piyasa mekanizmasına teslimiyet de büyük boyutlu savaş vurgunlarının meşrulaşmasına yol açtı. İş mükellefiyeti, ücretlerin sınırlandırılması, iş saatlerinin uzatılması, yoksul köylülerin angarya çalışmaya zorlayan yol vergisi emekçi yığınların iktidar (CHP) ile aralarının açılmasına neden

olmuştur (Boratav, 2003:91). Bu gelişmeler gelir dağılımının alt gelir grubu için kötüye gittiğini, gelir dağılımının bozulduğunu göstermektedir.

MG'nin sanayide önemli bir hamle yapılmış olduğu, 1927'de sadece %10'luk paya sahip sektörün (inşaat ve konut dahil) 1961'deki payının %130'luk artışla %23'ü bulduğu izlenmektedir. 1927-1938 arasındaki %60'lık artışın sanayi planlarıyla ile kurulmuş endüstrilerin büyük rolü olduğu söylenebilir. Yine de 1961 MG' nin yaklaşık %40'ı tarımdan doğmakta, MG artışı da tarım kesimine bağlı olmaktadır (Köksal ve İlkin, 1973:16).

Tablo 3. 1: Milli Gelir İçinde Tarım, Sanayi, Hizmetler (%)

Yıllar	1927	1938	1948	1950	1958	1961
Tarım	67	48	53	52	44	42
Sanayi	10	16	14	16	22	23
Hizmetler	23	36	33	32	34	35
Milli Gelir	100	100	100	100	100	100

Kaynak: (Köksal ve İlkin, 1973:16).

3.1.4.1946-1953 Tarımın Öne Çıktığı Yıllar

1946 yılı Türkiye Cumhuriyeti'nin tek parti rejiminden çok partili döneme geçişinin başlangıç yılı olarak önemli bir yere sahiptir (Boratav, 2003:93). Bu dönemde siyasi iktidarlar seçimden seçime de olsa işçi, köylü, esnaf gibi kalabalık sınıfların ekonomik ve sosyal isteklerini dikkate almak zorunda kalmışlardır.

1946 yılının ilk yarısında devletin öncülüğünü zorunlu gören Beş Yıllık Sanayi planı tamamlanmıştır. "1946-1953 döneminin ana ekonomik göstergeleri hızlı bir büyüme sürecini göstermektedir. Sabit fiyatlarla milli gelirdeki gelişmelerin yıllık ortalaması %10,2'lik bir artış oranı vermektedir" (Boratav, 2003:10). Bunun nedeni; ekili toprakların genişlemesi, elverişli havalar ve piyasa şartlarının doğurduğu tarımsal üretim artışları olarak gösterilmektedir (Köksal ve İlkin, 1973:16).

Dış ticarete korumacılığın gevşetilme sürecine geçiş 1946 devalüasyonu, ithalatta liberalizasyon listeleriyle başlatılmış, DP hükümetinin 1950 Haziran'ında uygulamaya başladığı ithalat rejimiyle daha ileri aşamaya getirilmiştir (Boratav, 2003:100). Dış ticaretin pozitif bakiye verdiği son yıl 1946 olmuştur. Üretim artışı

olmasına rağmen Türkiye 1946-1953 yılları arasında 500 milyon dolar civarında açık vermiştir. Bu ithalatın artması, ihracatın ise aynı seviyede kalmasından kaynaklanmaktadır ve bu açıklar ABD yardımları ve dış krediler ile kapatılmaya çalışılmıştır.

1950 yılında savaş döneminde hayat standartları belirgin şekilde emekçi kesimin savaş öncesi reel gelirinde yükselme görülmekte, halkın refah yılları olarak hatırladığı dönem olmaktadır. Savaş yıllarında reel gelirleri düşen emekçi kesimin bu yıllarda reel gelirleri yükselme göstermiştir. Memur maaşlarının GSYİH içindeki oranı 1945 yılında %8,3 iken 1953 yılında %6,6'ya düşmüştür. Bu gerileme kısmen tarım kesiminin diğer kesimlerden daha hızlı büyümesinden kaynaklanmaktadır. 1945-53 döneminde reel ücretlerin iki kat arttığı, %13'ün üstünde hemen hemen sabit seyrettiği görülmektedir. Tarım dışı kesimin ücret paylarının %22'den %18'e düştüğü, 1950-53 yılları arasında bu gelir türlerinin milli gelir içindeki paylarının %19,5'ten %16,1'e düştüğü saptanmaktadır. Kentli emekçilerin görece durumları bozulurken, bu dönemde tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlamasını yapan ve ithalatı tertipleyen "ticaret sermayesi" için altın yıllar olmuştur. Küçük esnaf ve tüccar da bu gelişmelerden faydalanmıştır (Boratav, 2003:102).

1950'lerde ABD'nin yardımları, kalkınma kredileri yoluyla kendi kendini besleyen kalkınmanın sağlanacağı öngörülmüyordu. Kalkınmada tarıma öncelik verilerek Marshall Planı çerçevesinde sağlanan yardım ve kredilerle tarım kesiminde son derece hızlı bir traktörleşme süreci ve köylerden kentlere göç yaşandı (Köymen, 1999:16).

1948-1953 döneminde Türkiye ABD'den 420 milyon dolar gibi, GSMH'nin %3'üne varan bir kaynağı kredi olarak ve Marshall yardım programı kapsamında hibe olarak almıştır. Dış ticaret açıkları ve yatırımların önemli bir bölümü bu kredilerle finanse edilmiştir (Şahin, 2009:110).

3.1.5.1954-1961 Sanayinin Öne Çıktığı Yıllar

1954-1961 yılları, savaş sonu genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu, ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalandığı, ihraç mallarına olan talepte düşmenin yaşandığı, dış kaynakların belirli bir düzeyi

aşmaması sebebiyle dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği bir dönemdir (Boratav, 2003:107).

İktidarda olan “liberal” Demokrat Parti (DP), ekonomik zorlamalar nedeniyle; kontrollü dış ticaret rejimi yanında tüketim malı ithalatındaki daralmaları telafi etmeyi amaçlayan ve önemli ölçüde devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilen bir “ithal ikamesi politikası” na bu dönemde angaje olmuştur. Devlet işletmelerinin özel sektöre devri sloganıyla iktidara gelmiş olan DP bu konuda hiçbir uygulama yapmamış ve hiçbir KİT özel sektöre devretmemiş (Şahin, 2009:103), bu dönemde kamu yatırımlarını genişletmek zorunda kalmıştır. Enerji, kömür, çimento, şeker gibi üretim kollarında kamu kesiminin sürüklediği önemli gelişmeler olmuş, kamu yatırımlarının milli hâsıla içindeki payı önemli ölçüde artmıştır. Ancak özel sınaî üretimde de önemli bir genişleme gerçekleşmiştir. Bu yıllar aynı zamanda düzensiz kentleşme ve gecekondulaşma yıllarıdır. Bu yıllar devlet kesiminin özel sektöre destek niteliğinin ön plana çıktığı bir “karma ekonomi” yıllarıdır (Boratav, 2003:109). 1950-1960 döneminde devletin ekonomideki nispi payında bir daralma yoktur. Dönemin sonunda ekonominin içinde bulunduğu konjonktür, devletin KİT'lere daha fazla önem vermesini gerektirmiş, devletin kaynak kullanımını artmıştır. (Şahin, 2009:104).

1954-1961 döneminde “liberal dış ticaret rejimiyle” dış dengenin sağlanamayacağı anlaşılmıştır. Bu sebeple dış ticaret kontrollerine gidilen, öte taraftan kamu kesiminin özel sermaye birikimi ile işlevsel bir bütünlük içinde eklemlendiği bir ekonomik yapı gösterir. (Şahin, 2009:107).

Marshall Planı kapsamında tarımda yaşanan hızlı makineleşmeler ve pazara açılma iç piyasada canlanma yaratmış, 1950-1953 döneminde verimli hasat yılları geçirilmiş, Kore konjonktürü nedeniyle tarımsal ürün fiyatlarında yükselme, tarım sektörüne açılan kredilerin arttırılması köylünün satın alma gücünün artmasını sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda köyden kente göçe de yol açmıştır. Hükümetin uyguladığı genişleyici maliye ve para politikaları, liberal dış ticaret politikası yüksek büyüme oranlarına, yıllık %9- 10 büyümeye yol açmıştır (Yurtoğlu, 2014:xvii).

Genişleyici para politikaları, üretimde aynı artış hızının sağlanamaması- düşmesi, 1954'ten itibaren fiyatlarda yükselmelere, ekonomik istikrarsızlığa yol açmış, toptan eşya fiyatları endeksi 1950'de 100'den 1958'de 209'a yükselmiştir.

1950'lerin ikinci yarısında ithalatın yaklaşık %90'ı yatırım malları ve hammadde ithalatından oluşmuştur. Döviz gelirlerinde yetersizlik nedeniyle dar boğaza girilmiş, 1958 yılında ekonomide istikrar sağlama amaçlı olarak TL'nin devalüasyonu da dâhil olmak üzere bir dizi istikrar tedbiri hayata geçirilmiştir. 1958 istikrar tedbirlerinin yürürlüğe sokulmasından ve 1960'da önemli siyasi değişiklikler olduktan sonra ekonomi belli bir süre istikrara kavuşmuştur. 1960 Mayıs'ından 1962 sonuna kadar olan sürede Milli Birlik Komitesi ile kurucu meclisin bankacılık kesimiyle ilgilendiği ve bütün sektörlerde devam eden durgunluk nedeniyle siyasi hayatta ekonominin yeniden belli bir plana göre yönetme fikri yoğunluk kazanmış, iktisadi ve sosyal hayatın hedeflerinin belirlenmesinde hükümetlere yardım etmesi, kısa ve uzun vadeli plan-programları hazırlamak üzere Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1980:476-479).

3.1.6.1962 Sonrası Dönem

1962 sonrası dönem daha çok korumacı politikaların etkisi altında biçimlenmiştir. 1970li yıllarda yaşanan toplumsal ve siyasi bunalım enflasyon oranını hızla yükseltirken ekonomide ki darboğaz '24 Ocak İstikrar Tedbirleri' nin alınmasını zorunlu hale getirmiştir (Özgüler, 2014: 119-120). Bu bölümde başta TÜİK olmak üzere çeşitli özel ve kurumsal olarak gelir dağılımına yönelik araştırmalar kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımı başlıkları ile incelenerek Türkiye'de gelir dağılımının zaman içindeki değişimi ortaya konulacaktır.

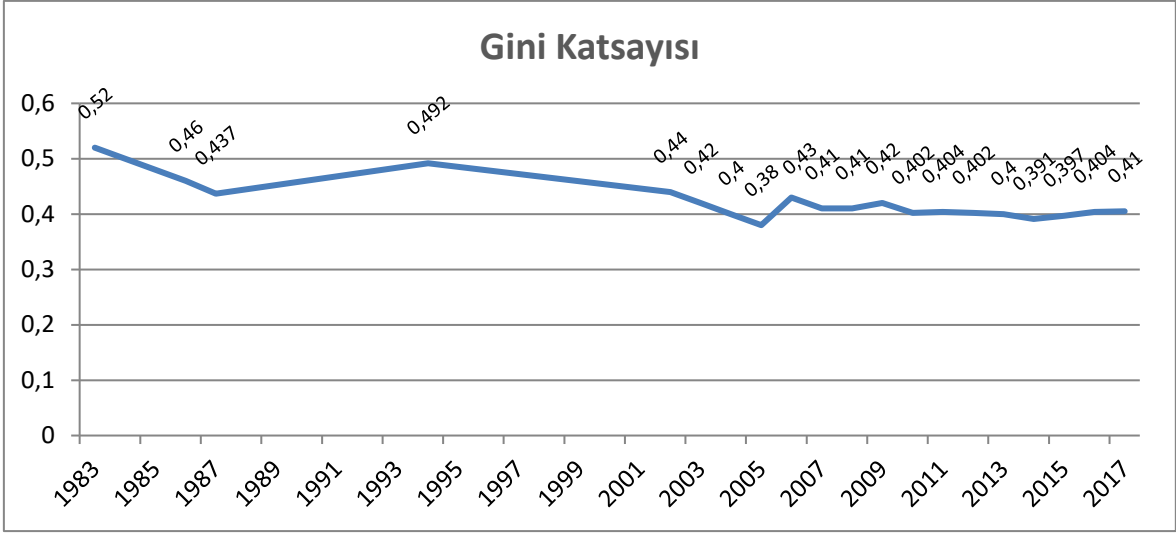
3.1.6.1.Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı

Türkiye'de kişisel gelir dağılımının gelişimi Tablo 3.2'de gösterildiği gibi 1980-2017 yılları arasındaki rakamlar esas alınarak incelenecektir. Türkiye'de kişisel gelir dağılımı araştırmaları 1963 yılında başlamıştır. 1980, 1981 ve 1982 yıllarında kişisel gelir dağılımı araştırmaları yapılmamış, 1983 yılından itibaren bazı yıllarda yapılmamış olmasına rağmen tekrar yapılmaya başlamıştır. Bu nedenle çalışmada 1983-2017 yılları arasındaki kişisel gelir dağılımının gelişimi aşağıda tablolandırılmıştır.

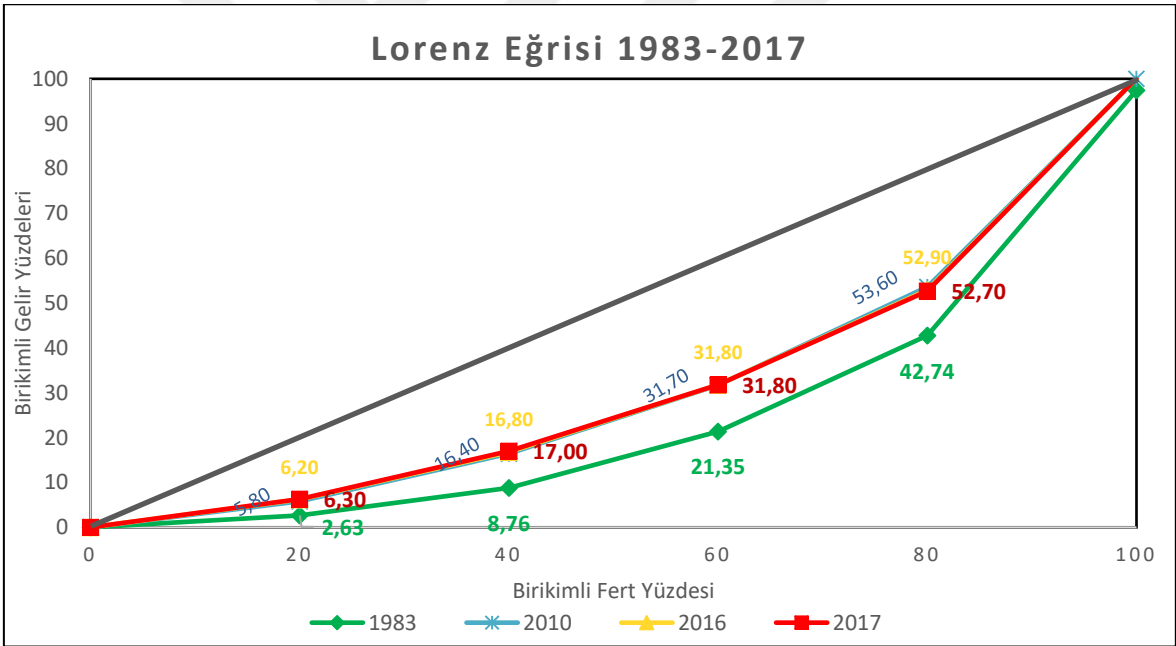
Tablo 3. 2: Türkiye’de Kişisel gelir dağılımı (1983-2017)

Araştırmanın Yapıldığı Yıllar	Hanehalkı Yüzdeleri					Gini Katsayısı	En Yüksek (P80) / En Düşük (P20)
	En Düşük % 20	İkinci % 20	Üçüncü % 20	Dördüncü % 20	En Yüksek % 20		
1983	2,63	6,13	12,59	21,39	54,71	0,52	20,7
1986	3,9	8,4	12,6	19,2	55,9	0,46	14,3
1987	5,2	9,6	14	21,2	50	0,437	9,6
1994	4,86	8,63	12,6	19,03	54,88	0,492	11,2
2002	5,3	9,8	14	20,8	50,1	0,44	9,5
2003	6	10,3	14,5	20,9	48,3	0,42	8,1
2004	6	10,7	15,2	21,9	46,2	0,4	7,7
2005	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38	7,3
2006	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4	0,43	9,5
2007	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9	0,41	8,1
2008	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7	0,41	8,1
2009	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6	0,42	8,5
2010	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4	0,402	8
2011	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7	0,404	8
2012	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6	0,402	8
2013	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6	0,400	7,7
2014	6,2	10,9	15,3	21,7	45,9	0,391	7,4
2015	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5	0,397	7,6
2016	6,2	10,6	15,0	21,1	47,2	0,404	7,7
2017	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4	0,405	7,5

Kaynak: (www.tuik.gov.tr, Haber Bültenleri).

Şekil 3. 1: 1983-2017 Yılları Arası Gini Katsayısı

Şekil 3. 2: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirlerin Lorenz Eğrisi (1983-2010-2016-2017)

Türkiye genelini kapsayan bir anket çalışması olan 1987 yılı gelir dağılımı araştırmasına göre 'en fakir %20' diliminin gelirin %5,2'sini, 'en zengin %20' nin ise gelirin %50'sini almıştır. En zenginle en fakir arasındaki fark yaklaşık 9,6 kat

olmuştur. Gini katsayısı da 0,437 olarak ölçülmüştür. 1987 yılı gelir dağılımı araştırması o zamana kadar ki en iyi sonuçların alındığı bir araştırma olmuştur.

1994 yılının sonuçlarına göre “en düşük %20”lik grup toplam gelirin %4,86’sını, “en zengin %20” ise gelirin %54,88’ini aldığı belirlenmiştir. Gini katsayısı 1994 yılında 0,492 olarak ölçülmüştür. Aynı çalışmada 1994 yılı için en üst gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın en alt gelir grubunun toplam gelirden aldığı paya oranı da 11,2 olarak tespit edilmiştir.

2002 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre nüfusun en alt grubundaki %20’nin, toplam gelirden aldığı pay %5,3; en üst grubun toplam gelirden aldığı pay ise %50,1’dir. “En zengin %20” lik grubun toplam gelirin yaklaşık yarısını elde ettiği görülmektedir. Bu sonuçlarla 1987 yılındaki sonuçlar neredeyse aynıdır. 1987 yılındaki nispi iyileşmenin benzeri 2002 yılında da görülmekle birlikte gelir dağılımındaki adaletsizliğin düzeltilememiş olduğu görülmektedir. 2002 yılında Gini katsayısı 0,44; en zengin ile en yoksul gelir grupları arasındaki fark ise 9,5’dir.

2002 yılından itibaren gelir dağılımındaki iyileşme ülkemizin 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşadığı ekonomik krizlere bağlanabilir. Genel olarak ekonomik kriz dönemlerinde gelir dağılımında düzelmeler görülebilmektedir. Ancak bu durum alt gelir gruplarındaki artıştan çok üst gelir gruplarının gelirlerindeki daralmadan kaynaklanmaktadır. Söz konusu durumlar 1995 yılı krizi sonrası Meksika’da ve 1998 yılı krizi sonrası Güney Kore’de aynı şekilde yaşanmıştır (Kurtipek, 2011:74-75).

2003 yılında en düşük gelire sahip grubun geliri %6’ya yükselmiş en yüksek gelir grubunun gelirleri ise %48,3’e azalmıştır. Gelir dağılımının 2003 yılı açısından daha adil olduğu söylenebilir. “Devlet İstatistik Enstitüsü” (DİE) adı 2004 yılında değişikliğe uğrayıp “Türkiye İstatistik Kurumu” (TÜİK) olmuştur. 2004 yılından sonra TÜİK gelir dağılımı araştırmalarını aralıksız sürdürmüştür. Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre “en düşük %20” lik grup gelirin %6’sını, en yüksek gelirli grupsa gelirin %46,2’sini almıştır. 2004 yılı araştırmasından sonra 2005 yılı sonuçlarına göre birinci ve beşinci %20’lik grup gelirden sırası ile %6,2 ve %44,4 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK’ in 16 Aralık 2009 tarihinde yayınladığı “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırma Sonuçları” (GYKA) ise durumun yeniden kötüye gittiğini ortaya

koymaktadır. Buna göre 2006 yılında en düşük ve en yüksek gelirin aldığı pay sırasıyla %5,1 ve %48,4 iken 2007 yılında %5,8 ve %46,9 olarak hesaplanmıştır.

TÜİK tarafından 17 Eylül 2012 tarihinde yayınlanan GYKA sonuçlarına göre, “en yüksek %20” lik gruptakiler toplam gelirden %46,7; “en düşük %20”lik gruptakiler ise toplam gelirden %5,8 pay almaktadır. Buna göre, son yüzde 20’lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20’lik gruba göre 2010 yılında olduğu gibi 8 kattır. Gini katsayısı da bir önceki yıla göre 0,002 puan artış ile 0,404 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK’ in 22 Eylül 2014 tarihli bülteninde ise 2013 yılına ait gelir dağılımı istatistikleri açıklanmıştır. Buna göre %20’lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son %20’nin toplam gelirden aldığı pay %46,6 olurken, en düşük gelire sahip ilk %20 toplam gelirden %6,1 pay alabilmiştir. Bu sonuçlara göre en yüksek gelire sahip son %20’lik grup ile en düşük gelire sahip ilk %20’lik grup arasındaki fark 7,7 kat olmuştur. Araştırmadan elde edilen Gini katsayısı rakamları da bu katsayıda bir önceki yıla göre düşüş olduğunu göstermektedir. 2012 yılında 0,402 olan gini katsayısı 2013 yılında 0,002 puan düşüşle 0,400 olarak hesaplanmıştır. Eşdeğer hane halkı kullanılabilir ortalama gelirin %50’si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre de nüfusun %15’inin yoksulluk risk altında olduğu tespit edilmiştir.

TÜİK 2015 yılında 2014 verilerini yayınlamıştır. Buna göre, %20’lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son % 20’nin toplam gelirden aldığı pay %45,9 olurken, en düşük gelire sahip %20 toplam gelirden %6,2 pay almıştır. Gini katsayısı 0,391’e düşmüş, en yüksek gelire sahip ilk %20’lik grupla en düşük %20’lik grup arasındaki fark 7,4 kat olmuştur.

2016 yılında yayımlanan ve 2015 verilerini gösterir araştırma sonuçları incelendiğinde %20’lik gruplarda, “en yüksek %20” nin toplam gelirden aldığı pay %46,5 olurken, “en düşük %20” toplam gelirden %6,1 pay almıştır. Gini katsayısı 0,397 olmuş, en yüksek gelire sahip ilk %20’lik grupla en düşük %20’lik grup arasındaki fark 7,6 kat olmuştur.

2017 yılında yayımlanan ve 2016 verilerini gösterir araştırma sonuçları incelendiğinde %20’lik gruplarda, “en yüksek %20” nin toplam gelirden aldığı pay %47,2 olurken, “en düşük %20” toplam gelirden %6,2 pay almıştır. Gini katsayısı

0,404'e yükselmiş, en yüksek gelire sahip ilk %20'lik grupla en düşük %20'lik grup arasındaki fark 7,7 kat olmuştur.

TÜİK' in 18 Eylül 2018'de yayımladığı araştırma sonuçlarına göre 2017 yılında %20'lik gruplarda, en yüksek gelire sahip son %20'nin toplam gelirden aldığı pay %47,4 olurken, en düşük gelire sahip %20 toplam gelirden %6,3 pay almıştır. Gini katsayısı 0,405'e yükselmiş, en yüksek gelire sahip ilk %20'lik grupla en düşük %20'lik grup arasındaki fark 7,5 kat olmuştur.

3.1.6.2. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Türkiye'de fonksiyonel gelir dağılımının gelişiminde üretim faktörleri sahiplerinin toplam gelirden aldıkları pay açısından 24 Ocak kararlarının etkisini takip edebilmek için DİE'nin 1987 yılındaki araştırması önemlidir. DİE'nin söz konusu araştırmasına göre toplam gelirin faktör sahipleri arasındaki dağılımı şu şekildedir:

Tablo 3. 3: Toplam Gelirin Faktör Sahipleri Arasındaki Dağılımı (1987)

Girişimciler	%52,6
Ücretliler	%27
Rant Gelirleri	%13,3
Faiz Gelirleri	%2

Kaynak: (Doğan, 2014:39).

Tabloya göre 1987 yılı itibariyle girişimcilerin toplam gelirden aldığı pay (%52,6) toplam gelirin yarısından fazladır. Girişimcileri %27 ile ücretliler izlerken rant gelirlerinin toplam gelir içindeki payı %13,3 olmuştur. Faiz gelirleri ise %2 ile toplam gelirden en az pay alan grubu oluşturmaktadır.

Girişimcilerden sonra en yüksek orana sahip olan ücretlilerin bu konumu satın alma gücündeki değişimle birlikte analiz edilmelidir. Çünkü 1980 ile 1988 yılları arasında zorunlu tüketim malları fiyatlarındaki artış oranı 12 ila 55 kat arasında artarken aynı dönemde ücret artışlarının sabit gelirli kesimi korumaya yetecek kadar artmadığı gözlenmiştir. Buna göre 1979 yılı için gerçek ücret endeksi 100 kabul edilirse bu endeksin 1988 yılında 43,68'e indiği tespit edilmiştir. Ayrıca 1989 yılında

sağlanan gelişmeler sonucu 1988 yılı ücretlerine göre nominal ücretler %96,6 artmasına rağmen enflasyon nedeniyle reel artışın ancak %15,6 olmuştur. Böylece ücretlilerin reel gelirleri 1980 yılında sahip oldukları satın alma gücünün %11,5 gerisinde kalmıştır (Doğan, 2014:39).

Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımının 1994-2017 yılları için durumu Tablo 3.4’de verilmektedir. Tabloyu incelediğimizde ücretlilerin payının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2002 yılında maaş ve ücret gelirlerinin toplam yıllık kullanılabilir gelir içerisindeki payı %35,8 olurken bu oran sürekli yükselerek 2017 itibariyle %48,9’e yükselmiştir. Diğer bir emek geliri olan yevmiye gelirlerinin toplam gelir içindeki payı 2002 yılında %2,9 iken inişli-çıkışlı bir seyirden sonra 2017’de %2,5’e düşmüştür.

Müteşebbis gelirleri ise yıllar itibariyle azalma trendi göstermiştir. 2002 yılından itibaren müteşebbis gelirlerinin payı giderek azalmaktadır. 2002 yılında %34,5 olan müteşebbis gelirlerinin toplam kullanılabilir gelir içindeki payı 2010’a kadar sürekli gerileyerek 2010 yılında %20,2 olarak gerçekleşmiştir. Sadece 2011 yılına geçildiğinde bir artış görülmektedir. 2017 itibariyle müteşebbis gelirleri %19,6’ya düşmüştür.

Tablo 3. 4: 1994-2017 Yılları Arası Kullanılabilir Gelirin Türlerine Göre Dağılımı

Yıllar	Maaş- Ücret	Yevmiye	Müteşebbis	Gayrimenkul	Menkul Kıymet	Transfer	Diğer
1994	23,7	4,6	42,4	11,6	7,7	10,00	-----
2002	35,8	2,9	34,5	4,1	5,2	17,5	-----
2003	38,7	3,1	32	3,6	2,6	20	-----
2004	38,7	3,5	31,8	2,7	2,2	21,2	-----
2005	39,2	3,3	28,8	2,9	2,7	23	-----
2006	40,8	3,7	24,2	3,1	6,1	20,7	1,5
2007	39,7	4	23,2	4,1	7	20,8	1,1
2008	41,9	4,1	22,4	4,4	4,2	22,2	0,9
2009	42,9	3,5	20,4	5	5,3	22,7	0,2
2010	43,7	3,6	20,2	4,2	4,5	20,5	0,2
2011	44,8	3,6	21,4	3,9	3,8	19,4	0,2
2012	46,5	3,4	20,4	3,5	3,3	20	0,2
2013	48,3	3,2	19,6	3,3	3,1	19,7	0,2
2014	49,1	3,3	18,5	3,3	2,9	20,1	0,2
2015	49,7	2,8	18,8	3,3	2,6	20,0	0,2
2016	49,7	2,5	19,8	3,1	2,5	19,6	0,2
2017	48,9	2,5	19,6	3,4	3,2	19,7	0,2

Kaynak: (www.tuik.gov.tr, Haber Bülteni)

Mülk gelirleri içerisinde gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleriyle menkul kıymetlerden elde edilen faiz gelirleri yer almaktadır. Gayrimenkul gelirleri 2002 yılında toplam gelirin %4,1'ini oluştururken inişli-çıkışlı bir seyir sonucunda 2017 yılı itibariyle %3,4 olmuştur. 2002 ile 2005 yılları arasında azalan gayrimenkul gelirlerinin 2005 yılından 2009 yılına kadar sürekli arttığı gözlenmektedir. Bu yükselmeye ise 2005 yılından itibaren uygulanan politikalar sonucunda faiz oranlarındaki düşüşle gayrimenkule olan talebin artmasının etkili olduğu söylenebilir.

Karşılıksız gelir olarak da ifade edilen transfer gelirleri artış trendi izlemektedir. Bu gelirden 2006'daki azalış dışında sürekli bir artış görülürken 2009 yılından sonra tekrar düşüşler görülmektedir. Transfer gelirlerinin hanehalkı

kullanılabilir geliri içerisindeki payı 2003 yılı anket sonuçlarına göre %20 olarak hesaplanmıştır. Aradan geçen yaklaşık 14 yıllık sürede ise çok önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. 2012 yılında transfer gelirlerinin hanehalkı kullanılabilir gelir içindeki payı yine %20 olarak ölçülmüştür. Transfer gelirlerindeki artışta devletten yapılan transferlerin payı büyüktür. 2017 yılında ise transfer gelirlerinin hanehalkı kullanılabilir gelir içindeki payı %19,7 olarak ölçülmüştür.

3.1.6.3.Türkiye’de Sektörel Gelir Dağılımı

GSYİH serilerine göre sektörlerin gelir ve istihdam içindeki payları Tablo 3.5’de görülmektedir. 1968 yılında tarım sektörünün GSYH’deki payı %33,3 iken 1980’e gelindiğinde bu pay %24,4’e gerilemiştir. Aynı yıllarda sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYH’deki paylarının arttığı görülmektedir. 1980’den sonra ise bu seyrin devam ettiği ve giderek tarım sektörünün GSYH’deki payının azaldığı, sanayi sektörünün GSYH’deki payının arttığı ancak bu artışın çok yüksek olmadığı buna karşılık hizmetler sektörünün milli gelir içindeki payının çok daha fazla arttığı gözlenmektedir.

Sektörlerin GSYH’deki paylarındaki değişimde en önemli etken sabit sermaye yatırımlarıdır. Türkiye’de planlı kalkınma döneminin ilk yıllarında ve 1980’e kadar kamu kesimi sanayileşmede lokomotif görevini üstlenmiş ve bu dönemde sabit sermaye yatırımlarından en büyük pay imalat sanayi sektörüne ayrılmıştır. Ancak 1980’den sonra devletin, ekonomideki etkinliğini daraltan ve piyasa ekonomisini yaygınlaştırmaya yönelik neoliberal ekonomi politikalarının benimsenmesi ile kamu kesiminin sanayideki yatırımları azalmıştır. Özel sektör de ekonomik istikrar sağlanamadığı için sanayideki yatırımlarını azaltınca 1975’de %36,3 olan imalat sanayinin toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1989’da %13,5’e gerilemiştir. Aynı dönemde tarım sektörünün de sabit sermaye yatırımlarındaki payı azalınca üretken sektörlerin genel ekonomi içindeki oranı oldukça düşmüştür. Üretken sektörlerle ayrılan payların daralması ise bu sektörlerin GSYH’deki paylarının düşmesine neden olmuştur. Böylece 1980’li yıllarda sabit sermaye yatırımları daha çok enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörleri ile konut ve turizm gibi alanlara yönelmiştir (Şahin, 2006:209).

Tablo 3. 5: Ana Faaliyet Kollarına Göre Sabit Fiyatlarla GSYİH (1987 Temel fiyatlarıyla)

Yıllar	Tarım Sektör Payı (%)	Sanayi Sektör Payı (%)	Hizmetler Sektör Payı (%)
1968	33,3	17,2	49,5
1977	23,2	21,6	55,2
1980	24,4	20,7	54,8
1983	21,6	22,4	56,1
1990	16,4	26,2	57,4
1994	15,4	26,8	57,9
1997	12,9	28,7	58,4
2001	11,9	30,8	55,6
2007	8,9	33,1	55,6
2010	9,4	32,5	57,5
2013	9,2	32,7	58,4
2017	10,6	30,3	66,4

Kaynak:(www.tuik.gov.tr).https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Y_11_k-Ekonomik-Rapor-2018.pdf, (Erişim: 21.03.2018).

1983 yılı Türkiye'de sektörlerin yapısal değişimini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü bu dönemde ilk defa sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı tarım sektörünün GSYİH içindeki payının üstüne çıkmıştır. Sektörler arası farklı büyüme eğilimlerinden kaynaklanan bu gelişmenin arkasında iç talep yapısındaki değişimler, dış ticaret olanaklarında gelişmeler, tarımın rekabet gücünün düşük olması ve devletin tarıma verdiği desteğin reel olarak azalması vardır. Özellikle 1980 sonrası dönemde tarım sektöründe taban fiyatları düşük tutulmuş, destekleme alımları ve tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyonlar ve tarıma açılan krediler reel anlamda daralmıştır. Ayrıca enflasyonun uzun süre yüksek oranlarda seyretmesi de iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine dönmesine neden olmuştur (Şahin, 2006:284-285).

Sanayi sektörünün GSYİH içindeki payının artmasında ise özellikle planlı kalkınma modeli ile birlikte sanayinin geliştirilmesinin amaçlanmasının payı büyüktür. Bu amaçla devletin altyapı ve hizmet yatırımlarını artırması, organize sanayi bölgelerine önemin artması, yatırım ve ihracatın teşvik edilmesi ve tekellerin

kaldırılması sanayi sektörünün payının artmasını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda liberalleşme sürecinin devamında yatırımların üretim ve sanayileşme açısından hedeflenen düzeylerin altında kalması ekonomik krizlerle sonuçlanmış ve sanayi sektörü istenilen büyüklüğe ulaşamamıştır (Altınok, 2007:158).

Hizmetler sektörü ise 1968'den 2017 yılına kadar ekonominin önde gelen tek sektörü olmaya devam etmiştir. Hizmetler sektörünün 2017 itibariyle milli gelir içindeki payı yaklaşık %66,4'e dayanmıştır. Hizmetler sektörünün genel ekonomi içindeki payının artması ülkelerin gelişmesine paralel olarak normal karşılanmaktadır.

Türkiye'de 1980 yılından sonra "500 Büyük Sanayi Kuruluşu" şeklinde adlandırılarak her yıl hazırlanan Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşlarının yer aldığı İSO 500 (İstanbul Sanayi Odası) raporu ülkemizdeki sanayi sektörünün milli gelir payını gösteren önemli bir çalışmadır. Bu raporlara göre son yıllarda dikkat çeken bir husus da ekonomiye yön veren bu şirketlerin faaliyet dışı gelirlerindeki büyük artış ve bu artışın gelir dağılımındaki etkileridir. Bu gelir türü 2 sebepten dolayı İSO tarafından hesaplanmaktadır. Bunlardan birincisi kar/zarar etkilerini görmek iken ikincisi 500 büyük şirketin gelir anlamında kar ve yaratılan katma değer hesaplanması için üretim faaliyeti dışı gelirler büyüklüğünü ayrıca hesaplanması gerekliliğidir. (<http://www.iso500.org.tr/iso-500-dergileri/birinci-500-dergileri/>) 90'lı yıllardan sonra büyük sanayi işletmelerinde faaliyet dışı gelirler üretim gelirlerini besleyen ek bir kaynak olmaktan çıkmış ve bu şirketlerin kârlarının olmazsa olmazı boyutuna gelmiştir. Ekonominin olumsuz gittiği yıllarda üretim faaliyeti dışı gelirlerinin toplam kar ve zarar tablosu içindeki payı artış göstermektedir. Böylece sanayi sektöründeki karlılık devam etmektedir. (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/7255>). Bu kurumların faaliyet dışı elde ettikleri gelir, en yüksek ve en düşük %20lik gruplar arasındaki farkı artırıcı yönde gözlemlenmektedir.

Aşağıdaki Tablo 3.6 da İSO 500 Büyük sanayi kuruluşlarının faaliyet gelirleri ile faaliyet dışı gelirlerinin 10 yıl içindeki değişimleri görülmektedir.

Tablo 3. 6: İSO 500 Şirketlerinin Üretim ve Üretim Faaliyeti Dışı Gelirleri (2008-2017)

Üretim Faaliyeti Dışı Gelirler (Net) (TL) (İSO 500 Büyük Sanayi Kuruluşu)						
Yıllar	Üretimden Satışlar (Net)	Üretim Faaliyeti Dışı Gelirler (Net) (1)	Değişim (%)	Dönem Kar ve Zarar Toplamı (V.Ö.)(2)	Değişim (%)	1/2 (%)
2008	242.244.253.905	5.956.328.405	-17,3	11.623.185.734	-36,4	51,2
2009	210.567.451.190	6.795.739.315	14,1	15.555.008.836	33,8	43,7
2010	255.144.469.261	7.473.737.179	10,0	24.082.609.382	54,8	31,0
2011	323.978.470.649	6.257.968.071	-16,3	22.752.951.901	-5,5	27,5
2012	353.699.301.977	9.600.751.831	53,4	24.192.614.270	6,3	39,7
2013	383.036.084.989	7.538.536.489	-21,5	22.137.110.941	-8,5	34,1
2014	421.155.976.571	13.618.138.305	80,6	27.097.110.298	22,4	50,3
2015	450.505.063.364	12.948.558.661	-4,9	28.319.545.678	4,5	45,7
2016	490.042.704.460	14.069.026.366	8,7	37.734.174.185	33,2	37,3
2017	652.711.516.612	18.844.429.683	33,9	53.084.908.283	40,7	35,5

Kaynak:<http://www.iso500.org.tr/iso-500-dergileri/birinci-500-dergileri/> (İSO tarafından yayınlanlanmış dergilerden derlenmiştir.)

3.1.6.4. Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımı

Tablo 3.7’de genel olarak Türkiye’deki Gini katsayısı 2017 yılına kadar gösterilmiştir. Buna göre 2006’da Orta Anadolu Bölgesi Düzey-1 bölgesi gelir adaletsizliğinin en az olduğu bölgedir. Aynı yıl Ege Bölgesi’nin gelir adaletsizliğinin en yüksek olduğu bölge olduğu izlenmektedir. 2007 ve 2008 yılı itibarı ile gelir adaletsizliğinin en az olduğu Düzey-1 bölgesi Batı Marmara Bölgesi olmuştur. Gelir adaletsizliğinin en yüksek olduğu bölge ise 2007’de Akdeniz 2008 yılındaysa Kuzeydoğu Anadolu Bölgesidir. 2008’de Tablo 3.7’den de görüleceği gibi Batı Marmara bölgesinde Gini katsayısı 0,331, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde ise 0,436’dır.

2017 yılında gelir dağılımının en bozuk olduğu bölge 0,443 Gini katsayısına sahip olan TR1 İstanbul olmuştur. Gelir dağılımı bozukluğu açısından 2. sırada 0,382 Gini katsayısına sahip TR6 Akdeniz Bölgesi gelirken gelir dağılımı en bozuk olan 3. bölgemiz ise 0,372’lik Gini katsayısıyla TR5 Batı Anadolu Bölgesi olmuştur.

Tablo 3. 7: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelire Göre Gini Katsayısı, 2006-2017

İBBS, 1. Düzey	2006	2007	2008	2009	2010	2011
TR1 İstanbul	0,375	0,346	0,362	0,363	0,373	0,371
TR2 Batı Marmara	0,350	0,321	0,331	0,361	0,360	0,365
TR3 Ege	0,426	0,376	0,387	0,381	0,387	0,397
TR4 Doğu Marmara	0,392	0,393	0,335	0,368	0,341	0,326
TR5 Batı Anadolu	0,413	0,379	0,402	0,408	0,367	0,374
TR6 Akdeniz	0,421	0,418	0,387	0,403	0,397	0,404
TR7 Orta Anadolu	0,342	0,328	0,339	0,395	0,362	0,366
TR8 Batı Karadeniz	0,372	0,360	0,366	0,382	0,348	0,335
TR9 Doğu Karadeniz	0,378	0,346	0,365	0,359	0,327	0,327
TRA Kuzey Doğu Anadolu	0,381	0,405	0,436	0,407	0,404	0,390
TRB Orta Doğu Anadolu	0,404	0,397	0,405	0,415	0,417	0,427
TRC Güney Doğu Anadolu	0,396	0,366	0,395	0,411	0,404	0,396
İBBS, 1. Düzey	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TR1 İstanbul	0,384	0,392	0,367	0,397	0,413	0,443
TR2 Batı Marmara	0,356	0,337	0,333	0,353	0,364	0,371
TR3 Ege	0,382	0,370	0,358	0,363	0,361	0,363
TR4 Doğu Marmara	0,344	0,322	0,336	0,339	0,330	0,342
TR5 Batı Anadolu	0,369	0,396	0,395	0,386	0,395	0,372
TR6 Akdeniz	0,407	0,399	0,395	0,396	0,398	0,382
TR7 Orta Anadolu	0,360	0,342	0,355	0,341	0,357	0,334
TR8 Batı Karadeniz	0,338	0,331	0,340	0,344	0,340	0,335
TR9 Doğu Karadeniz	0,309	0,315	0,309	0,332	0,356	0,325
TRA Kuzey Doğu Anadolu	0,393	0,398	0,400	0,380	0,353	0,324
TRB Orta Doğu Anadolu	0,386	0,373	0,386	0,380	0,388	0,369
TRC Güney Doğu Anadolu	0,375	0,380	0,379	0,380	0,358	0,358

Kaynak: (www.tuik.gov.tr).

3.2.TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE POLİTİKALARI (1980-2017)

Türkiye’de uygulamaya konulan yoksulluğu azaltma önlemleri, başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşların geliştirdikleri kavramsal kategorilere harfiyen olmasa da, ruhuna bağlı kalarak belirlenmektedir (Yalman, 2007: 110).

“Türkiye yoksullukla mücadele etmeye resmi olarak 1990’lı yılların ortalarında başlamış, Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Türkiye'nin bu konudaki stratejik amacı, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri kalıcı olarak azaltmak ve mutlak yoksulluğu ortadan kaldırmak olmuştur. Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (BKH) ortaya konulmasını takiben Türkiye'nin yoksullukla mücadele çabaları hız kazanmıştır”

([http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.pdf](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.pdf)).

Ayrıca Türkiye’de ilk kez yoksulluk konusunu araştırmak ve sekizinci plan kapsamında yoksulluğun etkilerinin hafifletilmesine yönelik bir strateji geliştirmek amacıyla bir Özel İhtisas Komisyonunun kurulmuş olması (Yalman, 2007: 118) yoksullukla mücadele konusunda artan ilgiyi gözler önüne sermektedir.

1990’lı yılların ortalarından itibaren gerek yedinci ve sekizinci kalkınma planları çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar gerekse BKH’ nin ortaya konulması ile Türkiye’de yoksullukla mücadele çabaları hız kazanmış, uluslararası kurum ve kuruluşların ilgi ve teşvikleriyle ve yoksulluk konusunda artan bilinçle birlikte yoksullukla mücadele daha sistematik bir hal almaya başlamıştır. Türkiye’nin Binyıl Kalkınma Hedefleri konusunda sağladığı ilerleme ülkenin 2005’te yayımlanan ilk Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu’nda açıklanmıştır. Rapora göre “Türkiye hedeflerden bir bölümünü gerçekleştirmeye çok yaklaşmış hatta gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, ilerleme sağlanması gereken kimi alanlar vardır. Örneğin yoksulluk (hedef 1), açlık (hedef 2), çocuk ve anne ölümleri (hedef 3), nitelikli eğitim (hedef 4), kadın-erkek eşitliği (hedef 5), temiz suya erişim ve sıhhi koşullar (hedef 6)” (<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>).

Ancak BKH ilan edilmeden önce de Türkiye’de yoksulluğa yönelik girişimlerde bulunulmuştu. Hatta 1990’lardan önce de Türkiye’de uygulanmış kimi sosyal yardım programları söz konusuydu. Bunlardan ilki 1976 yılında TBMM’de kabul edilerek resmi gazetede yayınlanan “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun”un başlattığı sosyal yardım

uygulamasıydı. Bu kanun, bir “sosyal emeklilik kanunu” şeklinde tanımlanmış olmasına rağmen 65 yaşını bitirmediği halde başkasının yardımı olmaksızın yaşamını sürdüremeyecek olan malul bireylerin bu durumlarını tam teşekküllü hastanelerden alacakları sağlık kurulu raporu ile ispatlayanları ve uygun bir işe yerleştiremeyen sakatları da kapsıyordu (Buğra, 2008: 190). Buğra (2008)’e göre söz konusu kanunun sosyal yardım anlayışıyla çelişkili görünen yanı, hak etme koşulları içinde yer alan kimsesizlik koşuludur. Yine Buğra’ya göre bu koşul, aileye, güçsüz fertlerine karşı devletten önce gelen bir sorumluluk yükleyerek devlet-vatandaş ilişkisinin mantığının geri plana itildiği izlenimini uyandırabilecek nitelikteydi.

2004 yılının Aralık ayında açıklanan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Dünya İstihdam Raporu 2004-2005 (Not 1), ekonomik politikaların insana yakışır ve verimli iş imkânları yaratmaya yöneltilmesinin Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında yer alan "küresel yoksulluğun azaltılması" hedefi açısından yaşamsal önem taşıdığını vurgulamaktadır (http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/newsletr/2004_3.pdf).

Buğra (2005:5)’e göre, “asgari ücretin Devlet İstatistik Enstitüsü’nün belirlediği yoksulluk sınırının altında olduğu, ayrıca kayıt dışı sektörde asgari ücretten daha düşük ücretlerle işçi çalıştırmanın mümkün olduğu Türkiye’de, yoksulluk tartışmalarının istihdamın önemini şiddetle vurgulaması, ekonomik çıkarlarla yakından bağlantılıdır ve hiç de şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla, bu tartışmaların sosyal yardımların tembelliği teşvik edici ve bağımlılık yaratıcı niteliğine yaptıkları sonsuz göndermeler de, gayet tutarlıdır”. ILO’nun yaklaşımıyla da örtüşen bu durum yoksulluğun azaltılmasının istihdam ile olan yakın ilişkisine vurgu yapmakta ve “sosyal hak” kavramı piyasa ilişkisi içerisinde görmezden gelinmektedir.

Türk yardım sisteminin en belirgin özellikleri, sistematik sosyal yardım şeması olmaması sebebiyle risk durumunda pek çok kişinin aile yardımlarıyla ayakta durmaya çalışması yani, Türk yardım sisteminin aile temelli olması ve çok parçalı bir yapıya sahip olmasıdır (Coşkun, Güneş, ty: 8). Bu iki belirgin özelliğe paralel olarak Türk yardım sisteminin en önemli problemleri ise, kurumlar arası eşgüdümün olmaması, sosyal hak kavramının görmezden gelinmesi ve objektif yardım kriterlerinin olmamasıdır. Bu noktada Türkiye’de BKH ilan edilmesiyle, yoksullukla

mücadele de kurumsallaşma çabalarının artması bu iki problemi aşmaya yönelik adımları da gerektirmektedir.

3.2.1. Türkiye’de Dolaylı Yoksullukla Mücadele: Ekonomik Büyüme

Türkiye ekonomisi 2002 yılından küresel ekonomik krizin baş gösterdiği 2008 yılına kadar iyi bir ekonomik büyüme performansı göstermiştir. Ancak bu iyi performansın yoksullara olumlu şekilde yansıtılıp yansıtılmadığı tartışmalı bir konudur. Gerçekten de ekonomik büyüme dolaylı yoksullukla mücadele de başrol oynamaktadır. Ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltması, ekonomik büyüme performansı yanında bu performansın niteliğiyle de yakından ilgilidir. Bir ülkede kişi başına düşen milli gelir ile yoksulluk arasında yakın bir korelasyon bulunmaktadır. Hızlı artan GSYİH, geliri artırarak fakirliğin etkilerini azaltmaktadır. Bu yaklaşıma göre ekonomik büyüme sadece bireylerin maddi gelirlerini arttırmamakta aynı zamanda, uzun dönemde eğitim sağlık ve altyapı olanaklarının da gelişmesini sağlayarak yoksullukla mücadelede büyük katkı sağlamaktadır (İncedal, 2013: 115-116). Kabaş (2014)’a göre, Türkiye’de yoksullukla mücadelede kurumsal bir ortamın bulunması ve bu kurumsal ortam içerisinde yoksullara yapılan yardımlar, 2002-2007 dönemi içerisinde yoksulluğu azaltmış ve gelir dağılımını düzeltmiştir. Yani, Türkiye’nin 2002-2007 yılları arasındaki ekonomik büyümesi yoksul yanlısıdır.

Tablo 3.8’de 2016 ve 2017 yıllarındaki eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı değişimleri görülmektedir. Yoksulluk açığı, yoksulluğun derecesi hakkında bilgi verir. Yoksulluk açığının 100’e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir. Tabloyu incelediğimizde 2016’dan 2017’ye yoksulluk açığının düştüğünü yoksulluk oranının azaldığını gözlemlemekteyiz.

Aşağıdaki Tablo 3.9’da 2004-2018 yılları arasında kamu kesimi sosyal harcama istatistikleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde 2004 yılında 79.409 milyon TL olan kamu kesimi sosyal harcamaların 2018 yılında 550.374 milyon TL’ye ulaştığı (programlandığı) görülmektedir. Sosyal harcamalar içerisinde eğitim, sağlık ve sosyal koruma kalemlerinin olduğu görülmektedir. Bu kalemler içerisinde sosyal koruma harcamalarının altında yer alan sosyal yardım ve primsiz ödemelerin

miktarlarına bakıldığında ise 2004 yılında 1.492 milyon TL olan yoksulluğu önlemeye yönelik sosyal yardımların 2018 yılında 29.825 milyon TL'ye ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu da yoksulluğu önlemeye yönelik sosyal yardımların 14 yıl içerisinde yaklaşık 20 kat arttığı görülmektedir.

Tablo 3. 8: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yoksul sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı, 2016, 2017

Yoksulluk riski	Yoksulluk sınırı (TL)		Yoksul sayısı (Bin kişi)		Yoksulluk oranı (%)		Yoksulluk açığı	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
% 40 - 40%	5 693	6 355	6 482	5 865	8,4	7,4	20,8	20,0
% 50 - 50%	7 116	7 944	11 026	10 622	14,3	13,5	24,3	22,6
% 60 - 60%	8 539	9 532	16 328	15 864	21,2	20,1	26,5	25,8
% 70 - 70%	9 963	11 121	22 096	22 171	28,7	28,1	28,5	27,2

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017

Tablo 3. 9: Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri (2004-2018)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
(CARİ FİYATLARLA, MİLYON TL)															
EĞİTİM (3)	18.204	20.837	23.190	26.912	32.018	37.346	44.011	51.596	60.155	68.385	79.595	91.336	108.880	118.920	130.753
SAĞLIK (4)	21.888	24.201	30.319	34.864	41.066	47.954	50.616	56.492	61.667	69.544	77.189	86.185	98.551	112.452	126.760
SOSYAL KORUMA	39.318	47.457	56.266	62.847	69.297	79.580	93.074	110.248	127.461	146.451	164.626	192.688	236.250	263.385	292.861
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar (5)	35.345	42.432	48.298	56.221	62.503	71.798	83.312	96.855	112.312	129.216	145.670	168.268	207.485	232.587	259.398
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler (6)	1.492	2.632	5.242	4.008	4.810	6.699	7.758	11.388	12.948	15.036	16.551	21.810	25.995	28.068	29.825
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	2.480	2.393	2.725	2.618	1.984	1.083	2.004	2.005	2.201	2.199	2.406	2.610	2.771	2.730	3.637
TOPLAM	79.409	92.495	109.774	124.623	142.381	164.880	187.702	218.336	249.283	284.381	321.409	370.209	443.681	494.756	550.374
(GSYH'YA ORAN, YÜZDE)															
EĞİTİM (3)	3,2	3,1	2,9	3,1	3,2	3,7	3,8	3,7	3,8	3,8	3,9	3,9	4,2	3,9	3,8
SAĞLIK (4)	3,8	3,6	3,8	4,0	4,1	4,8	4,4	4,1	3,9	3,8	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7
SOSYAL KORUMA	6,8	7,0	7,1	7,1	7,0	8,0	8,0	7,9	8,1	8,1	8,1	8,2	9,1	8,7	8,5
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar (5)	6,1	6,3	6,1	6,4	6,3	7,2	7,2	6,9	7,2	7,1	7,1	7,2	8,0	7,7	7,5
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler (6)	0,3	0,4	0,7	0,5	0,5	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	13,8	13,7	13,9	14,2	14,3	16,5	16,2	15,7	15,9	15,7	15,7	15,8	17,0	16,3	16,0

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Merkezi yönetim kapsamındaki kuruluşların, döner sermayelerin, bütçe dışı fonların, sosyal güvenlik kuruluşlarının, mahalli idarelerin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin eğitim harcamaları yer almaktadır.

(4) Merkezi yönetim kapsamındaki kuruluşların, döner sermayelerin, bütçe dışı fonların, sosyal güvenlik kuruluşlarının, mahalli idarelerin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin sağlık harcamaları yer almaktadır. Merkezi yönetim bütçesi sağlık harcamalarında Sağlık Bakanlığı bütçesinin tamamı (yeşil kart harcamaları dâhil) dikkate alınmaktadır. Diğer merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kuruluşlar ve mahalli idarelerin sağlık harcamalarında sağlık fonksiyonunda yer alan tutarlar ile personelleri için kurumları tarafından yapılan sağlık giderleri esas alınmaktadır. Mahalli idarelerin sağlık harcamalarında mükerreri olmaması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından aktarılan tutarlar kullanılarak il özel idareleri tarafından yapılan yatırımlar dikkate alınmamaktadır. Sağlık Bakanlığının yatırımlarına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile TOKİ'ye aktarılan tutarlar dâhil edilmektedir. SGK sağlık harcamaları hesaplanırken, sağlık hizmeti sunucularına yapılan ödemeler ile sağlık hizmeti sunucularınca tahsil edilen katılım payları dikkate alınmaktadır.

(5) Sosyal güvenlik kuruluşlarına ödenen emekli aylıklarının (ek ödeme hariç) yanı sıra, bu kuruluşların diğer giderlerini ve İşsizlik Sigortası Fonunun GAP kapsamındaki yatırımlar öncelikli olmak üzere ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımlarının finansmanında kullanılmak üzere merkezi yönetim bütçesine aktardığı tutarlar dışındaki giderlerini içermektedir. İşsizlik Sigortası Fonu'na yapılan devlet katkısını içermemektedir.

(6) Merkezi yönetim kapsamındaki kuruluşların sosyal güvenlik ve sosyal yardıma ilişkin harcamaları (sosyal güvenlik kuruluşları ile İşsizlik Sigortası Fonuna yapılan transferler hariç), kömür yardımlarından dolayı TTK ve TKİ'ye aktarılan görev zararı ödemeleri, SYDTF'nin sağlık ve eğitim dışı harcamaları ile SGK'nın faturalı ödemeler kaleminde yer alan primsiz ödemelere karşılık gelen harcamaları içermektedir. Prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dahil edilmemiştir.

Kaynak:<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Kamu-Kesimi-Sosyal-Harcama-%C4%B0statistikleri.pdf>.

Türkiye’de sosyal transfer harcamaları da etkinlikten uzaktır. Örneğin; AB ülkelerinde, sosyal transferler yoksulluk riski altındaki nüfusu 9, Polonya’da 13, Fransa’da 14 puan azaltırken Türkiye’de yalnızca 5 puan azaltmaktadır. Ülkemizde sosyal transferlerin tabanın darlığı ve transfer edilen miktarın sınırlılığı sebepleriyle etkinliğinin yeterli olmadığını söyleyebilmek mümkündür (Şener, 2010: 6).

3.2.2. Türkiye’de Dolaysız Yoksullukla Mücadele

Türkiye’de yoksulluk ve kurumsallaşmış sosyal yardım mekanizmaları geç sayılabilecek bir dönemde gündeme gelmesine (Şener, 2010: 11) karşın, Türkiye’de sosyal yardım alanında faaliyet gösteren birçok kurum mevcuttur. Bu kurumlar doğrudan doğruya sosyal yardım ve hizmet alanıyla görevlidirler. Ayrıca bazen de kendi görev alanlarına ek olarak parasal transferler yaparak yoksullukla mücadele konusunda faaliyet göstermektedirler.

Doğrudan yaklaşım olarak da adlandırabileceğimiz bu yaklaşıma göre yoksulluğun olumsuz etkilerinin azaltılması ve yoksulluğun düşürülebilmesi için ekonomik büyüme gereklidir. Fakat tek başına yeterli değildir, milli gelirin daha eşitlikçi bölüşülmesi gerekir. Bu yaklaşımda devlet, sosyal yardım, eğitim ve sağlık politikaları, vergi, sosyal güvenlik gibi temel araçlarla müdahalede bulunmaktadır. Yoksulluğu önleyici uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında sosyal yardım, asgari ücret, istihdamı artırıcı çeşitli önlem ve projeler, yoksullara yönelik kredi programları, yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere destek verilmesi ve çeşitli çocuk eğitimi ve beslenme programları ön plana çıkmaktadır. (İncedal, 2013: 117-122) Kısa ve uzun vadede getirileri düşünüldüğü zaman ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltmada gerekliliği, fakat Türkiye’de yeterli bir müdahale aracı olmadığı görülmektedir. Ekonomik büyümeyi ve haliyle istihdam artışını hedef alan dolaylı yaklaşım yoksullukla mücadelenin hedefine ulaşmasında önemli bir etken olmasına rağmen Türkiye’de tek başına bu amacı gerçekleştirebilme olasılığı oldukça zayıftır. Bundan dolayı Türkiye’nin yoksullukla mücadele için etkin doğrudan müdahale programlarını uygulaması büyük önem taşımaktadır.

Emek piyasasının küreselleşmesinden doğan olumsuzluklardan kadınlar daha çok etkilenmektedir, buna neden olarak yeterli eğitim ve deneyime sahip olmamaları gösterilebilir. Eğitim seviyesinin artırılması özellikle kız çocuklarının eğitime

katılımının artırılması için politikaların güçlendirilmesi gerekmektedir (Önder, 2013: 58). Türkiye’ de yoksullukla mücadelede daha eşitlikçi bir istihdam için desteklenen kadına yönelik çalışmalar sonucunda kadınların işgücüne katılım oranı 2005 yılında %23,3 iken 2017 yılında %33,6 ya kadar çıkmıştır. 2013-2017 yılları arasındaki kadın istihdam durumunu özetleyen durum Tablo 3.10 da gösterilmektedir.

Tablo 3. 10: Kadın İstihdam Durumu (2013-2017)

Yıl	İstihdam Edilenler	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
2013	7.641.000	30,8	27,1
2014	7.689.000	30,3	26,7
2015	8.058.000	31,5	27,5
2016	8.312.000	32,5	28,0
2017	8.729.000	33,6	28,9

Kaynak:http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/RqI2i+ACSHB_2018_FAALIYET_RAPORU.pdf

3.2.2.1.Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

24 Ocak 1980 İstikrar Paketi uygulamaları ile beraber reel ücretlerin hızla düşmesi ve gelir dağılımının bozulması, bu programa yönelik eleştiri ve muhalefetin artmasına sebep olmuş, görevdeki hükümet, 29 Mayıs 1986 tarihinde TBMM'de kabul edilen “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu” ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunu (SYDTF) oluşturmuştur (Gürses, 2007: 66).

Genelde yoksulluk riskinden korunmak için güney ülkeleri (İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye) etkili bir faktör olarak geniş aile modelinden medet ummaktaydılar (Bilen, Şan, 2006: 175). Buğra (2007)’ya göre bu fonun kurulması bir anlamda ailenin geleneksel bakım yükünü kaldıramaz hale gelmesine bir cevaptır.

“Kurulduğu tarihten 09.12.2004 tarihine kadar Fonun idari işleri Başbakanlığa bağlı bir birim olarak faaliyet gösteren Fon Genel Sekreterliği eliyle yürütülmüştür. 01.12.2004 tarihinde kabul edilen, 09.12.2004 tarihinde de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunla Fon Genel Sekreterliği,

Başbakanlığa bağlı bir Genel Müdürlük olarak teşkilatlandırılmıştır. Böylece Fon idaresi bu tarihte kurumsal bir yapıya kavuşmuştur” (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismani-tesvik-fonu>).

SYDTF kuruluşunu teşkil eden 3294 Sayılı Kanunun amacı;

- “Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek”,
- “Sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak”,
- “Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir”.

Aynı kanunun ikinci maddesinde de kapsamı: “Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlaması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu kanun kapsamı içindedir şeklinde” ifade edilmiştir (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/>).

“SYDTF' nin gelirleri, Kanun ve Kararnamelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla %10'a kadar aktarılacak miktarlardan, gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının %2,8'inden, trafik para cezalarının %50'sinden, RTÜK gelirlerinin %15'inden, bütçeye konulacak ödeneklerden, her nevi bağış ve yardımlardan, diğer gelirlerden oluşmaktadır. Fonda toplanan kaynak, fon kurulunda alınan kararlar doğrultusunda ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü eliyle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına aktarılmakta ve yardımlar Vakıflar tarafından vatandaşlara ulaştırılmaktadır” (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/>).

Fonun kuruluş kanununun 7. Maddesine göre SYDTF' de “toplanan kaynağı ülke çapında vatandaşlara nakdi ve aynı olarak dağıtmak ve bu kanunun amacına uygun faaliyet ve çalışmalarda bulunmak üzere her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) kurulmuştur”. SYDV başkanları, vali ve kaymakamlardır. Bu kapsamda halen 81 ilde ve 892 ilçede toplam 973 vakıf faaliyet göstermektedir (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/>). “Vakıfların yürütme organı olan Mtevelli Heyetlerinin yönetim modeli esasına göre kamu görevlileri, yerel yönetim

temsilcileri, STK temsilcileri ve hayırsever vatandaşlardan oluşmaktadır” (Coşkun, Güneş, ty: 10).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM) kaynak açısından olduğu gibi yardım ve projelerin kapsadığı kesimler açısından da Türkiye'nin en önemli kurumudur (Coşkun, Güneş, ty:9). Yalman (2007)'a göre Türkiye ekonomisinin son yirmi yıl içinde geçirdiği yeniden yapılanma sürecinde, bir sosyal politika aracı olarak Fon'a giderek daha fazla öncelik tanınması, sosyal adalet ve eşitsizlik gibi konularda benimsenen temel yaklaşımda bir değişiklik olduğu biçiminde yorumlanabilir.

SYDGM misyonunu: “Adil bir gelir dağılımının sağlanmasına katkıda bulunmak, yoksullukla mücadele kapsamında kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak, temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun nüfusun en yoksul diliminde yer alan vatandaşlarımızı sosyal yardımlarla desteklemek; üretim ve istihdama yönelik projeleri sürekli kılarak vatandaşların toplumsal hayata entegre olmalarını sağlamak, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, vatandaşlar ve diğer paydaşlar ile eşgüdüm içerisinde çalışarak sosyal yardımların etkin bir biçimde dağıtılmasını sağlamak ve bu doğrultuda sosyal yardım politikaları geliştirmek” olarak ifade etmektedir (<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismayi-tesvik-fonu>).

“SYDTF idaresinin, Genel Müdürlük olarak yapılandırılması ile mevcut sosyal yardım programlarının ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisinde bulunan vatandaşlara daha etkin ve daha hızlı bir şekilde ulaştırılması amaçlanmıştır”.

Bu çerçevede Dünya Bankasının finansmanını üstlendiği Sosyal Riski Azaltma Projesinin (SRAP) Türkiye’de yeni bir kurum oluşturmak yerine SYDTF bünyesinde yürütülmesi, çeşitli ülkelerde benzer uygulamalar için hükümet dışı bir Sosyal Kalkınma Fonu oluşturma yoluna giden bankanın, SRAP’ ın bir an önce uygulanmaya başlanması için stratejik bir tercihi ifade ettiği gibi, SYDTF’ nin geçmişte yaptıkları da bu tercihin nedenlerindedir (World Bank 2001 aktaran: Yalman, 2007: 164).

Aşağıdaki Tablo 3.11’de nakdi sosyal koruma yardımlarının risk/ihtiyaç gruplarına göre dağılımı, 2000-2017 tarihleri arasında verilmiştir.

Tablo 3. 11: Nakdi Sosyal Koruma Yardımlarının Risk/İhtiyaç Gruplarına Göre Dağılımı (2000-2017)

	Nakdi yardımlar (Milyon TL)																	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Sosyal koruma yardımları toplamı	7.558	11.763	18.350	28.118	36.613	43.767	51.810	61.797	69.184	81.178	92.065	106.827	123.789	140.876	158.868	182.413	223.192	253.086
Hastalık/sağlık bakımı	74,44	115,19	168,98	233,43	303,62	340,08	323,21	512,20	484,10	542,94	523,75	726,55	887,88	1.154	1.372,62	1.661	1.941	2.163
Engelli/malül	346	501,63	752,85	970,66	1.175	1.378	1.646	2.124	1.933	2.344	2.523	2.897	3.423	3.991	4.531,03	4.993	5.963	6.403
Emekli/yaşlı	5.292	8.396	13.203	20.465	26.696	32.136	38.102	45.360	52.698	63.006	71.474	79.821	91.648	103.985	116.674	132.944	161.189	183.930
Dul/yetim	1.377	2.247	3.427	5.435	7.042	8.144	9.664	11.397	11.688	11.599	14.016	19.059	22.270	25.403	28.751	32.525	39.406	44.452
Aile/çocuk	202	321,03	540,37	664,12	851,54	1.051	1.268	1.539	1.355	1.613	1.738,	2.363	2.954	3.475	3.863	4.577	5.768	6.731
İşsizlik	9,90	11,46	67,87	143,84	277,55	427,42	509,35	550,44	656,97	1.690	1.333	1.461	2.022	2.157	2.789	4.732	7.702,	8.173
Sosyal dışlanma b.y.s	255,21	170,11	189,99	205,91	265,84	289,62	296,02	314,08	366,45	380,98	454,64	497,17	583,54	709,37	885,20	977,54	1.219,81	1.230

Kaynak: (www.tuik.gov.tr, TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri).

Tablodan da görülebileceği üzere yoksulluğu önleme politikaları kapsamında sosyal koruma yardımları alanında 2000 yılında 7.558 milyon TL yardım yapılmış, bu rakama zaman içerisinde artarak 2017 yılına gelindiğinde 253.086 milyon TL'ye ulaşmıştır. Sosyal koruma yardımları kapsamında, hastalık/sağlık bakımı, engelli/malul, emekli/yaşlı, dul/yetim, aile/çocuk, işsizlik ve sosyal dışlanma konuları için ödemeler yapılmaktadır. Bu ödemeler içerisinde en büyük payı emekli/yaşlı kesimi almaktadır. Bu kapsamda 2000 yılında 5.292 milyon TL ödeme yapılırken, bu ödeme miktarı 2017 yılında 183.930 milyon TL'ye ulaşmıştır. İkinci sırada ise dul/yetim ödemeleri bulunmaktadır. 2000 yılında 1.377 milyon TL dul/yetim yardımı yapılırken, 2017 yılında 44.452 milyon TL yardım yapılmıştır. Sosyal nakdi yardımlardan en az payı ise sosyal dışlanma ödemeleri almaktadır. Buna göre 2000 yılında 255 milyon TL olan sosyal dışlanma ödemesi 2017 yılında 1.230 milyon TL'ye çıkmıştır. Sosyal dışlanma ekonomik yetersizlik, sosyal ilişkilerin bozulması, sosyal korumadan yoksunluk ve kurumsal ilişkilerden dışlanma olarak tanımlanmaktadır (Tartanoğlu, 2010: 2).

Aşağıdaki Tablo 3.12'de ise aynı sosyal koruma yardımlarının risk/ihtiyaç gruplarına göre dağılımı (2000-2017) verilmiştir.

Sosyal koruma yardımları kapsamında nakdi yardımların yanında aynı yardımlar da yapılmaktadır. 2000 yılında 5.570 milyon TL olan aynı sosyal koruma yardımları 2017 yılına gelindiğinde 122.443 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı yardımlarda en çok payı dul/yetim yardımları almaktadır. Bu kapsamda yapılan yardımların 2000 yılında 14,47 milyon TL olduğu, 2017 yılında ise 231,84 milyon TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı yardımlarda en az payı ise emekli/yaşlı yardımları almaktadır. 2000 yılında 14,91 milyon TL olan emekli/yaşlı aynı yardımları 2017 yılında 1.105 milyon TL olarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. 12: Aynı Sosyal Koruma Yardımlarının Risk/İhtiyaç Gruplarına Göre Dağılımı (2000-2017)

	Aynı yardımlar (Milyon TL)																	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Sosyal koruma yardımları toplamı	5.570	9.210	14.442	19.353	23.113	25.571	31.285	34.423	42.406	51.311	54.179	62.254	68.897	75.570	84.044	92.498	107.583	122.443
Hastalık/sağlık bakımı	5.045	8.793	13.824	18.426	21.944	24.071	29.756	32.107	39.086	46.841	48.904	55.319	59.630	64.684	71.949	78.801	89.388	100.913
Engelli/malül	13,14	20,28	29,41	40,02	48,99	63,87	86,60	156,41	573,01	1.193	1.755	2.755	3.611	4.096	4.720	5.129	6.018	6.912
Emekli/yaşlı	14,91	24,39	37,07	65,74	84,01	91,86	119,83	137,82	192,62	228,79	250,53	421,64	489,01	567,75	715,59	570,13	949,21	1.105
Dul/yetim	14,47	22,09	32,50	46,61	53,40	60,71	56,72	72,60	45,68	49,53	132,00	140,81	153,43	164,98	179,50	193,41	208,55	231,84
Aile/çocuk	149,44	216,12	302,06	392,08	491,53	739,05	687,49	1.229	1.589	1.804	1.942	2.239	2.642	3.423	3.715	4.323	6.550	8.159
İşsizlik	4,24	8,97	16,01	21,33	29,46	39,16	43,14	51,86	64,51	165,51	290,18	277,93	408,32	415,04	378,05	530,09	470,07	497,83
Sosyal dışlanma b.y.s	329,46	125,04	200,02	360,25	461,30	504,94	535,19	667,81	853,75	1.027	904,11	1.099	1.961	2.217	2.385	2.949	3.998	4.622

Kaynak: (www.tuik.gov.tr, TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri).

3.2.2.2.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Bünyesindeki Sosyal Yardımlar

SHÇEK, kanunla kendisine verilen sosyal hizmet faaliyetleri dışında, “Ayni-Nakdi Yardım Yönetmeliğine” dayanarak sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır (Coşkun, Güneş, ty: 11). Sosyal yardım; “yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük seviyede dahi sürdürmekte güçlük çeken kişilere ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde yapılan ayni ve nakdi yardımları kapsamaktadır. Yardım çeşitleri; Geçici ayni-nakdi yardımlar, 1 yıl süreli nakdi yardımlar ve uzun süreli nakdi yardımlardır. Sosyal yardım hizmetlerinde, kişinin yaşadığı bölgenin sosyoekonomik özellikleri göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çerçevede kişinin asgari yaşam seviyesine ulaşması amacıyla sorununu çözümlenebileceği süreler içinde (1 yıl ve daha uzun süreli) veya geçici nitelikte ve değişen miktarda yardım sağlanır. Bu kapsamda, yardım yapmaya yetkili makamlar, vali ve kaymakam, il ve ilçe sosyal hizmetler müdürleridir. Sosyal Yardım Miktarı, en yüksek devlet memuru aylığının %40’ıdır”. (<http://www.shcek.gov.tr/ayni-ve-nakdi-yardimlar.aspx>).

Sosyal yardımlardan yararlanacak kişiler şu şekilde ifade edilebilir;

- “Korunma kararlı kuruluştaki bakılan çocuklardan ailesi yanında bakılabilecek olanlar”,
- “Korunma kararlı sırada bekleyen çocuklar”,
- “Hakkında korunma kararı alınmak talebiyle başvuruda bulunulup, korunma kararı alınmaksızın ekonomik destek ile ailesi yanında bakılabilecek durumda olan çocuklar”,
- “Doğal afetler nedeniyle ekonomik yoksunluk içine düşmüş olan aileler veya yakınlarını kaybederek kimsesiz ve korunmasız kalmış kişiler”,
- “Olağanüstü bir felaket, hastalık veya kaza geçirerek belirli bir süre kendisinin ve geçindirmekle yükümlü bulunduğu aile fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olanlar ile hayatı tehlike arz eden ve ameliyat gerektiren durumlarla karşılaşan kişiler”,
- “Korunma kararı olup da yaş sınırlarını tamamlamaları nedeniyle Yetiştirme Yurtlarından ayrılan çocuklar”,

- “Korunma kararı olmamakla birlikte eğitimine devam edemeyecek durumda olan ilk ve orta öğretim öğrencileri” (<http://www.shcek.gov.tr/ayni-ve-nakdi-yardimlar.aspx>).

3.2.2.3.Vakıflar Genel Müdürlüğü Bünyesindeki Sosyal Yardım Faaliyetleri

Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olan Vakıflar Genel Müdürlüğü 8 Haziran 1984 tarih ve 227 Sayılı “Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile kurumsal bir yapı kazanmıştır. İlgili kanundan aldığı yetkiyle Sosyal Hizmet ve Yardımlar alanında da faaliyetlerde bulunmaktadır (Coşkun, Güneş, ty: 12).

Muhtaç aylığı, Vakıflar Genel Müdürlüğünce, vakfiyelerde yer alan hayır şartlarının yerine getirilmesi amacıyla 27.09.2008 tarihli ve 27010 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Vakıflar Yönetmeliği” hükümleri gereğince bağlanan aylıklardır. Muhtaç aylığından yararlanma şartları şunlardır:

- “Annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile %40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara”;
- “Sosyal güvencesi olmaması”,
- “Herhangi bir gelir veya aylığı bulunmaması”,
- “Mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olması”,
- “Gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı mevcut olmaması veya olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin bu yönetmelikle belirlenen muhtaç aylığı miktarını geçmemesi”,

Muhtaç aylığı talebinde bulunan kişiler “başvuru formunu doldurup imzaladıktan sonra engelli ise özrünü belirten sağlık kurulu raporunu ekleyip, ikamet ettiği ilin bağlı olduğu Vakıflar Bölge Müdürlüğüne şahsen veya posta yoluyla göndererek başvuru yapabilmektedirler. 2019 yılında muhtaç engelliler ile yetim çocukların her birine aylık olarak 817,67 TL ödenmektedir” (<https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hay%C4%B1r-hizmetleri/muhta%C3%A7-ayl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>). 2017 yılında ise muhtaç aylığı 4272 kişiye (2190 yetim ve 2082 engelli olmak üzere) 643, 05 TL olarak ödenmiştir.

(<https://www.vgm.gov.tr/Documents/2017%20YILI%20%20%20C4%B0DARE%20FAL%20C4%B0YET%20RAPORU.pdf>, sf:54)

Vakıflar Genel Müdürlüğünün gerçekleştirdiği bir diğer sosyal hizmeti de aşevi hizmetidir. “5737 sayılı Vakıflar Kanunu ile Genel Müdürlüğe gerekli yerlerde aşevi açmak ve işletmek görevi verilmiştir. Sosyal güvencesi bulunmayan veya geliri net asgari ücret miktarından fazla olmayanlar aşevinden yararlanabilirler. 01/07/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun gereğince aylık alanlar da aşevi hizmetinden yararlanabilirler” (<https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hay%20C4%B1r-hizmetleri/a%20C5%9Fevi-ve-kuru-g%20C4%B1da-yard%20C4%B1m%20C4%B1-hizmetleri>).

Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla “vakfiyelerde yer alan hayır şartlarının yerine getirilmesi amacıyla ailelerinin maddi durumu yeterli olmayan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İlk Öğretim ve Orta Öğretim okullarında öğrenim gören öğrencilere ve yükseköğrenim öğrencilerine burs verilmektedir. Burs almaya hak kazanan öğrencilere 2017 yılında ilköğretim, orta öğretim ve lisede okuyan 15.000 öğrenciye eğitim dönemi boyunca 9 ay 60,00 TL ödenirken 5.484 yükseköğrenim öğrencisine 8 ay boyunca 250,00 TL karşılıksız burs verilmiştir. (<https://www.vgm.gov.tr/Documents/2017%20YILI%20%20%20C4%B0DARE%20FAL%20C4%B0YET%20RAPORU.pdf>, sf: 50-51)

3.2.2.4.Alt Gelir Grubu ve Yoksul Konutları

Toplu Konut İdaresi (TOKİ)' nin uzun vadeli stratejisi, “alt ve orta gelir grubuna yönelik sosyal konutlar ile gerekli hizmet birimlerini altyapılarını da tamamlayarak sunmaktır. Ülke genelinde, konut ihtiyacının en acil çözüm beklediği alanları belirlemek üzere araştırma yöntemleri uygulayan TOKİ, toplu konut yatırımları için uzun vadeli bir eylem planı geliştirmiştir. Bu kapsamda, son yedi yıllık dönemde, özellikle yoksulluğun da etkisiyle özel sektör yatırımlarının azaldığı Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerine odaklanılmıştır. Önümüzdeki yıllarda ise İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve Adana gibi, ülkenin kırsal kesimlerinden büyük ölçüde göç alan büyük kentlere daha fazla yoğunlaşılacaktır” (www.toki.gov.tr).

Modern kentleşmenin tüm unsurlarını kapsayan bir anlayışla hizmet verdiğini iddia eden TOKİ, “sosyal devlet anlayışının güçlenmesine, üretim çarklarının önündeki engellerin azaltılmasına, yoksul vatandaşına hizmet eden, adalet ve anlayışla yaklaşan bir devlet yapısının oluşmasına, yasalara saygılı vatandaşların devlete olan güveninin pekiştirilmesine katkı sağlamayı” amaçladığını belirtmektedir. Bu bağlamda TOKİ, piyasa koşullarında konut edinme imkânı bulunmayan alt gelir grubu ve yoksulların ciddi konut gereksinimi ile şehirlerin kentsel dönüşüm ihtiyacı dikkate alarak “sosyal devlet” olmanın da bir gereği olarak konut üretimine devam etmektedir (www.toki.gov.tr). “1 Eylül 2016 itibariyle, sosyal konut projelerinin %43,14’sını dar ve orta gelir grubu oluşturmaktadır. Projelerin %20,61’lik kısmını ise (en alt %20-%40’lık gelir dilimi) alt gelir grubuna yönelik projeler oluşturmaktadır. Son yıllarda önemi gittikçe artan kentsel dönüşüm projeleri de %15,43’lük bir orana sahiptir.” (<http://i.toki.gov.tr/content/images/main-page-slider/16012017212815-pdf.pdf>)

3.2.2.5. Türkiye’de Şartlı Nakit Transferi

Türkiye’de uygulanmakta olan şartlı nakit transferi “(ŞNT) yardım programı 2000-2001’de yaşanan ekonomik krizin etkilerini en aza indirmek için Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 14 Eylül 2001 tarihinde imzalanan ve 28 Kasım 2001 tarihinde yürürlüğe giren bir anlaşma ile uygulamaya konulmuştur. İmzalanan bu anlaşma kapsamında Dünya Bankası’ndan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’na (SYDF) 500 milyon ABD Doları kredi ve 134 milyon ABD Doları T.C Hükümeti katkısı olmak üzere toplamda 634 Milyon ABD doları kaynak tahsis edilmiştir” (Esenyel, 2009:43).

SYDTF çatısı altında sosyal riski azaltma projesi koordinasyon birimi tarafından yürütülen, yoksullukla ve gelir dağılımı adaletsizliğiyle mücadelede doğrudan müdahale araçlarından şartlı nakit transferi, eğitim ve sağlık imkânlarından yararlanamayan yoksullara yönelik devlet tarafından tanınan bir destek programıdır. ŞNT, diğer yardım programlarından farklı olarak belirli şartlar karşılığında verilmekte, gerekli şartların ortadan kalkması halinde yardım gerçekleşmemektedir. ŞNT uygulamasındaki temel amaç, doğrudan yapılan nakit yardımlarla yoksulluğun azaltılması, şart koşulması durumu ile yoksulların insani sermayelerinin gelişimine katkı sağlanmasıdır. Şartların sağlanması halinde devlet tarafından doğrudan yapılan

bu yardımlarla amaç, kronik yoksulluk içerisinde yaşayan, sosyal dışlanmaya maruz kalan ve yoksulluğun kuşaktan kuşağa devam eden yapısının diğer bir ifadeyle yoksulluk kültürünün önüne geçmektir (Erkul ve Koca, 2016).

Şartlı nakit transferi, muhtaçlık sebebiyle sağlık imkânlarından yoksun kalan ve muhtaçlık sebebiyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere ekonomik destek sağlar. Yoksul ailelerin sosyoekonomik şartlarının iyileştirilmesi, yoksul çocukların koruma altına alınması açısından önemli bir uygulamadır.

Şartlı sağlık yardımı ile 0-6 yaş grubunda olan çocukların düzenli olarak sağlık taramasından geçmesi koşuluyla ebeveynlere her ay verilen nakdi yardımlardan oluşmaktadır. “Yardım kapsamında verilen paralar ise ailelere bu yardımı almaya uygun çocuk ya da kişi sayısına göre verilmekte ve ailelerin daha sağlıklı bir yaşam için temel beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Para miktarları ailelerin sağlıklı beslenmek için harcayacakları mutfak masraflarını ve sağlık merkezlerine gidiş ve gelişlerinde harcadıkları parayı kapsar nitelikte hesaplanmaktadır” (Işık Erol, 2014).

Şartlı eğitim yardımları (ŞEY) çocuklarını okula gönderme şartıyla yoksullara ayda bir verilen nakdi yardımları içermektedir. Şartlı eğitim yardımlarında temel amaç yoksul çocukların %80-%85 devamlılıkla düzenli eğitim almalarını sağlamaktır. Yapılan yardım miktarlarında ise cinsiyet ve eğitim seviyesi belirleyici olmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça yapılacak yardımın tutarı artmakta, ilk ve orta öğretimdeki kız çocuklarına erkek çocuklarından daha fazla aylık verilmektedir. Yardım öğrencinin düzenli olarak okula devam etmesi veya üst üste devamsızlık yapmaması durumunda devam etmektedir.

Sağlık yardımları Şartlı Nakit Transferleri programının önemli bir ayağı olmasına rağmen eğitim uygulaması öne çıkmıştır. Bunun nedeni yoksulluk sorununu giderebilecek en etkili aracın eğitim olarak görülmesidir. Dezavantajlı çocukların eğitime başlaması ve devam etmesi için sağlanan ŞNT önemli bir sosyal politikalar aracıdır. Burada uzun vadede amaç dezavantajlı bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılarak toplumsal refahı arttırmalarını sağlamaktır. ŞNT uygulamasını kullanan diğer ülkelerin araştırmaları incelendiğinde örnek olarak Latin Amerika, Güney Afrika ve Karayipler’ de çocuk yoksulluğunun azaldığı sonucu ortaya çıkmıştır. (Dama ve Sundaram, 2018: 50-62).

Tablo 3. 13: Cinsiyete Göre Okullaşma Oranı

İlköğretim Düzeyinde Cinsiyete Göre Okullaşma 2012-2017 (%)						
Yıl	İlkokul		Ortaokul		Ortaöğretim	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
2012-2013	98,92	98,81	92,98	93,19	69,31	70,77
2013-2014	99,61	99,53	94,47	94,57	76,05	77,22
2014-2015	96,57	96,04	94,30	94,39	79,26	79,46
2015-2016	95,22	94,54	94,43	94,36	80,24	79,36
2016-2017	91,24	91,08	95,76	95,60	82,38	82,69

Kaynak: (Dama ve Sundaram, 2018).

Tablo 3. 14: Cinsiyete göre Şartlı Eğitim Yardımı Alan Öğrenci Sayısı

Ortaokul Ve Lise Kademesinde Şey Alan Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı (2013-2017)				
Yıl	Ortaokul		Lise	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek
2013	502.111	520.964	185.505	197.805
2014	479.466	496.841	221.282	228.570
2015	489.260	504.546	253.065	255.950
2016	449.982	463.340	246.407	244.783
2017	570.683	584.086	267.685	266.774

Kaynak: (Dama ve Sundaram, 2018).

Tablo 3.13 de cinsiyete göre okullaşma oranı yer alırken Tablo 3.14 de Şartlı Eğitim Yardımından yararlanan ortaokul ve lisede eğitim gören kız ve erkek öğrencilerin sayısı verilmiştir. Tabloya göre kız öğrencilerin sayısının 2017 yılına kadar erkek öğrencilerin sayısına kıyasla düşük olduğu görülmektedir. Buna sebep olarak uygulanan eğitim politikalarının sonucu olarak kız öğrencilerin okullaşması, kız çocuklarının okula erişiminin kolaylaşması, ailelerin eğitime karşı önyargılarının azalması ve verilen yardımların aile açısından faydasının görülmesi gibi birçok kıstas sayılabilir. Erkek öğrencilere kız öğrencilerden daha az sosyal yardım verilmesinin nedeni kız çocuklarının okullaşma oranının erkek çocuklarına göre özellikle de kırsal

kesimde daha düşük kalmasıdır. ŞEY ile kız öğrencilerin eğitim sürecinde kalması sağlanarak ekonomik ve sosyal hayatta uzun vadede kadınların temsil oranının eşitlenmesi hedeflenmektedir.

Tablo 3. 15: Yıllar İtibarıyla Cinsiyete Göre Şartlı Eğitim Yardımı Miktarı

Çocuk Başına Verilen Şey Miktarı 2003-2017 (TL)						
Yıl	İlkokul		Ortaokul		Ortaöğretim	
	Kız	Erkek	Kız	Kız	Erkek	Kız
2002-2003	12	12	12	12	12	12
2003-2004	20	16,5	20	16,5	35	25
2004-2005	22	18	22	18	39	28
2005-2006	22	18	22	18	39	28
2006-2007	22	18	22	18	39	28
2007-2008	22	18	22	18	39	28
2008-2009	25	20	25	20	45	35
2009-2010	25	20	25	20	45	35
2010-2011	35	30	35	30	55	45
2011-2012	35	30	35	30	55	45
2012-2013	35	30	35	30	55	45
2013-2014	35	30	35	30	55	45
2014-2015	40	35	40	35	60	50
2015-2016	40	35	40	35	60	50
2016-2017	40	35	40	35	60	50

Kaynak: (Dama ve Sundaram, 2018).

Tablo 3.15 incelendiğinde kız öğrencilere pozitif ayrımcılıkla okullaşma oranının artması hedeflendiği görülmektedir. Miktarın azlığı ise eleştiri konusudur.

Son olarak belirtecek olursak Şartlı Eğitim Yardımı kapsamında Türkiye’de 2017 yılında, “2 milyon 340 bin 374 öğrenci için 761 milyon 469 bin 50 lira, şartlı sağlık yardımı kapsamında 1 milyon 236 bin 721 çocuğun düzenli sağlık kontrolleri için 378 milyon 202 bin 10 lira” kaynak aktarılmıştır. (www.trthaber.com)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde 1980 sonrasında, ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiş ve bu stratejinin etkisi ile gelir dağılımını sermaye kesiminin lehine dönüştüren istikrar programları uygulanmıştır. Bunun dışında enflasyonun yüksek olması, iç talebi kısıcıcı politikalar uygulanmasını teşvik etmiştir. Bu kapsamda istikrar programlarında ücretler üzerinde baskı arttırılmıştır. Türkiye'de gelir dağılımına etki eden faktörlerin başında, üretim araçlarının mülkiyeti gelmektedir. Mülkiyetin eşit bir şekilde dağıtılmaması, toplumdaki gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmaktadır.

Gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde ve Türkiye'de, vergi politikalarını ve kamu harcamalarını kapsayan maliye politikası araçları ile gelir dağılımındaki adaletsizliğin telâfi edilmesi gerekmektedir. Mesela düşük gelire sahip grupların vergi kapsamının dışında tutulması, kamu harcamalarının sağlık, eğitim gibi toplumun büyük bir kısmını ilgilendiren alanlara yönlendirilmesi, toplumdaki kesimler arasındaki eşitliğin sağlanması için son derece önemlidir. Hükümetlerin hem kısa hem de uzun vadede geliri yeniden dağıtmada kullanabilecekleri önemli bir politika aracı maliye politikasıdır. Fakat küreselleşmeyle beraber gelir dağılımını yeniden düzenleyen vergi politikalarının etkisi azalmıştır. Kamu harcamalarının düzenlenmesi gelirin yeniden dağıtımının sağlanması konusunda daha etkili bir politika aracıdır. Sosyal harcamalardaki artış, düşük gelir grubundaki bireyler için önemli bir kaynak transferi sağlamaktadır. Gelir dağılımıyla sosyal harcamalar arasında güçlü bir ilişkinin olması, hükümetleri insan sermayesinin kalitesini arttırmaya yöneltmelidir. İnsan sermayesinin kalitesini arttırmak için yapılan yatırımlar, gelirin yeniden dağılımını sağlayarak gelir dağılımından kaynaklanan eşitsizlikleri nispeten azaltabilir.

Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları eğitimin kalitesini, istihdamı ve işgücündeki verimliliği artırıyorsa ayrıca bunun yanı sıra kırsal kesimde de gelirin artmasını sağlıyorsa yoksullukla mücadelede başarılı bir adım atılmış demektir. Gelir dağılımını düzeltici yoksul yanlısı politikalardan biri olan insani sermayeye yapılan yatırımlar etkilidir. Türkiye'de gelir dağılımında adalet sağlandıkça sağlıkta, beslenmede ve eğitimde koşullar düzelecek bununla birlikte işgücü verimliliği artacaktır. Yoksullukla mücadelenin önemli koşullarından birisi de eğitimde fırsat eşitliğidir. Uzun vadede Türkiye'de eğitime daha çok yatırım yapılmalı ve işgücü verimliliğini arttırıcı planlar yapılmalıdır. Bunun sonucunda uluslararası piyasada da

rekabetçiliğimiz artarken teknolojimizde artacak, yoksulluk azalırken gelir dağılımındaki adaletsizlik düzelecektir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kalkınma politikalarıyla adil gelir ve servet dağılımı politikalarının birlikte uygulanamaması sebebiyle kalkınma amacına öncelik verilmektedir. Bu durumda gelişmekte olan ülkeler kalkınmayı sağlamak için yüksek gelirlilerin gelirlerini vergiler ile almak yerine tasarruflarını arttırarak yatırıma dönüştürmelerini sağlamaya çalışmakta bunun için de çeşitli istisnalar ve muafiyetler tanınmakta, dolaylı vergilere ağırlık verilmekte ve stopaja tabi ücretli kesimin vergi yükünü arttırmaktadırlar.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik ile yoksulluk arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Bir ülkede toplam milli gelirin büyük bir bölümünün nüfusun küçük bir kısmı arasında paylaşılması ve milli gelirin küçük bir bölümünün ise nüfusun büyük bir kısmı arasında paylaşılması maalesef zenginin daha zengin, yoksulun daha yoksul olmasına neden olmaktadır. Günümüzde Türkiye’de belirli bir grup dışındaki herkes ücretli çalışmaktadır. Alınan ücretlerin düzeyi de düşük, hatta açlık sınırının dahi altında olması çalışanların tasarruf yapmasını imkansız hale getirmektedir. Bu da bu kesimin asla yoksulluk sınırının üzerine çıkamayacakları anlamına gelmektedir.

2001 yılı sonrasında Türkiye’de gerçekleşen yüksek büyüme hızlarına karşın, gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorununda çok önemli iyileşmenin oluşmaması, bu sorunların piyasa mekanizması kapsamında büyümeye kendiliğinden çözülemeyeceği gerçeğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ülkemizde gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorununun varlığını sürdürmesinin altında; devletin etkin bir şekilde bu sorunları çözmeye yönelik sosyal politikalar uygulamaktan kaçınması vardır. Vergi sisteminin var olan yapısı, gelir eşitsizliği ve yoksulluğu arttırıcı niteliktedir. Vergi sisteminde gelirin yeniden dağıtılmasına yönelik düzenlemeler yapılması ve yoksul kesimlere yapılan transferlere etkinlik kazandırılması, küresel kriz ortamında sorunun daha da büyümesinin önüne geçecektir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlamaya yönelik uygulamalara ağırlık verilmesi, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması, sendikal hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların kaldırılması uzun vadede gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorununun çözümüne katkı yapacak başlıca önlemler arasında sayılabilir.

Sosyal Devlet, kapitalizmin 20. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmelerine karşılık ortaya çıkmış olup, kapitalizmin “altın çağı”nın bir ürünüdür. Sanayi devrimi, ekonomik krizler, sosyalizm tehlikesi ve Keynesyen düşüncenin etkisiyle ortaya çıkan

Refah Devleti kavram olarak, bireylere ve ailelere, minimum bir düzeyde gelir garantisi sağlayan; kişilerin, belirli sosyal risklerle (hastalık, yaşlılık, işsizlik vb.) baş etmelerinde onlara yardımcı olan; sosyal refah hizmetleri aracılığıyla, tüm vatandaşlara iyi yaşam standartları sağlayan bir kurumu ifade etmektedir. Yoksul denilen sınıfın ortadan kaldırılması, insanların istihdam edilmeleri durumunda insanca yaşaması için gerekli gelire sahip olması, istihdam edilemediği durumlarda, sağlık koşulları vb. nedenlerle çalışamaz duruma geldiklerinde neler yapılabileceğini bulmayı hedeflemiştir.

Zengin fakir ayırt etmeden tüm bireylere insan onuruna yaraşır asgari hayat standartlarını sağlamayı amaçlayan, sosyal adalet, eşitlik ile sosyal ve ekonomik haklar temelinde gelişen refah devleti anlayışı ve uygulamaları, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiş, ortaklıklar ve farklılıklar dikkate alınarak ülkeler, belli başlı kümeler etrafında sınıflandırılmışlardır. Farklı kişilerce değişik açılardan, dünya üzerindeki refah devletlerini sınıflandırma çalışmaları yapılmış olmakla birlikte, refah devleti sistemlerinin sınıflandırılmasına ilişkin olarak en çok benimsenen Esping –Andersen’in tasnifi olmuştur. Buna göre liberal refah modeli (ABD, İngiltere, Avustralya), muhafazakâr veya Kıta Avrupası refah modeli (Fransa, Almanya, Belçika) ve sosyal–demokratik veya İskandinav refah modeli (İsveç, Danimarka) şeklinde üç tür refah rejimi ayırımı yapmıştır. Bu ayırmada İsveç Refah Devleti 1975 yılına kadar tam bir refah devleti niteliği taşımıştır.

1945–1975 döneminde gelir ve harcamalarını artması, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, tam istihdam, gelir dağılımı gibi sosyal politika ve sosyal refah hizmetlerini geliştirilmesi ile altın çağını yaşayan refah devleti, 1970’lerde ilk olarak ekonomik alanda sonraki süreçte de sosyal alanda yaşanan krizler ve neoliberal politikalarla birlikte yaşanan gelişmeler sonucunda “Refah Devletinin Krizi” olarak adlandırılan bir dönüşüm sürecine girmiştir. 1970’lerdeki ekonomik krizlerle birlikte başlayan ve 1975 yılından sonra da neoliberal düşüncenin gelişimi ve küreselleşme süreciyle daha da hız kazanarak devam eden bu süreçte refah devleti birçok açıdan değişime uğrayarak yeni bir kimlik kazanmıştır.

Sınırlı ve sorumlu devlet ilkesinin temel nitelikleri yeniden tarif edilmiş ve devletin, sosyal devlet ilkesi gereği müdahaleci, girişimci ve yeniden dağıtımcı fonksiyonları en aza indirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda sağlık, eğitim, işsizlik sigortası, emeklilik ve sosyal yardımlar gibi alanlarda kesintiler yapılarak sosyal devlet zayıflatılmıştır. Sonraki süreçte ise insanların beşeri gelişmişliğinin eşit ve tam sağlanmasından ve bireylerin piyasa ekonomisi rekabetine eşit hazırlanmasından ve

piyasa ekonomisinin sosyal yönünün geliştirilmesinden sorumlu yeni sosyal devlet anlayışı etkin hale gelmiştir. Bu anlayış klasik sosyal devletten farklı olup, piyasa dostu nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda sosyal devletin sorumluluğundaki birçok hizmet piyasaya bırakılarak özel sektörce yerine getirilmektedir. Geri kalan hizmetlerse gönüllü kuruluşlar ve devletçe sunulmaya çalışılmaktadır. Yeni sosyal devlet, yeni ekonomik düzene uyum sağlayabilmek için vergilerini düşürmek bununla birlikte harcamalarını da kısmak zorunda kalarak gücü ve yükü azaltılmış bir devlet olarak günümüzde de varlığını söz konusu ekonomik düzene göre şekillenerek sürdürmektedir.

Refah devletindeki bu yeniden yapılanma birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ve neoliberal politikalar ekseninde tüm dünyada etkili olan yeni ekonomik düzenle kapitalizmin egemenliğinin tüm dünyaya yayılması, buna paralel olarak devletlerin sosyal politikalardan uzaklaşmalarıyla birlikte özellikle 1980 sonrasında yoksullukta artışlar meydana gelmiştir. İlerleyen süreçte sosyal alanda sosyal yapıda ve ailede ortaya çıkan bazı sosyo-kültürel olumsuz değişimler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışındaki sapmalar, akraba ve komşuluk ilişkilerinin bozulması, toplumdaki boşanmaların, doğumların, dulların, yetimlerin, sokak çocuklarının ve özürlü doğan çocukların artması gibi gelişmelerle birlikte çalışmamızda belirttiğimiz diğer ekonomik ve çevresel faktörler sonucunda ulusal ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle çeşitli şekillerde tanımlanan yoksulluk, iyice beslenmiştir.

Bu durum karşısında yoksullukla mücadele kapsamında hızlı büyüme yoluyla yoksulların gelirlerini yaşam düzeylerini yükseltmeyi ön plana çıkaran dolaylı yaklaşım ve yoksulların eğitim, barınma, gıda ve sağlık gereksinimlerinin devlet tarafından doğrudan sağlanması ve bu amaçlar doğrultusunda yoksulların harcama yapabilmeleri için devletin parasal aktarım yapmasını temel alan doğrudan yaklaşım temelinde çeşitli uygulamalara başvurulmuştur. Yoksullukla etkili bir mücadele yürütülebilmesi için ise hem dolaylı hem de dolaysız yaklaşımın bir arada yürütülmesi gerekliliği konusunda genel bir uzlaşma söz konusu olmuştur.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye’de de ekonomik ve sosyal hayatta değişimler yaşanmıştır. Özellikle 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte Türkiye’de henüz tam olarak uygulamaya geçirilemeyen 1961 Anayasası ile temelleri atılan sosyal devlet sistemi günümüzde de etkileri devam eden bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Batıda devletin sosyal bir nitelik kazanması sınıfların mücadelesi yoluyla olurken, Türkiye’de sosyal devletin yapı taşı niteliğindeki sosyal haklar böyle bir mücadeleye gerek kalmaksızın yasa yolu ile getirilmiştir. Nitekim 1961 Anayasası

klasik hak ve özgürlüklerle yetinmemiş ailenin korunması, mülkiyet, çalışma, sosyal güvenlik, ücret gibi konulara da açılarak kişinin sosyal ve ekonomik haklarının varlığına da değinmiştir. Yine 1982 Anayasasında da devlet, toplumsal ve ferdi refahı sağlamayı ve kişinin ruhsal ve bedensel gelişimini engelleyen her türlü siyasi, ekonomik ve sosyal sorunu önlemeyi ve çözmeyi bir görev olarak üstlenmiş bulunmaktadır. Anayasanın sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler başlıklı üçüncü bölümü, benimsenen “sosyal devlet” ilkesi ışığında devletin sosyal ve ekonomik görev ve sorumluluklarına açıklık getirmektedir. Bu bölümde çalışma ve sosyal hayat alanında 1961 Anayasasında belirtilmiş olan çalışma, adil ücret, eğitim, sağlık, konut ve sosyal güvenlik hakkı tekrardan ele alınarak maddeler halinde belirtilmiş olup devletin mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde bu tür ekonomik ve sosyal görev ve sorumluluklarını yerine getireceği ifade edilmiştir. Ancak bu ifadelerin çoğu kanun metninde kalmış, uygulamaya geçilememiştir. Dünyada hâkim olan neoliberal politikalardan ve dünyadaki gelişmelerden Türkiye’de etkilenerek anayasalarda belirtilen sosyal devlet sisteminin daha uzağına düşmüştür. 1923–1980 yılları arasında devletçe sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve konut alanında sosyal politika niteliğinde çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmesine karşın bu uygulamalar yeterli olmamıştır. 1980 ve sonrasında ise Türkiye’nin 1960’larda etkin olan grevli, toplu sözleşmeli, göreceli olarak özgürlüğe, sosyal haklara ve çağdaş bir anayasaya kavuşmuş yapısının sermaye tarafından artık kabul edilebilir olmaktan çıktığı anlaşılmıştır. İthal ikamesi modelinden ihracata yönelik sanayileşme modeline geçilmesiyle birlikte ücretleri baskı altında tutma eğilimi ağırlık kazanarak, ücretlerde düşüşler yaşanmıştır.

Kamu kesiminin ekonomideki yerinin küçültülmesi, kamu harcamalarının azaltılması, arz yanlı vergi politikası dönemin başlıca amaçlarından olmuştur. Bu dönem içinde vergi yükünün dağılımı hızla değişerek sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükü azaltılmıştır. Azaltılan vergi yükü ise iç ve dış borçlanmayla ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu durum kamu harcamalarının büyük borç faizi gibi transfer harcamalarına gitmesine neden olarak, eğitim, yatırım ve sağlık vb. alanlara aktarılan kaynaklarda daralma meydana getirmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra çalışmamızın son bölümünde ele aldığımız ulusal ve uluslararası faktörlerin de etkisiyle yaşanan diğer ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimlerle birlikte, 5 Nisan 1994 Kararları olarak anılan istikrar önlemleri ile kamu harcamalarının kısılması ve ücretlerin baskı altına alınması sonucunda Türkiye’de yoksulluk artmıştır. Yine 2001 krizi sonrası yapısal uyum adı altında daha etkin olarak uygulanır hale gelen, devletin etkinliğinde ve işgücü

politikalarında değişimi getiren neoliberal uygulamalar neticesinde Türkiye’de 1980 sonrasında yaşanan ekonomik büyümeye karşın yoksulluk artarak devam etmiştir.

Türkiye’de bu şekilde artan yoksulluğun en fazla etkilediği dezavantajlı gruplar kayıt dışı sektörlerde ve tarım sektöründe çalışanlar, kırsal alanlarda ve Doğu ile Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde yaşayanlarla birlikte özellikle metropol kentlerin gecekondü alanlarında yaşayanlar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, g deneyimi yaşayanlar, sığınmacı ve mülteciler, sosyal güvencesi olmayanlar, eğitimsiz yada düşük eğitim düzeyinde olanlar, mesleksizler ve son olarak da geniş ve kalabalık aileler olmuştur.

Türkiye’de bu şekilde yayılan yoksulluk karşısında yoksullukla mücadele gündeme gelmiş ve yoksullukla mücadele yöntemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye’de yoksullukla mücadelede dolaylı ve doğrudan yaklaşım çerçevesinde politikalar gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de planlı dönem boyunca yoksulluk sorununun çözümünü ekonomik büyümeye endeksleyen dolaylı yaklaşım doğrultusunda istikrarlı ekonomik büyüme sağlanarak yoksulluk sorununun hafifletilmiştir. Bu dönemlerde büyüme hızının gerilediği yıllar yoksulluğun daha da şiddetlendiği yıllar olmuştur. Bu nedenle söz konusu yıllarda yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için ekonominin üretim gücünün ve gelir düzeyinin artırılması vazgeçilmez bir zorunluluk olmuştur. Ancak ilerleyen süreçte özellikle 1980 sonrası dönemde sağlanan ekonomik büyümeye karşın yaşanan gelişmeler ve uygulanan politikalar neticesinde gelir dağılımının bozulmasıyla birlikte yoksulluk artmıştır.1990’lı ve 2000’li yıllarda yaşanan krizlerle daha da büyüyen yoksulluk karşısında devletin etkin konumda olduğu doğrudan yoksullukla mücadele yaklaşımı kapsamında sosyal ve ekonomik politikalar gündeme gelmiştir.

Türkiye’de yoksullukla mücadelede hemen her dönemde devlet üzerine sorumluluk almamayı tercih etmiştir. Dahası devlet yardım mantığına dayanan uygulamaların hak statüsünde tanımlanmasını istememektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün 2008 tarihli alıştay Raporu’nda “devlet kanalıyla yürütülen sosyal yardımın bir hak olarak verilmesi halinde sosyal yardımların fayda sahipleri üzerinde bir beklenti oluşturarak vatandaşların kolaycılığa alişmasına neden olabileceği” ifade edilmektedir. Bunun hak sahiplerini tembellikle suçlayan bir yandan da uygulamanın hak statüsünde tanımlanması halinde, mücadele boyutu oluşturmasından çekinen anlayışın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Türkiye’de yoksulluk sorununun kapitalist sistemle ilişkisi göz ardı edilerek, hayırseverliği

vurgulayan sosyal politika anlayışı güçlü olmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak 1980'lerde hayırseverlik vurgusuna dayalı bir kurumsal düzenleme olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu kurulmuştur. Sosyal devlet temelini oluşturan vatandaşlık haklarına dayalı uygulama ise 1990'larda formel sağlık güvencesi olmayan yoksul kesimin sağlık hizmetlerine ulaşmasını sağlayan Yeşil Kart uygulaması ile gerçekleşmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde de yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler neticesinde artan yoksulluk karşısında bu uygulamalar hız kazanmıştır. 2001 kriziyle birlikte Türkiye'de piyasa ile gönüllülük ve hayırseverlik arasına sıkışmış sosyal devlet uygulamaları gerçekleştirilerek günümüze kadar gelinmiştir. Bu kapsamda yoksulluğu önlemeye yönelik sosyal güvenlik, sosyal yardım ve çeşitli sosyal hizmetler ile aktif ve pasif işgücü politikalarına başvurulmuştur.

Günümüz Türkiye'sinde yoksullukla mücadelede bu politikaların niteliği ve etkinliği tartışma konusudur. Tartışmanın ana sebebi ise anayasalarda yer alan sosyal devlet anlayışı ile 1980 sonrasında hayat bulan yeni sosyal devlet anlayışının sahip olduğu niteliklerdeki farklılıktır. Kapitalizmle birlikte var olan yoksulluk sorunu, birbirinden farklı bu iki sosyal devlet anlayışı arasında çözülmeye çalışılmaktadır. Söz konusu anlayışlardan 1980 sonrasında ortaya çıkan sosyal devlet anlayışı insanı sadece işgücü, emeği bir meta olarak görerek, yoksulluğu bireysel bir sorun olarak nitelemekte, yoksullukla mücadelede devlet müdahalesini ve kamu kaynaklarının ayrılmasını desteklemeyerek, iyiliksever insanların çabaları ve hayırseverliği önermekte iken, bu anlayışın karşısında yer alan hak temelli sosyal politikayı savunan anayasalarda karşılaştığımız sosyal devlet anlayışı ise, yoksulluğu siyasi bir sorun olarak değerlendirerek, bireyin toplumsal yaşamını sürdürebilmesi için yurttaş olmaktan kaynaklanan hakları olduğunu vurgulamakta ve insanı salt emek gücü olarak değil, toplumda hak sahibi bir birey olarak nitelemekte ve bu durumun sürmesi için devlete görevler yüklemektedir.

Türkiye, 1980 sonrası uygulanan iktisat politikaları, Güneydoğu Anadolu bölgesinde süren çatışma ile büyük kentlere gerçekleşen göç ve 2001 finansal krizinin geniş kitleler üzerindeki etkisi sonucunda 2000'li yıllarda da yoksulluğu giderememiş, ciddi bir yoksulluk sorunu ile baş etmek zorunda kalmıştır. Söz konusu dönemde yurttaşlık hakkını temel alan uygulamalarla (Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında uygulanan şartlı nakit transferi, ilköğretim kitaplarının ücretsiz dağıtımı gibi), yoksullukla mücadeleyi sivil toplum kuruluşlarına (STK) havale eden yaklaşımlar bir arada gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler karşısında devlet, her dönemde olduğu gibi

üzerine yük almamayı tercih etmiş ve yeni sosyal devlet anlayışı çerçevesinde çeşitli özel ve gönüllü kuruluşlar ile aile ve hayırseverlerin işbirliğine dayalı eğitim, sağlık, sosyal yardım ve sosyal hizmet, sosyal güvenlik ve işgücü politikalarına başvurularak yoksulluk önlenmeye ve var olan yoksullukta giderilmeye çalışılmıştır. Günümüzde de devlet aynı şekilde yoksullukla mücadele etmektedir. Kaynakların kıtlığı ve verilen hizmetlerin kendisine yüklediği maliyetleri öne sürerek, piyasa odaklı yeni sosyal devlet anlayışı çerçevesinde özel ve gönüllü kuruluşların etkin olduğu sosyal politikaları gerçekleştirmektedir. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetinin sunumunda özel ve gönüllü kuruluşlar sahip oldukları okullarıyla, yurtlarıyla ve hastaneleriyle etkilidirler. Yine yoksulluğu gidermek amacıyla da bu kuruluşlar, hayırseverlik adı altında sosyal yardımlar yapmakta ve yardım kampanyaları düzenlenmektedirler. Bunların yanı sıra sosyal hizmetler alanında da özürülere ve kimsesiz çocuklara yönelik hizmetler sunmaktadırlar. 2000’li yıllarla birlikte birçok alanda olduğu gibi sosyal politikaların uygulanışında da etkili hale gelen bu kuruluşların yanı sıra yeni sosyal devlet anlayışı doğrultusunda devletçe de yeterli olmamakla birlikte çoğunlukla yoksulluğu önlemeye yönelik sosyal politikalar gerçekleştirmekte, seçim zamanlarında özellikle sosyal yardımlarda artışlar yaşanmaktadır.

Türkiye’de bu uygulamalara baktığımızda yoksulluğun hala hak temelli bir sosyal içerme politikasının konusu haline gelemediğini görmekteyiz. Günümüz Türkiye’sinde yoksulluk ya işsizliğe indirgenerek, insanların istihdam edilebilirliğini arttırmaya yönelik arz yönlü istihdam politikalarının konusu olarak ya da hayırseverlik ekseninde ele alınmaktadır. Gerek sosyal yardımlara ayrılan kaynakların miktarı, gerekse bu kaynakların kullanılış biçimi ve gerçekleştirilmeye çalışılan diğer sosyal devlet uygulamaları sosyal haklara gönderme yapmaktan çok, hayırseverliği destekleyen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Türkiye sosyal devlet sisteminin günümüzdeki temel sorunu budur.

Türkiye’de düzenli bir asgari gelir desteği uygulamasına geçilememesi, yardımların düzensizliği, ihtiyaç tespiti yöntemlerinin tam olarak yapılamaması ve zaman zaman keyfi bir nitelik kazanabilmesi, yardım alanların kendilerini hak sahibi vatandaş olarak görmelerini sağlayacak bir ortam oluşturmamaktadır. Yine sosyal yardım alanında faaliyet gösteren sayısız yardım kuruluşunun bu alanda hükümete destek olmaları gayet olumlu karşılanıp teşvik edilmekte ve bu kuruluşlar alanın neredeyse asli sahibi olarak, pek de ciddi bir denetime tabii tutulmaksızın yardım faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Türkiye’de yeni sosyal devlet anlayışı gereği gelişen

bu gönüllülük eğilimi ise sosyal hakların değil, sadaka mantığının yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Bu durum son derece sorunlu bir gelişmedir. Şöyle ki, çok boyutlu bir sosyal dışlanma sorunu olarak karşılaştığımız yoksulluk, insanın içinde yaşadığı topluma, o toplumun herkesle eşit bir ferdi olarak katılamamasıyla ilgili bir sorundur. Sadaka ilişkisi ise, alanla verenin eşitsiz konumlarıyla tanımlanan bir ilişki olup, veren el alan elden her zaman ve her anlamda üstündür. Bu eşitsiz ilişki yoluyla, yoksulların topluma, toplumun eşit fertleri olarak katılmalarını sağlayabileceğimizi düşünmek çok anlamlı değildir. Başka bir deyişle yoksullukla mücadelede başvuru sosyal yardım, sosyal hizmet gibi sosyal devlet uygulamalarının, sadaka niteliğinde yardımlara ve hizmetlere dönüşmesi ile herkese insan onuruna yakışır bir hayat sürmeyi amaç edinen sosyal devletin varlığından söz edemeyiz.

Diğer açıdan baktığımızda Türkiye’de yoksulluk sadece hayırseverlikle çözülecek bir sorun da değildir. İnsanları gerçekten yoksulluktan kurtarabilecek düzgün iş imkânları oluşturarak ve hak temelli sosyal devlet uygulamalarına başvurarak yoksullukla mücadele edilmelidir. Bireyler sunulan hizmetlerin kendilerinin hakkı olduğunu bilmelidir. Devlet tabii ki yoksullukla mücadelede özel ve gönüllü kuruluşların desteğinden yararlanmalı, görüşlerine başvurmalıdır. Burada savunduğumuz sosyal devletin içinin boşaltılmadan varlığını sürdürmesi, üstlendiği görevleri diğer kuruluşlarla paylaşması buna karşın söz konusu kuruluşların da faaliyetlerini denetlemesidir. Kısacası günümüzde olduğu gibi bireylere sosyal hak olarak değil de sadaka gibi sunulan, pansuman niteliğindeki sosyal devlet uygulamaları ile yoksullukla mücadele edilemeyeceğidir. Özetleyecek olursak, yeni ekonomik düzenin hâkim olduğu içinde bulunduğumuz şu dönemde yoksulluk hem dünya hem de ülkemiz için giderilmesi ve önlenmesi gereken önemli bir sorundur ve bu sorunu gidermek için yeni sosyal devlet anlayışı çerçevesinde sosyal devletin esasını oluşturan faktörlerden vazgeçmeden, denetim altında olan çeşitli kuruluşlarla işbirliği, onlarında desteğini alarak yukarıda zikrettiğimiz sosyal devlet uygulamalarıyla birlikte ekonomik büyüme odaklı politikalarla yoksullukla mücadele edilmeli ve yoksulluğu azaltıcı nitelikteki eğitim, sağlık, sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal güvenlik gibi bireylere sosyal hak olarak sunulması gereken uygulamalarla refah seviyesi artırılmalıdır.

Araştırma sonucunda, ülkemizdeki yoksulluk araştırmalarına daha fazla ağırlık verilmesi, mikro kredi gibi uygulamaların daha geniş kitlelere ulaşacak şekilde genişletilmesi, sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının devlet tarafından daha fazla desteklenmesi, şartlı nakit transferi uygulaması, SYDTF yardımlarının artırılması, daha

çok kentsel bölgelerde yoğunlaşan yardımların kırsal kesime de aktarılması, tarıma destek verilmesi, bölgeler arası gelir dağılımı adaletsizliklerinin giderilmesi için yoksulluğun fazla olduğu bölgelere teşvikler vererek sermayenin bu bölgelere kaydırılması, eğitime özellikle de kadının eğitilmesine önem verilerek işgücünde verimliliğin artırılması gibi önerilerde bulunulabilir.

KAYNAKÇA

Aghion, B. A. and Morduch, J. (2005). The Economics of Microfinance; The MIT Press, Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.

Aktan, C. C. (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). "Makro Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", Coşkun Can Aktan (Ed.). Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde. Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Aktan, Ç.C. ve Vural İ. Y., (2002), "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Esitsizliği: Terminoloji, Temel kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coskun Can Aktan Hak-İs Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Aktan, C.C. ve Vural, İ. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri, Hak-İş Konfederasyonları Yayınları, Ankara.

Akyüz, F. (2002). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye 'deki Gelir Dağılımı Dengesizliği ve Yoksulluğun Boyutlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.

Altınok, S. (2007). "Türkiye'de Gelir Dağılımı Sorunu", Ahmet Ay (Ed.). Türkiye Ekonomisi - Makro Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri içinde. Konya: Çizgi Kitabevi.

Arabacı, R. Y. (2007). "Gelirin Yeniden Dağılımında Bir Araç Olarak Sosyal Güvenlik", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE.

Aras, A. (2012). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (Sakarya İli Kentsel Alan Örneği), Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Sakarya.

Ascher, J. (2012). "Female Entrepreneurship-An Appropriate Response to Gender Discrimination", Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation, VIII/4, s. 97-114.

Aykaç M., Dağdemir Ö. ve Gündoğan N. (2013). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 1891, Eskişehir.

Ayyıldız, S. (2010) “İşsizlik ve Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulaması ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi”. Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Bahçe, S. ve Köse, A. H. (2012). “Yoksulluk: Hüzün ve Disiplin”, Mülkiyet Dergisi, C: 36(4), ss:19-33.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010). Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü, Türkiye’de kamusal sosyal Yardım Alanların Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması, 1. Baskı, Ermat Matbaacılık, Ankara, No: 144.

Başkaya, F. (2001). Azgelişmişliğin Sürekliliği, İmge Kitabevi, Ankara.

Bilen, M. ve Şan, M. K. (2006). Yoksulluk Kültürü ve Türkiye’de Yoksulluk Sorunu. Sivil Toplum. 4(13).(167-178).

Boratav, K. (1976). 100 Soruda Gelir Dağılımı, Gerçek Yayınevi.

Boyes, W. and Melvin, M. (1996). Economics, Third Edition, Houghton Mifflin Company.

Bozdağ, N. ve Bozdaş, E. G. (2005). Ülkeler Arası Kişi Başına Gelir Karşılaştırmasında Bozdağ Nüfus Etkinliği Katsayısı ve Endeksi – Yeni Bir Yaklaşım -, <http://www.nihatbozdag.net/pdf/ulkeler.pdf>, 21.03.2019.

Buğra, A. (2005). Yoksulluk ve sosyal haklar. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.

Buğra, A. (2008). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulutoğlu, K. (1988). Kamu Ekonomisine Giriş- Devletin Ekonomik Bir Kurumu, Filiz Kitabevi.

Büyükdere, K. (2014). "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunu: Bölüşüm", Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi SBE.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, (1980). 1923- 1978, Akbank Kültür Yayını, APA Ofset Basımevi.

Çolak, Ö. F. ve Ardan, H. N. (2003). “Üretim ve İşsizlik Sorununun Çözümü İçin Kurumsalcı Yaklaşım”, Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları Araştırma Yarışması, Ankara:TİSK Yayın No: 236.

Dağdemir, Ö. (1999). “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994”, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, C: 17, S: 1.

Dalgıç, B.; İyidoğan, P. ve Güven, A. (2014). “Yoksulluk ve yoksulluk Geçişlerinin Belirleyenleri: Türkiye Örneği, Sosyoekonomi, S: 23(24), ss.51-56.

Dama N. ve Sundaram D.T. (2018), “Yoksulluk Döngüsünden Çıkış Şartlı Eğitim Yardımı” Rapor, SETA Yay. /Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı

De Aghion, B. A. and Murdoch, J. (2005), The Economics of Microfinance, MIT Press.

Derviş, K. (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf, 21.03.2019.

Dilik, S. (1976). Servetin Geniş Kitlelere Yayılması. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 391.

Dinler, Z. (2006). İktisada Giriş. 12. Basım, Bursa: Ekin Kitabevi.

Dirimtekin, H. (1985). Genel İktisat Teorisi II (Makro). 2. Baskı, Eskişehir: Sevinç Matbaası.

Doğan, E. (2014). Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi. (Uzmanlık Tezi), Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayın, 2880.

Dornbusch, R. and Fischer, S. (1998). MakroEkonomi, Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refia Yıldırım (çev.), İstanbul: McGraw-Hill-Akademi.

Dünder, S. O. (2007). “Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş, Mikro Finansman”, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.

Edizdoğan, N. (1991). Kamu Maliyesi 2 (Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi), Ekin Kitabevi.

Erdoğan, G. (2002). Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Değerlendirmeler, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara.

Erkul, A. ve Koca, M. (2016) “Yoksul Yardımlarını Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeniden Düşünmek” ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/261484> 01.06.2019

Esenyel, C., (2009), Türkiye’de ve Dünyada Şartlı Nakit Transferi Uygulamaları, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Froyen, R. T. and Douglas, F. (1990). Principles Of Economics, Macmillan Publishing Company.

Gönel, F. (2010). Kalkınma Ekonomisi, 1.Baskı, Efil Yayınevi: Ankara.

Gülçubuk, B.; Şengül, H.; Aluftekin, N.; Kızılaslan, N. ve Kılıç, M. (2005). “Tarımda İstihdam Sosyal Güvenlik Uygulamaları ve Kırsal Yoksulluk”, <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/059bulentgulcubuk.pdf> 15.03.2019.

Güneş, S. (2009). Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje destekleri, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Güreşçi, E. (2012). “Türkiye’nin Köyden Kente Göç Sorunu”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi. Sayı 6, Haziran 2012, <http://sbedergi.gumushane.edu.tr/belgeler/sbe-cilt3-sayi6/sayi6-7ErtugrulGuresci6.pdf>, 22.03.2019.

Gürses, D., (2009). İnsani Gelişme ve Türkiye, Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute, 12(21), s.49.

Hailstones, T. J. and Mastrianna, F. V. (1988). Basic Economics, 8th edition, SouthWestern Publishing Co.

Haralambos, M. ve Holborn, M. (2001). Yoksulluk Kuramları, Felsefe Logos Dergisi, Yıl.4 Sayı.14, Bulut Yayınevi, İstanbul.

Hatipler Mustafa ve Aytaç Ayhan (2011). Dünya’ da ve Türkiye’ de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele, 1. Baskı, Kriter Yayınevi, İstanbul

[http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR\(1\)TR.pdf](http://www.comcec.org/EN/belge/arsiv/pdf/TURKEY%2023-07%20CR(1)TR.pdf), 22.03.2019.

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/7255> 01.06.2019

http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/newsletr/2004_3.pdf,
22.03.2019.

<http://www.iso500.org.tr/iso-500-dergileri/birinci-500-dergileri/> 01.06.2019

<http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Kamu-Kesimi-Sosyal-Harcama-%C4%B0statistikleri.pdf>. 22.03.2019.

<http://www.shcek.gov.tr/ayni-ve-nakdi-yardimlar.aspx>, 21.03.2019.

<http://www.un.org.tr/index.php?LNG=1&ID=21>, 22.03.2019.

https://www.undp.org/content/dam/turkey/hdr2018/tr/Turkey%20Briefing%20Note_Turkey%20Briefing%20Note_TR_v01.pdf, 08.05.2019

<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>
01.06.2019

<https://data.oecd.org/conversion/purchasing-power-parities-ppp.htm#indicator-chart>.
08.05.2019

<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanismaniyi-tesvik-fonu>,
21.03.2019

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/RqI2i+ACSHB_2018_FAALİYET_RAPORU.pdf 21.05.2019

<https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hay%C4%B1r-hizmetleri/muhta%C3%A7-ayl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>, 21.03.2019.

<https://www.vgm.gov.tr/Documents/2017%20YILI%20%20%C4%B0DARE%20FAAL%20%C4%B0YET%20RAPORU.pdf>, 15.05.2019

Işık Erol, S. (2014). Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün Yoksullara Yönelik Sosyal Politikaları: Van Örneği, *Journal of Life Economics*, 2, 149-170.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M. (2002). Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul.

İncedal, S. (2013). "Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları". Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı/ Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara

Jayakumar, A. (2016). “Women Entrepreneurs”, Shanlax International Journal of Management, Volume 4, Special Issue 1, s. 1-5.

Kabaş, T. (2014). “Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı”. Akademisyen Kitabevi Yayın Dağıtım, Adana.

Kakwani, N. (1980). “Income Inequality and Poverty Methods of Estimation and Policy Applications” , Published for the World Bank Oxford University Press, Washington, U.S.A.

Kapar, R. (2010). “Türkiye’de Çalışan Yoksular”, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, S: 1, ss.53-63.

Karadeniz, H. (2017). “Yoksulluğun nedenleri,” Özdemir, Çağlar Mustafa ve İslamoğlu, Emel (Ed.); Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Kavram- Teori- Uygulama, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İslamoğlu, E. (2019). Yoksulluğun Nedenleri ve Mücadele Yöntemleri, Gelir ve Servet Dağılımı Ders Notları, Sakarya Üniveristesi.

Karakayalı, H. (2002). Makro İktisat, Manisa: Emek Matbaası.

Kaya, E. (2008). Türkiye’de Gelir Bölüşümü Eşitsizliğine Cinsiyet Ayrımının Katkısı, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kazgan, G. (2008). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001). 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kırbıyık, H. K. (2009). “Mikrokredi Uygulamaları ve Kurumsal Gelişim”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

Kızıler, N. (2017). “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları”, Dergi Park, C: 4, S: 1, ss.77-100.

Köksal, B. ve İlkin, A. R. (1973). Türkiye’de İktisadi Politikanın Gelişimi, Yapı Kredi Bankası A.Ş.Yayınları, Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi.

Köymen, O. (1999). “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”- 75 yılda köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları.

Kurtipek, R. (2011). Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi (Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Lehmann, C. (2010); Benefiting Without Receiving Money? Externalities of Conditional Cash Transfer Programmes on Schooling, Health and the Village Economy, International Policy Centre for Inclusive Growth, Sayı 13, Brazil

Lipsey, R. G.; Courant, P. N.; Purvis, D. D. and Steiner, P. O. (1993). Economics, Tenth Edition, Harper Collins College Publishers.

Lipsey, R. G.; Courant, P. N.; Purvis, D. D. and Steiner, P. O. (1984). Economics 1, 8. Baskı, Bilim Teknik Basım Yay. Dağıtım, İstanbul

McConnell, C. R. and Brue, S. L. (1993). Economics-Principles, Problems, and Policies, Twelfth Edition, McGraw-Hill, Inc.

Medeiros, M., Britto, T. & Soares, F. V. 2008. 'Targeted Cash Transfer Programmes in Brazil: BPCand the Bolsa Família' in International Poverty Centre Working Paper,1-19

Meek, R. L, (1976). Karl Marx, F. Angels, Malthus ve Nüfus Sorunu, Sol Yayınları, Ankara.

Memiş, H. (2014). "Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi," Akademik Yaklaşımlar Dergisi, C: 5, S: 1, ss.144-161.

Miller, R. L. (1991). Economics Today. Seventh Edition, HarperCollins Publishers Inc.

Odabaşı, F. (2009). Yoksullukla Mücadelede İstihdam Yolu, Başbakanlık sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Okten, Z. ve Kale, T. (2009). "Türkiye'de Bölgesel Yoksulluğun Yapısı ve Yoksulluğa Karşı Politikalar, Amme Dergisi, C: 42, S: 3, ss.59-91.

Okumuş, H. Ş. (2010). Dünya'da ve Türkiye'de mikro finansman ve yoksulluğun azaltılması: Teori ve uygulamalar. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2007). Para Politikası, Ankara: Yazıt Yayın Dağıtım.

Ortakaya, A. F. (2010). ŞNT Programı İçin Yapılan Başvuruların Zaman Serileri İle Modellenmesi. Ankara: SYDGM Yayınları.

Osberg, L. ve Xu, K. (2007). "How Should We Measure Poverty in a Changing World? Methodological Issues and Chinese Case Study," Dalhousie University, Working Paper, No:2007-02. <https://cdn.dal.ca/.../dalhousie/.../HowShouldWeMeasure.pd...> 25.03.2019.

Önder, H. ve F. Şenses (2006) Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi, <http://dusuncekahvesi.googlepages.com/tr.de.yoksulluk.onder-senses.pdf>, 24.03.2019.

Önder, İ. (1999). "Aşar'ın Kaldırılması Ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler"- 75 yılda köylerden şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları.

Önder, N., (2013). "Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü" ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi/Cilt:1/Sayı:1/Temmuz-Eylül2013/Sayfa:35-61

(<http://www.calismadunyasi.gov.tr/pdf/sayi1/02.pdf>), 01.06.2019

Özel, (t.y.), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/937/11672.pdf>, 22.03.2019.

Özdemir, G. ve Kutlu, D. (2011) "Türkiye'de Sosyal Yardımlar: İktisadi, Siyasi Ve Kültürel Yapılar Üzerine Bir Çözümleme", Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Deneyimler Ve Yeni Fikirler Bildiriler Kitabı, Editör:Mahmut Kardaş, Sata R. Tasarım, Ankara.

Özgüler ,C. V., (2014), "Gelir, Servet Ve Yoksulluk" Cinius Yayınları, İstanbul .

Öztürk, N. (2012). Maliye Politikası. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Öztürk, M. ve İnan, Ş. (2014). İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, ss.24-55.

Pınar, A. H. (2015). Girişimcilik ve Girişimcilikte Seçme Konular, Editör: İsmail Bakan, Gazi Kitapevi, Ankara.

Sayın Y., Usanmaz A. ve Aslangiri F. (2016). "Uluslararası Göç Olgusu Ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18 [http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/2016Aral%C4%B1k/1-](http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/2016Aral%C4%B1k/1-%20Y_%20Say%C4%B1n%20CA_%20Usanmaz%2C%20F_%20Aslangiri%20_%20Uluslararası%C4%B1%20G%C3%B6%C3%A7%20Olgusu-d%C3%BCzeltildi.pdf)

http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/files/2016Aral%C4%B1k/1-%20Y_%20Say%C4%B1n%20CA_%20Usanmaz%2C%20F_%20Aslangiri%20_%20Uluslararası%C4%B1%20G%C3%B6%C3%A7%20Olgusu-d%C3%BCzeltildi.pdf

Selim, R.; Günçavdı, Ö. ve Bayar, A. A. (2014). "Türkiye'de Kişisel gelir dağılımı Eşitsizlikleri: Fonksiyonel Gelir Kaynakları ve Bölgesel Eşitsizlikler", Yayın No: TÜSİAD-T/2014-06/554, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat. İstanbul: Güzem Can Yayınları, Genişletilmiş 15. Baskı.

Sipahi, E. B. (2006). "Yoksulluğun Küreselleşmesi ve kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde yoksulluk," Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S:11, ss.173-189.

Sönmez, M. (1990). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği, İletişim Yayınları.

Subramanian, S. (2009). "Revisting The Normalization Axiom in Poverty Measurement," Finnish Economic, Volume: 22, Number: 2.

Susam, N. ve Oktayer, N. (2007). Türkiye Ekonomisinde Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaysız ve Dolaylı Vergiler (1995-2005), İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 21 Haziran 2007 Sayı: 2, ss.105-123.

Şahin, H. (2006). Türkiye Ekonomisi. Genişletilmiş 8. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şahin, H. (2009). Türkiye Ekonomisi- Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu, Ezgi Kitabevi.

Şeker, S. D. (2008). Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

Şener, Ülker (2010). "Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve iş Gücü Politikaları", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Tepav Politika Notu, ss.1-22. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313906r3055.Yoksullukla_Mucadelede_Sosyal_Guvenlik.pdf Erişim: 29.03.2019.

Şenkal, A. (2017). "Küresel Yoksulluk Sorunu", Özdemir, Çağlar Mustafa ve İslamoğlu, Emel (Ed.); Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Kavram- Teori- Uygulama, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, Kavramaları, Nedenler, Politikaları ve Temel Eğilimler, 1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.

Talas, C. (1997). Toplumsal ekonomi - Çalışma ekonomisi. 7. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Tartanoğlu, Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 42 (1-13).

Tezel, Y. S. (1994). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tiryaki, H. (2013). Teorik ve Ampirik Açından Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Tunç, A. (2014). “Yeni Yoksulluk Kavramı Çerçevesinde Gezi Parkı Olayları: Kamu Yöneticilerine Bazı Öneriler”, Birey ve Toplum, C: 4, S: 7, ss:231-257.

Türk, İ. (1992). Maliye Politikası Amaçlar Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri. 9. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.

TÜSİAD (2000). Türkiye’de Kişisel gelir dağılımı ve yoksulluk: AB İle Karşılaştırma, TÜSİAD-T/ 2000-12, Aralık: İstanbul.

Uzun, A. M. (2003). “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2.

Uzunhasanoğlu, Z. D. (2007). “Türkiye’de Uygulanan Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005” Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Ekonomik ve Mali Araştırma Yarışması, Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.

Ünsal, E. M. (2004). Mikro İktisat, İmaj Yay., 5. Baskı, Ankara

www.toki.gov.tr, 21.03.2019.

<http://i.toki.gov.tr/content/images/main-page-slider/16012017212815-pdf.pdf>, 21.03.2019.

www.tuik.gov.tr, 19.03.2019.

www.trthaber.com, 201.04.2019.

Yalman, G. (2006). An Evaluation Of Poverty Alleviation Programmes In Southeast Anatolia Region, TESEV Yayını: İstanbul.

Yerasimos, S. (1989). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye-Dünya Savaşından 1971'e, Beşinci Baskı, Belge Yayınları.

Yıldırım, K. (2001). "Gelir Dağılımı Analizi", Nüvit Oktay (Ed.). İktisat Teorisi içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yurtoğlu, N. (2014). Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Yüce, M. (2002). Türkiye'de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı, Bilig, Güz, Sayı:23, ss.1-38.

Yücel, D. (2012). Gelir Dağılımı Teorileri ve politikaları: Türkiye'de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zabcı, F. Ç. (2003). "Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?", SBF Dergisi, c. 58, s. 1, ss. 215-240.